

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA**

**RŪTA ŠIMKEVIČIŪTĖ
VIEŠOJO SEKTORIAUS EKONOMIKOS STUDIJŲ PROGRAMA**

**LYČIŲ LYGIŲ GALIMYBIŲ EKONOMIKA LIETUVOJE:
KONCEPCIJA, RAIDA IR ATEITIS**

Magistro baigiamasis darbas

**Darbo vadovė –
Prof. habil. dr. O. G. Rakauskienė**

Vilnius, 2006

TURINYS

IVADAS	3
1. LYČIŲ LYGIŲ GALIMYBIŲ EKONOMIKOS KONCEPCIJA	7
1. 1. Lyčių lygybės samprata ir principai	7
1. 2. Lyčių lygių galimybių ekonomikos atsiradimas ir esmė	9
1. 2. 1. <i>Lyčių lygių galimybių ekonomikos teorijų pagrindas</i>	11
1. 2. 2. <i>Pagrindinės lyčių lygių galimybių ekonomikos koncepcijos</i>	15
1. 2. 2. 1. <i>Genderinių vaidmenų koncepcija</i>	15
1. 2. 2. 2. <i>Genderinio planavimo koncepcija</i>	16
1. 2. 2. 3. <i>Socialinių santykių koncepcija</i>	16
1. 2. 2. 4. <i>Feministinė ekonomika</i>	17
1. 2. 3. <i>Genderiniai iškraipymai ir valstybės finansų politika</i>	19
1. 2. 4. <i>Tarptautinių organizacijų ir moterų judėjimų vaidmuo ir jų indėlis į genderinę ekonomiką</i>	20
2. LYČIŲ LYGIŲ GALIMYBIŲ EKONOMIKOS PLĖTOS GAIRĖS LIETUVOJE	24
2. 1. Europos Sąjungos dokumentai įtvirtinantys lygių galimybių prioritetą	24
2. 1. 1. <i>Lyčių lygių galimybių aspekto integravimo strategija</i>	24
2. 1. 2. <i>Europos Tarybos Nauja socialinės sanglaudos strategija</i>	27
2. 1. 3. <i>Lisabonos strategija</i>	29
2. 1. 4. <i>Moterų ir vyrų lygybės gairės 2006 – 2010 m. Europos Sąjungoje</i>	31
2. 2. Moterų ir vyrų lygių galimybių principo įgyvendinimo mechanizmas Lietuvoje	33
2. 2. 1. <i>Lyčių lygių galimybių teisinių normų analizė</i>	33
2. 2. 2. <i>Nacionalinės moterų ir vyrų lygių galimybių užtikrinimo organizacijos</i>	36
2. 2. 3. <i>Valstybinė moterų ir vyrų lygių galimybių įgyvendinimo programa</i>	40
3. LIETUVOS EKONOMIKOS ANALIZĖ LYČIŲ ASPEKTU	43
3. 1. Mikroekonomikos analizė lyčių aspektu	43
3. 1. 1. <i>Moterų padėtis darbo rinkoje</i>	43
3. 1. 2. <i>Moterų verslumas</i>	53
3. 1. 3. <i>Moterų dalyvavimas priimančias sprendimus</i>	57
3. 2. Makroekonomikos analizė lyčių aspektu	60
3. 2. 1. <i>Genderinio faktoriaus įtaka BVP struktūrai ir augimui</i>	60
3. 2. 2. <i>Genderinė asimetrija ir Lietuvos valstybės biudžetas</i>	65
4. TYRIMAS: LYČIŲ LYGIŲ GALIMYBIŲ ĮGYVENDINIMO ANALIZĖ LIETUVOJE ..	75

4. 1. Socialinio tyrimo metodika	75
4. 2. Gyventojų požiūris į lyčių lygias galimybes	76
4. 3. Lyčių nelygybę įtakojantys veiksniai	78
4. 4. Moterų ir vyrų padėtis įvairiose socialinio gyvenimo srityse	79
4. 5. Priemonių, skatinančių lyčių lygias galimybes, vertinimas	83
5. LYČIŲ LYGIŲ GALIMYBIŲ ASPEKTO INTEGRAVIMO STRATEGIJOS PROGRAMINĖS GAIRĖS LIETUVOJE	85
5. 1. Lyčių lygių galimybių padėties SSGG analizė	85
5. 2. Lyčių aspekto diegimo pagrindinės kryptys Lietuvoje	86
5. 3. Lyčių lygių galimybių ekonomikos pagrindinės kryptys	88
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	90
REKOMENDACIJOS	94
LITERATŪROS SĄRAŠAS	96
SANTRAUKA	103
SUMMARY	104
PRIEDAI	105

IVADAS

Problemos aktualumas. Lyčių lygybė suprantama kaip vienas iš pagrindinių demokratijos principų, kuris grindžiamas lyčių lygiomis teisėmis, atsakomybe, galimybėmis visose gyvenimo srityse ir vienodos elgsenos su abejomis lytimis. Tai vienas iš pagrindinių tikslų ekonominiam, socialiniam ir demokratiniam vystymuisi. Moterų ir vyrų lygybė – būtina ekonominės plėtros sąlyga. Europos Sąjunga skiria ypatingą dėmesį kovai su lyčių nelygybės apraiškomis šiuolaikinėje visuomenėje, tačiau lyčių lygių galimybių įstatymų leidyba, įvairių programų įgyvendinimas lygybei tarp vyrų ir moterų padidinti užima svarbią, tačiau nepakankamą poziciją užkertant kelią struktūrinei bei institucinei dinamikai, kuri vis dar sudaro sąlygas nelygybės tarp moterų ir vyrų atsiradimui Lietuvoje ir Europos Sąjungoje. Iki pat XX pabaigos ES lyčių lygybės politika buvo iš esmės orientuota į vienodo užmokesčio principo taikymą pagal Romos sutarties 119 straipsnį¹, ir tik pastaruoju metu ją reglamentuoja sąrašas direktyvų, užtikrinančių jau platesnių lyčių lygių teisių užtikrinimą darbo vietoje. Paskutiniame dešimtmetyje ES institucijos praplėtė savo politinių įsitikinimų ir įgaliojimų šioje srityje ribas, numatydamos ir įgyvendindamos pozityviųjų veiksmų programas bei lyčių aspekto integravimo strategiją.

Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare ypač aktualu diegti genderynės analizės metodus, kelti sąmoningumo lyčių lygių galimybių klausymu lygi, inicijuoti atitinkamą įstatymų bei programų kūrimą. Lietuvoje lyčių lygybės politika pradėta įgyvendinti dar praėjusiame dešimtmetyje. 1996 m. patvirtinta pirmoji Moterų pažangos programa², 1999 m. įsigaliojo Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas³, įkurta Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, 2003–2004 m. įgyvendinta Valstybinė moterų ir vyrų lygių galimybių programa⁴. Naujoji programa vykdoma 2005–2009 m.⁵ integruojantis į Europos Sąjungą Lietuvos teisinė bazė buvo suderinta su aukštais Europos Sąjungos reikalavimais, keliamais valstybėms narėms lyčių lygybės srityje. Prasidėjo diskusijos apie būtinybę atsižvelgti į lyčių lygybės aspektus ne tik mikro, bet ir makro lygyje, t.y. lyčių lygių galimybių aspektą integruoti ne tik į užimtumo politiką ir darbo rinką, darbo užmokesčio ir pajamų politiką, smulkaus ir vidutinio verslo plėtrą, regioninę politiką, bet ir diegti lyčių lygybės analizę

¹ Romos sutartis (1957 m.)

² LR Vyriausybės 1996 m. lapkričio 8 d. nutarimas nr. 1299 „Dėl Lietuvos moterų pažangos programos ir moterų klausymų komisijos sudėties patvirtinimo“ //Valstybės žinios. 1996 11 15, Nr. 110-2515

³ Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas // Valstybės žinios. 1998, Nr.112-3100

⁴ Valstybinė moterų ir vyrų lygių galimybių 2003-2004 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. 712 //Valstybės žinios. 2003, Nr. 55-2452

⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 266 „Dėl valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2005 – 2009 m. programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2005, Nr. 116 – 4202.

makroekonomikoje formuojant valstybės biudžetą, užsienio prekyboje, gyventojų pajamų politikoje ir pan.

Šiuolaikinėje mokslo metodologijoje ne dažnai atsiranda naujo kategorijos, vertinančios jau žinomus procesus ir reiškinius naujai. Europos Sąjungoje ir pasaulyje genderinis požiūris ekonomikos mokslų tyrinėjimo srityje pastaraisiais metais ypač sustiprėjo. Genderinis požiūris atspindi moterų ir vyrų lygių galimybių įgyvendinimą socialiniame ekonominiame gyvenime. Genderinio aspekto tyrinėjimai ekonomikos moksle analizuoja vyrų ir moterų ekonominio statuso skirtumus ir priežastis jiems atsirasti. Tai ekonominių tyrinėjimų sritis, kuris atskleidžia lyčių nelygybės formaliam ir neformaliam užimtumo sektoriuje mechanizmą, nagrinėja, kokį poveikį vyrų ir moterų socialiniam ir ekonominiam statusui turi politiniai, prekybiniai finansų institutai, tiria ekonominio vystymosi indeksus ir rodiklius, atsižvelgiant į lyčių ekonominių socialinių skirtumų didėjimą ar mažėjimą. Kalbant apie genderinę ekonomiką, turimas omenyje ne naujo ekonominės teorijos poskyrio atsiradimas, bet kokybinis ekonomikos mokslo praplėtimas, nes ekonomikos mokslas, neatsižvelgdamas į lyčių lygių galimybių aspektą, negali išsamiai ir tinkamai įvertinti ekonominius procesus.

Genderinės ekonomikos sudėtinės dalys – genderinė makroekonomika, apimanti valstybės finansus, t.y. biudžeto formavimą, užsienio prekybą, gyventojų pajamų genderinius aspektus, pinigų politikos genderinę analizę ir genderinę mikroekonomiką, kuri apima vyrų ir moterų lygių galimybių įgyvendinimą darbo ir užimtumo, darbo užmokesčio ir pajamų, smulkaus ir vidutinio verslo, regioninėje ir bankininkystės politikoje. Galima teigti, kad naujusias šiuolaikinis požiūris formuojant valstybių ekonominę politiką remiasi genderine analize. Išsivysčiusios valstybės rengia ir genderinę valstybės ekonominės politikos strategiją.

Dabartiniu metu Lietuvoje lyčių lygių galimybių analizė dažniau nagrinėjami mikroekonomikos lygiu: užimtumo ir darbo rinkos, namų ūkių gyvenimo, darbo užmokesčio ir gyventojų pajamų, smulkaus ir vidutinio verslo, švietimo, sveikatos apsaugos, kultūros ir teisės srityje. Makroekonomikos tyrimuose – ekonominių santykių srityje lyčių aspekto metodai praktiškai dar nėra taikomi.

Darbo objektas – lyčių lygių galimybių ekonomika Lietuvoje: mikrolygyje – darbo rinka, verslas, sprendimų priėmimas; makrolygyje – BVP augimas, valstybės biudžetas.

Darbo tikslas – išnagrinėti lyčių lygių galimybių ekonomikos atsiradimo priežastis, lyčių lygių galimybių problemas Lietuvoje ir pasiūlyti jų sprendimo būdus.

Darbo uždaviniai:

- Atskleisti lyčių lygių galimybių ekonomikos sampratą, pasitelkiant užsienio ir Lietuvos autorių koncepcijos genderinės ekonomikos srityje.

- Išanalizuoti esamus Europos Sąjungos ir Lietuvos dokumentus, įtvirtinančius lyčių lygias galimybes.
- Išanalizuoti ir apibendrinti genderinius Lietuvos ekonomikos aspektus: darbo rinkoje, sprendimų priėmimo procese, BVP struktūroje bei Lietuvos valstybės biudžete.
- Atskleisti lyčių lygių galimybių pagrindines problemas Lietuvoje ir pateikti tyrimu pagrįstas galimas sprendimų kryptis.

Darbe buvo naudoti šie **tyrimo metodai**: mokslinės literatūros analizė, įstatymų ir strateginių dokumentų analizė, statistinių duomenų analizė bei socialinis tyrimas.

Stengiantis nagrinėjamą problemą ištirti nuodugniau ir įvairiapusiškiau, duomenys buvo renkami keliomis kryptimis, t.y. atliekant mokslinės literatūros apžvalgą, įstatymų bei programų ir statistinių duomenų analizę bei taikant anketinės apklausos metodą.

Darbo metu buvo atlikta užsienio šalių autorių: Diane Elson, Debbie Budlender, Christine Delphy, Heihi Hartmann, Barbara Bergman, Gary Becker, Siv Gustafsson, Iren van Stavaren ir kitų, literatūros šaltinių analizė bei Lietuvos autorių: O. G. Rakauskienės, G. Purvaneckienės, M. Taljūnaitės, A. Burneikienės darbų analizė. Išskiriant ir apibrėžiant lyčių lygių galimybių aspektą buvo remtasi Lietuvos Respublikos prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų bei strateginių Europos Sąjungos ir Lietuvos dokumentų analize. Be to buvo analizuojami bei interpretuojami statistiniai duomenys, atspindintys moterų ekonominę padėtį Lietuvoje.

Apibendrintai galima teigti, kad atsižvelgiant į darbo problematiką ir jame keliamus uždavinius, bei siekiant visapusiškai išnagrinėti tyrimo dalyką, šiame darbe taikomi tiek teoriniai tiek empiriniai (dokumentų analizės) tyrimo metodai. Darbe daugiausia buvo remtasi įvairių literatūros šaltinių, dokumentų bei duomenų analize. Tyrimo duomenų bei faktų apibendrinimui naudoti palyginimo, sisteminės analizės, apibendrinimo bei analogijų ieškojimo teorijoje bei loginiai metodai.

Darbo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, penkios dalys, išvados ir pasiūlymai. Kiekviena darbo dalis suskirstyta į skyrius pagal nagrinėjamų klausimų pobūdį. Pabaigoje pridedama santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, literatūros sąrašas ir priedai.

Pirmojoje darbo dalyje analizuojama lyčių lygių galimybių koncepcija pasitelkiant užsienio ir Lietuvos autorių literatūrą genderinės ekonomikos srityje. Čia apibrėžiama lyčių lygybės samprata. Analizuojama lyčių lygių galimybių ekonomikos koncepcija – jos teorinis pagrindas, išskiriamos keturios genderinės ekonomikos koncepcijos: genderinių vaidmenų, genderinio planavimo, socialinių santykių bei feministinės ekonomikos koncepcijos. Aptariamas pasaulinių moterų judėjimų vaidmuo, formuojant lyčių lygių galimybių ekonomikos koncepciją.

Antroje darbo dalyje analizuojamos lyčių lygių galimybių ekonomikos plėtros gairės Lietuvoje. Išanalizuoti pagrindiniai Europos Sąjungos dokumentai, įtvirtinantys lyčių lygias galimybes. Atlikta lyčių lygių galimybių ekonominės plėtros gairių Lietuvoje analizė. Analizuojama lyčių lygių galimybių įstatyminė bazė, nacionalinis moterų ir vyrų lygių galimybių užtikrinimo mechanizmas bei valstybinė moterų ir vyrų lygių galimybių programa bei jos įgyvendinimas.

Trečioje dalyje analizuojami genderiniai Lietuvos ekonomikos aspektai. Analizė atliekama mikro bei makro lygiu: tiriama moterų padėtis darbo rinkoje, moterų verslumas, jų dalyvavimas priimant sprendimus bei tiriama genderinio faktoriaus įtaka BVP struktūrai ir augimui, analizuojama genderinė asimetrija Lietuvos valstybės biudžete.

Ketvirtoje dalyje aprašomas tyrimas: lyčių lygių galimybių įgyvendinimo analizė Lietuvoje, atliktas taikant anketinės apklausos metodą. Pateikiama šio socialinio tyrimo rezultatų analizė.

Penktoje dalyje atliekama lyčių lygių galimybių SSGG analizė, pateikiamos pagrindinės lyčių aspekto diegimo bei lyčių lygių galimybių ekonomikos kryptys Lietuvoje. Išanalizavus lyčių lygių galimybių ekonomikos pagrindines problemas Lietuvoje, pateikti pasiūlymai lyčių lygių galimybių įgyvendinimo tobulinimui.

Darbe pateikiamos 14 lentelės bei 26 paveikslai.

1. LYČIŲ LYGIŲ GALIMYBIŲ EKONOMIKOS KONCEPCIJA

1. 1. Lyčių lygybės samprata ir principai

Lyčių lygybė yra pagrindinė teisė, bendroji Europos Sąjungos (ES), kartu ir Lietuvos, vertybė ir būtina sąlyga ES augimo, užimtumo ir socialinės sanglaudos tikslams pasiekti. Lyčių lygybė reiškia, kad abi lytys turi būti vienodai matomos, turėtų vienodus įgaliojimus ir vienodai dalyvautų visose viešojo ir privataus gyvenimo srityse. Lyčių lygybės tikslas – skatinti moterų ir vyrų pilnavertį dalyvavimą ekonominiame bei socialiniame gyvenime. Moterų ir vyrų gyvenimo sąlygos yra skirtingos - visų pirma dėl moterų reprodukcinės funkcijos. Šie skirtumai neturėtų neigiamai įtakoti moterų ir vyrų gyvenimo sąlygų, neturėtų turėti diskriminuojančio poveikio. Moterų ir vyrų skirtumai turėtų skatinti lygų dalyvavimą ekonomikoje, politikoje, visuomeniniame gyvenime. Lyčių lygybė nėra tapatybės sinonimas, priimant vyrų gyvenimo būdą ir sąlygas kaip gyvenimo normą.

Lyčių nelygybės egzistavimą mūsų visuomenėje įtakoja papročiai, ją taip pat lemia patriarchalinė ideologija. Lyčių nelygybės pasekmės stipriai veikia visuomenės požiūrį, pirmiausiai atsižvelgiant į lytį. “Tradicinis” mąstymas teigia, kad vyrai iš prigimties yra lyderiai ir moterys yra jų pasekėjos. Moterys laikomos silpnąją lytimi ir auklėjimas čia taip pat turi didelę reikšmę. Vyras vadovauja šeimoje, valstybėje, dėl to, kad šimtmečius civilizacija buvo paremta patriarchytu. Vyras daugelyje sričių užima pozicijas, kurioms jie nori vadovauti. Kai tuo tarpu moterys nėra taip gerai vertinamos kaip vyrai, jos laikomos nelygiavertėmis.

Dažnai visa tai kas susiję su žmogaus lytimi yra tapatinama su prigimtimi. Tačiau lytis tai ne tik prigimtine, biologiškai nulemta savybė. Lytis yra socialinės aplinkos sąlygotas reiškinys, kurio turinys keičiasi dėl ekonominių, kultūrinių, socialinių, politinių permainų visuomenėje. Su žmogaus lytine tapatybe susijusios savybės yra įsisavinamos. Kultūra, pasitelkdama kalbą, menus, filosofiją, buitines nuostatas, prietarus, žiniasklaidą, mokyklą, bažnyčią ir kitas institucijas, mus moko būti vyrais ir moterimis. Susiklostęs požiūris į vyrus ir moteris bei jų santykius suformuoja prielaidas nelygybei lyties pagrindu. Yra įprasta manyti, kad pastangos nukreiptos į šios problemos sprendimą yra susijusios tik su moterimis. Tačiau taip nėra, nors kaip socialinė grupė, ji patiria didelę skriaudą.

Apibrėžiant lyčių lygybę išskiriami du aspektai:

- *Socialinė lyčių struktūra.* Tai socialinis biologinės lyties modelis, apibrėžiamas uždavinių, funkcijų ir vaidmenų, kurie priskirti moterims ir vyrams visuomeniniame ir privačiame gyvenime, visuma. Tai kultūros nulemtas moteriškumo ir vyriškumo apibrėžimas. Lyčių konstravimas ir atsinaujinimas vyksta tiek individualiame, tiek visuomeniniame lygmenyje ir abu

vienodai reikšmingi. Individai formuoja lyčių vaidmenis ir normas per jų veiklą ir atgamina juos atitinkamai savo lūkesčiams.

- *Lyčių santykiai.* Tai socialiai sukonstruotas santykių tarp lyčių apibrėžimas. Ši konstrukcija apima nelygybę santykiuose, kur vyras dominuoja, o moteris paklūsta daugelyje gyvenimo sferų. Vyrai, jiems priskirti uždaviniai, vaidmenys, funkcijos, vertybės daugeliu atveju vertinami aukščiau, negu moteris ir tai, kas su jomis susiję. Visuomenė dažniau charakterizuojama vyriškumo nuostatomis – vyrų normos tapo visuomenės normomis ir tai atsispindi politikoje bei institucinėse struktūrose.

Lyčių lygybė reiškia vienodą moterų ir vyrų su jų esamais skirtumais bei skirtingais vaidmenimis visuomenėje vertinimą ir priimtinumą. Tai teisė būti skirtingiems. Atsižvelgiama į moterų ir vyrų skirtumus, susijusius su klase, politiniais įsitikinimais, religija, etniškumu, rase, seksualine orientacija. Lyčių lygybė reiškia diskusijas, kokiomis kryptimis veikti, kaip keisti visuomenės struktūras, palaikančias nelygybę vyrų ir moterų santykiuose, kaip pasiekti pusiausvyrą tarp moterų ir vyrų įvairių vertybių ir prioritetų.

1 lentelė. Dviejų požiūrių į vyrų ir moterų lygias galimybes analizė

	<i>Į moteris orientuotas požiūris</i>	<i>Į lytis orientuotas požiūris</i>
<i>Dėmesio centre</i>	moteris	moterų ir vyrų santykiai
<i>Problema</i>	moterų atskirtis	nelygiaverčiai santykiai, kurie trukdo lygiateisei raidai bei visateisiam moterų ir vyrų dalyvavimui veikloje
<i>Tikslas</i>	veiksmingesnė, efektyvesnė raida	lygiateisė raida, kai moteris ir vyrai kartu priima sprendimus, dalijasi valdžia, galimybėmis ir ištekliais
<i>Sprendimas</i>	moterų integravimas į esamas struktūras	keisti nelygiaverčius santykius ir struktūras; suteikti galimybių moterims ir kitiems žmonėms, kurių padėtis nepalanki
<i>Strategijos</i>	tik moterims skirti projektai, moterų produktyvumo, pajamų ir galimybių išlaikyti namų ūkį didinimas	identifikuoti ir tenkinti praktinius ir strateginius poreikius, kuriuos moteris ir vyrai nurodė kaip galinčius pagerinti jų padėtį

Išskiriami du požiūriai į lygias moterų ir vyrų galimybes: į moteris orientuotas požiūris ir į lytį orientuotas požiūris, kai dėmesys yra skiriamas žmonėms apskritai (1 lentelė). Analizuojant problemą moterų ir vyrų santykių aspektu, ieškomas bendras pagrindas problemoms spręsti ir tenkinti kiekvieno žmogaus poreikius, tiek, kaip individo, tiek kaip kurios nors grupės nario (šiuo atveju vyrų ir moterų grupės). Politinių priemonių, skirtų lygių lyčių galimybių skatinimui

veiksmingumas priklauso nuo to, į ką yra orientuotas valdžios požiūris – į moteris atskirai ar į moterų ir vyrų santykius. Lyčių lygių galimybių politika bus efektyvesnė ir rezultatyvesnė, jei bus sprendžiama ne moterų atskirties problema atskirai, o dėmesys telkiamas į nelygiaverčius vyrų ir moterų santykius, kurie trukdo lygiaverčiam moterų ir vyrų dalyvavimui socialinėje, ekonominėje bei politinėje veikloje. Moterų integravimas į esamas struktūras neužtikrina lyčių lygybės principo. Reikia keisti nelygiaverčius santykius ir struktūras, suteikti galimybių moterims ir kitiems žmonėms, kurių padėtis nepalanki.

Lyčių lygybė yra žmogaus teisių dalis, už kurią reikia nuolat kovoti, ją saugoti ir skatinti. Lyčių lygybės siekimas yra nenutrūkstamas tęstinis procesas, kuris turi būti nuolat keliamas, svarstomas, permaštomas ir atnaujinamas. Nelygybė žmogaus teisių, demokratijos, ekonominės nepriklausomybės, ir švietimo srityse gali būti pašalinta moterims ir vyrams dalijantis atsakomybe ir pareigomis. Tai kelias, kur moterims ir vyrams yra užtikrinama gerovė visuomeniniame ir privačiame gyvenime. Lietuvos gyventojų požiūris į lyčių vaidmenis yra gana patriarchališkas, ypač atsakomybės už šeimą srityje: dauguma yra linkę pritarti tradiciniam šeimos modeliui, kuriame vyras yra pagrindinis šeimos maitintojas, o šeimos rūpesčiai gula ant moters pečių. Dėl tokių išankstinių nuostatų moterims dažnai yra sunkiau būti ekonomiškai aktyviomis, jos dažniau susiduria su diskriminacija darbe. Vyrams gi sunkiau skirti pakankamą dėmesį ir laiką šeimai, o neatitikdami tradicinių „tikro vyro“ standartų, jie dažniau susiduria su neigiamu visuomenės nuomone.

Nei ekonominė gerovė, nei pažangūs ekonominiai sprendimai patys savaime neužtikrina vienodų galimybių. Viena iš didžiausių kliūčių yra stereotipinės žmonių nuostatos apie vyro ir moters vaidmenis visuomenėje. Žmonių mąstysena keičiasi lėčiau nei sparčios socialinės ir ekonominės permainos, todėl pasenusios pažiūros tampa rimta kliūtimi, siekiant subalansuoti moterų bei vyrų lygybę visose gyvenimo sferose.

1. 2. Lyčių lygių galimybių ekonomikos atsiradimas ir esmė

Praeito šimtmečio pabaigoje ir ypatingai pastaraisiais metais lyčių lygių galimybių aspektas (genderinis požiūris) tapo labai svarbus subalansuotai ir objektyviai vertinant globalizacijos procesą, jo pasekmes valstybei. Lietuvoje dabartiniu metu genderinis aspektas moksliniuose tyrimuose yra dažniausiai taikomas mikroekonomikos lygmeniu: užimtumo ir darbo rinkos, namų ūkių gyvenimo, darbo užmokesčio ir pajamų, smulkaus ir vidutinio verslo, investicijų į žmogiškuosius išteklius – švietimo, sveikatos apsaugos, kultūros ir teisės srityse. Makroekonomikos

sritys, t. y. biudžeto formavimas, užsienio prekyba, gyventojų pajamos, pinigų politika, genderiniu požiūriu dar yra mažai ištirtos.

Lyčių lygių galimybių aspektas reiškia visuomenėje vykstančių procesų nagrinėjimą lyčių požiūriu⁶. Čia labiau pabrėžiamas požiūris į lytį. Terminas „Gender“ skiriasi nuo biologinio lyties apibrėžimo „sex“ ir išreiškia socialinius vyrų ir moterų vaidmenis, jų elgesį, lūkesčius ir motyvus. Žinoma, moterys ir vyrai skiriasi biologiniu požiūriu, tačiau kiekvienoje šalyje šie skirtumai yra suprantami nevienodai. Istoriskai susiklosčiusi genderinė sistema – tai vyrų ir moterų socialinis – ekonominis vaidmuo, elgesys, teisės ir normos, vertybių sistema, prieinamumo prie ekonominių išteklių ir jų panaudojimo galimybės. Visuomenės požiūris, jog vyrų ir moterų socialiniai motyvai ir lūkesčiai skiriasi, sąlygoja genderinės asimetrijos atsiradimą – genderiniai iškraipymai, genderinis atotrūkis, genderinis nuokrypis. Genderinė asimetrija socialiniu – ekonominiu požiūriu dar nėra nuodugniai ištirta.

Nauja mokslo sritis genderinė ekonomika – tai naujas požiūris pasaulyje, formuojant valstybės ekonominę politiką remiantis genderinės analizės taikymu, kurios metodai vis labiau skverbiasi ir užima tinkamą vietą kuriant valstybės makroekonominę politiką. Sudedamosios genderinės ekonomikos dalys – genderinis išteklių paskirstymas, genderinis biudžetas, genderinė užsienio prekybos politika, genderinė užimtumo ir pajamų politika, genderinė ekonominės politikos strategija, genderinė regioninė politika, genderinė ūkio politika. Atskleidžiama genderinės analizės sąsaja su valstybės finansų formavimu, biudžeto ir pinigų politika, užsienio prekybos politika, gyventojų pajamų formavimo, šalies konkurencingumo, ekonomikos augimu.

Per pastaruosius dešimt metų nuolat augo pripažinimas, kad makroekonominė politika yra svarbi gerinant moterų pragyvenimo lygį bei didinant jų ekonominio įgalinimo galimybes. Makroekonominės politinės priemonės gali pagerinti arba pabloginti tam tikrų moterų grupių gyvenimo lygį ir praplėsti arba susiaurinti atotrūkį tarp lygių pajamų, joms skirtų sveikatos apsaugos, švietimo, socialinės apsaugos ir kita. Išaugo supratimas, kad lyčių nelygybė daugelyje visuomenės gyvenimo sričių gali pabloginti makroekonominės politikos rezultatus. Pavyzdžiui, ekonominės reformos, mažinančios įvairias iniciatyvas, skirtas moterų padėčiai palengvinti ir pagerinti, gali sumažinti moterų darbo našumą ir jų sukuriamos produkcijos gamybos apimtį, arba galimybių naudotis švietimo bei kitokio lavinimo paslaugomis sumažinimas gali varžyti moterų gebėjimus vystyti savo žmogiškuosius išteklius ir panašiai.

Įvairiuose visuomenės sluoksniuose vis labiau įsisavinama, kad lyčių nelygybė ekonominiu aspektu yra neefektyvi. Ji yra „per brangi“ ne tik moterims, bet ir vaikams, ir netgi daugumai vyrų.

⁶ Rakauskienė O.G. Makroekonominė politika: genderinis požiūris//Viešojo politika ir administravimas. MRU, 2002, Nr. 3

Ji pareikalauja daug sąnaudų, o tai sąlygoja žemesnį našumą, suvaržymą, žmogiškųjų išteklių vystimasi, sutrumpintą laisvalaikį bei sumažėjusią visuomenės gerovę. Kuo didesnis moterų ekonominis įgalinimas kiekvienai šaliai sudarytų galimybes įgyvendinti taip siekiamą padidėjusio gamybos našumo, geresnių žmogiškųjų išteklių, mažesnės įtampos.

1. 2. 1. Lyčių lygių galimybių ekonomikos teorijų pagrindas

Lyčių aspektą ekonomikoje tyrinėjo tokios teorinės kryptys kaip marksizmo politinės ekonomikos kryptis, artima marksizmui, feministinės ekonomikos teorijos kryptis, ekonominio institucionalizmo ir neoklasikinės ekonomikos požiūriai. Šios teorijų kryptys nagrinėja skirtingus lyčių ekonomikos aspektus.

Lyčių ekonomika ir marksistinės ekonomikos teorija

Marksistinės ir neomarksistinės ekonomikos teorijos tyrė veiksnius, lemiančius lyčių nelygybę, patriarchyto ir kapitalizmo tarpusavio ryšį, moterų išnaudojimo šeimoje ir už šeimos ribų formas ir priežastis.

Marksistinės ekonomikos kontekste lyčių problematika pirmą kartą nagrinėta XIX a. Frydricho Engelso veikle „Šeimos, privatinės nuosavybės ir valstybės kilmė“ pateiktas išsamus marksistų požiūris šiuo klausymu. Engelsas moterų darbą ir dalyvavimą gamybinėje veikloje traktavo kaip atskaitos tašką ir pirminę moterų išsilavinimo sąlygą. Buvo kritikuojama buržuazinė šeima, kur moteris buvo ekonomiškai priklausoma nuo vyro, šeimos maitintojo. Buvo padaryta išvada, kad moterų vergovę šeimoje galima panaikinti tik įtraukus jas į visuomeninę gamybą. Moterų nelygiateisiškumo panaikinimo pagrindu tampa socializmas, kai darbas namų ūkyje ir vaikų auginimas yra perkeliamas į už šeimos ribų ir tampa visuomenini darbo šaka. Panaikinamas pagrindas moterų nelygiateisiškumui. Marksizmas moterų išnaudojimą priežastis ir formas sieja su ekonominiu pagrindu, moterų išsilavinimą – su klasinės visuomenės panaikinimu. Tik panaikinus klasinę visuomenę išnyks moterų išnaudojimo priežastys. Tačiau marksistinė teorija nepateikė įtikinamų atsakymų į daugelį klausymų: kaip vertinti moterų darbą namuose – ar kaip darbą ar kaip laisvalaikį. Ar galima nustatyti tokio darbo vertę. Ar šiame darbo procese sukuriama vertė. Kaip vertinti moterį, kuri augina vaiką namuose ir besirūpinančia namų ūkiu – kaip tingią, gyvenančią iš vyro lėšų ir nieko nesukuriančią, ar kaip dirbančią, kurios darbas priskiriamas namų ūkio sferai.

Lyčių nelygybės problema, marksizmo teorijoje užima ne pagrindinę vietą. Marksizmo požiūris genderinės ekonomikos klausymu yra daugiau ideologinis, nei mokslinis – išnaudojimo nebus, jei nebus kapitalizmo. Kapitalistinės santvarkos panaikinimas yra siūlomas kaip problemos sprendimo būdas.

Feminizmo ekonomikos įtaka

Feministinė ekonomika nėra vieninga. Įvairios feministinio judėjimo nuomonės atspindi ir feministinėje ekonomikos teorijoje.

Marksistinės pakraipos feminizmas akcentuoja tris pagrindines problemas:

- kapitalizmas ir moterų išnaudojimas;
- patriarchatas ir moterų išnaudojimas;
- kapitalizmo ir patriarchyto tarpusavio ryšys.

Christine Delphy, garsi radikalios feminizmo atstovė, teigia, kad moterų išnaudojimas nesusijęs tiesiogiai su darbu, kurį ji atlieka namie, tačiau pats faktas, kad moters darbas yra atliekamas namų ūkyje, sukelia išnaudojimą. Likusios namie moterys, tampa neapmokestinamomis savo vyrų namų darbininkės. Šios teorijos požiūriu, pirminės moterų išnaudojimo priežastys glūdi šeimoje, o kapitalizmas tik papildo tokią diskriminaciją. Šiuo atžvilgiu moterys sudaro išnaudojamą ir engiamą klasę.

Heihi Hartmann, socialinės pakraipos atstovė, nuomone kapitalistinė visuomenė vertina tik tokį darbą, kuris sukuria turtą, kuris gali būti įvertintas rinkos kaina ir nevertina darbo, kurio negalima įvertinti rinkoje (pvz. vaikų auginimas). Pagrindinis šios teorijos tvirtinimas – kapitalistinė sistema su apibrėžtu socialiniu mechanizmu kuria patriarchalinius santykius, t.y. moterims kapitalistinėje visuomenėje mokama mažiau už darbą nei vyrams, todėl jos priverstos tekėti, neturėdamos kitų būdų susikurti socialinės gerovės. Ištekėjusios moterys tampa materialiai priklausomos nuo vyrų ir tai sukuria patriarchalinius santykius šeimoje. Moterys atlieka pagrindinę dalį namų ūkio darbų, kurie yra neapmokami. Joms nebelieka pakankamai laiko kelti savo kvalifikacijos, mokytis ar dirbti visą darbo dieną, todėl jos tampa antrarūšė klase darbo rinkoje⁷. Patriarchalinės sistemos ir kapitalistinio ūkio sąveikia sukuria užburimą ratą, kuris užsidaro. Iš esmės, tokia kapitalizmo ir patriarchyto interpretacija yra analogiška marksistinės teorijos aiškinimui. Siūlomas sprendimo būdas – visuomenės santvarkos pakeitimas, kapitalistinio gamybos būdo pakeitimas.

Barbara Bergman, liberalios požiūrio atstovė, teigia, kad pagrindinis išskirtinis feministinės ekonominės teorijos bruožas yra pažiūra, kad egzistuojantis ekonominių prievolių paskirstymas tarp lyčių yra neteisingas ir turi būti pakeistas⁸. Teigiama, kad moterys, palyginti su vyrais, yra mažiau palankesnėmis sąlygomis ir moterų padėtis turėtų būti pagerinta.

Feministinės pakraipos ekonomikos teorijoje išskiriamos trys svarbiausios kryptys:

- vyrų ir moterų gerovės skirtumų dokumentinis fiksavimas;

⁷ Mezentseva E. The gender Economy. Russian Social Science review. 2001. ISSN 1061-1428

⁸ Grybaitė, V. Lyčių ekonomikos teorijos pagrindų apžvalga/Verslas: teorija ir praktika. T. 6, nr. 2 (2005), p. 94-100

- lyčių lygybės įgyvendinimo politikos formavimas;
- tyrinėjimų vykdymas.

Feminizmo šalininkų teigimu, feminizmas įneš pokyčių į ekonomikos teoriją. Siv Gustafsson nurodo tokius galimus feminizmo įtakos ekonomikai variantus: atmesti neoklasikinę teoriją, teigiant, kad reikalinga alternatyvi feministinės ekonomikos teorija, arba įrodyti, kad feministinė ekonominė teorija, panaikindama neoklasikinės teorijos tendencingumą, patobulins ją ir atleis mechanizmus, dėl kurių išsaugų bendrasis ekonominis efektyvumas⁹.

Neoklasikinė ekonomika

Neoklasikinė teorija ilga laiką neteikė reikšmės lyčių aspektui ekonomikoje. Buvo nagrinėjamas tik vyro ekonominis elgesys. Tik septintajame dešimtmetyje įvyko pokyčiai, kuriems pradžia davė amerikiečių ekonomistas Gary Becker. Pagrindinės lyčių ekonomikos idėjos Gary Becker darbuose tapo neoliberalios ekonominės teorijos pagrindu. Nagrinėjamos tokios sritys kaip namų ūkio ekonomika, darbo pasidalijimą šeimoje, šeimos narių dalyvavimą darbo rinkoje, moterų diskriminaciją darbo rinkoje.

Tradicinė ekonominė teorija savo dėmesį koncentruoja į tokius rinkos aspektus kaip paklausa, pasiūla. Naujoji ekonominė namų ūkio teorija plačiau nagrinėja tokius rinkos reiškinius, kaip gimstamumas, išsilavinimo suteikimas vaikams, laiko paskirstymas šeimoje. Neoklasikinė teorija bando spręsti vieną pagrindinių teorinių problemų – nustatyti namų ūkių darbo vertę. Gary Becker pasiūlė naują namų ūkio teoriją – traktuoti šeimą ne tik kaip pasyvų rinkos produktų vartotoją, bet ir kaip aktyvų vartojamų gėrybių gamintoją, namų ūkį laikyti kaip mažą įmonę, kuri gamina svarbiausias prekes, tokias kaip valgis, būstas, pramogos, ir pan. Šeimai svarbu ne pačios prekės, o jų teikiama nauda – galutinis produktas. Šeima turi pasirinkti vieną iš gamybos technologijų. Pavyzdžiui, perkant skalbimo mašiną, šeimai svarbiausia tai, kad jie turės švarius drabužius. Tačiau šį tikslą galim pasiekti ir kitais būdais, sakykim, skalbiant rankomis, nešant į skalbyklą ar pan. Šeima priima galutini sprendimą, koku būdu bus pasiektas galutinis tikslas - švarūs skalbiniai. Čia atsiranda kitas, labai svarbus veiksnys šeimos nariams - laikas. Laiko vertė nustatoma įvertinus alternatyvias išlaidas. Pasirinkimas nustatomas pagal tai, kiek moteris galėtų uždirbti per n valandų, išėjusi į darbo rinką, ir kokias išlaidas turės šeima, jeigu moters darbą namų ūkyje per tiek pat n valandų atliktų kitas žmogus, kuriam už darbą būtų mokama rinkos kaina. Kuo aukštesnis išsilavinimas ir kvalifikacija užimtųjų namų ūkyje, tuo didesnis jų darbo užmokestis, tuo brangesnis jų darbas namuose. Moterų užimtumas darbo rinkoje tampa laiką taupančiu namų ūkio technologijų plėtotės stimulu.

⁹ Mezentseva E. The gender Economy. Russian Social Science review. 2001. ISSN 1061-1428

Lyčių vaidmenų pasiskirstymas pradėtas interpretuoti naujai, kai neoklasikinėje teorijoje imta vartoti žmogiškojo kapitalo sąvoką. Žmogiškasis kapitalas yra investicijos į žmogiškuosius išteklius siekiant pakelti darbo našumą. Žmogiškasis kapitalas apima visą gyvenimišką patirtį, žinias, sukauptas žmogaus per gyvenimą – tai įgytas bendrasis išsilavinimas, specifinis išsilavinimas, atitinkantis įgytą profesinį išsilavinimą, specializaciją. Jeigu tarp lyčių atsiranda nors nedidelis skirtumas kaupiant žmogiškąjį kapitalą, jie tampa veiksniais kiekvienai lyčiai, kuris lemia, ar dalyvauti darbo rinkoje keliant darbo našumą, ar užsiimti namų ūkio veikla. Iš esmės, šeimai naudingiau, jeigu kiekvienas šeimos narys specializuosis toje veikloje, kurioje sukaupęs atitinkamai daugiau žmogiškojo kapitalo. Jei moters vidutinis darbo užmokestis mažesnis nei vyro, o jos namų ūkio žmogiškasis kapitalas didesnis, tai vyras dalyvaus darbo rinkoje, o moteris dirbs namų ūkyje. Tačiau kuo ilgiau moteris lieka dirbti namų ūkyje, tuo sunkiau jai patekti į darbo rinką, tuo labiau šeimoje ji priklauso nuo vyro.

Darbo ekonomika yra viena svarbių sričių, nagrinėjamų lyčių aspektu liberalioje ekonominėje teorijoje. Diskriminacija yra viena iš didžiausių problemų darbo rinkoje. Užimtumo srityje yra iškeliamos dvi diskriminacijos formos: diskriminacija dėl darbo užmokesčio, kai už tokį pat darbą vyrai ir moterys gauna nevienodą darbo užmokestį, ir profesinė segregacija, kai moterys turi nevienodas galimybes su vyrais įgyti prestižinę profesiją ar užimti aukštesnes pareigas, siūlančias ir geresnį darbo apmokėjimą. Neoklasikinė teorija pateikia keletą diskriminacijos aiškinimų: diskriminacija dėl išankstinio nusistatymo (moterų diskriminacija, patiriama iš darbdavių, kolegų ir vartotojų), statistinė diskriminacija (kai konkrečiai moteriai darbdaviai priskiria savybes ir charakteristikas, kurios, jų požiūriu, būdingos visoms tos lyties atstovėms) ir diskriminacija, kurią lemia monopolinė darbo rinkos struktūra.

Ekonominio institucionalizmo požiūris

Institucionalizmo ekonomikos teorijoje lyčių aspektai nėra taip plačiai nagrinėjami, kaip neoklasikinės teorijos atstovų. Tik devintajame XX a. dešimtmetyje buvo pradėtas kreipti dėmesys į lyčių aspektą ekonominiu požiūriu. Institucionalistai praplėtė G. Becker pasiūlytą namų ūkio teoriją, labiau akcentuodami šeimos vidinės struktūros reikšmę. Institucionalistų požiūriu, šeima – tai ne tik vyras, žmona ir vaikai, bet tai ypatinga institutas, formuojantis motyvaciją ir kontroliuojantis savo narių elgseną. Šios institucijos egzistavimo prasmę lemia tai, kad individai siekia palaikyti ilgalaikius šeimos santykius, kad būtų sukurta stabili šeimos aplinka. Santuokos sudarymas, šeimyniniai santykiai yra apibrėžtas santykis ir reguliuojamas valstybės. Būtent valstybė nustato apribotas santuokos sudarymo ar skyrybų sąlygas. Dėl to šeimą galima laikyti ekonominiais institutais, suteikiančiais moteriai pavaldžią padėtį.

Daugiausiai dėmesio kreipiama į vedybinius santykius kaip partnerystės santykius sudarius kontraktą, socialinės politikos problemas ir valstybės reguliuojamą vaidmenį. Tačiau palyginus su neoklasikinėmis koncepcijomis, dauguma modelių, kuriuos siūlo institucionalistai, yra nebaigti, reikia toliau juos tobulinti.

1. 2. 2. Pagrindinės lyčių lygių galimybių ekonomikos koncepcijos

Genderinės ekonomikos teorijos atsiradimo prielaidos skiriasi skirtingu lyčių lygių galimybių suvokimu, institucinės analizės, genderinių santykių įtakos ekonomikai vertinimu, taip pat skirtinga ekonomikos plėtros esminių problemų interpretacija ir siūlymais. Pagrindinės genderinės ekonomikos koncepcijos:

- genderinių vaidmenų koncepcija
- genderinio planavimo koncepcija
- socialinių santykių koncepcija
- feministinės ekonomikos modeliai

1. 2. 2. 1. Genderinių vaidmenų koncepcija

Genderinių vaidmenų koncepciją sukūrė Harvardo universiteto Tarptautinis plėtros institutas, kartu su USAID (*United States Agency for International Development*).

Dėmesys telkiamas į tris aspektus:

- prieinamumo prie ekonominių išteklių, jų panaudojimo ir kontrolės problema;
- dalyvavimas gamybos procese ir reprodukcijos proceso skatinimo bei kliūčių problemos;
- pareigų pasiskirstymo namų ūkyje problema.

Genderinių vaidmenų koncepcija apsiriboja namų ūkio genderine analize. Namų ūkių veikla yra kaip ūkio šaka, kur yra sukuriama pridėtinė vertė, kuri yra neįvertinama, ir darbas, sukuriant šią pridėtinę vertę, kuris yra neapmokamas. Namų ūkis čia traktuojamas kaip socialinis-ekonominis institutas, atliekantis gamybinę ir vartojimo funkciją.

Ši koncepcija teigia, kad genderinė lygybė ir ekonomikos efektyvumas yra glaudžiai vienas su kitu susiję elementai. Genderinė lygybė suprantama kaip vienodos vyrų ir moterų prieinamumo prie ekonominių išteklių, jų panaudojimo ir kontrolės galimybė.

Genderinės analizės rezultatai gali būti naudojami kaip diagnostinis planavimo instrumentas, naudojamas užkirsti kelią neefektyviam išteklių paskirstymui.

1. 2. 2. 2. Genderinio planavimo koncepcija

Genderinio planavimo koncepcija, dar kitaip vadinama trejopo moters vaidmens modelis, nagrinėja moterų vaidmenis gamyboje, reprodukcijos procese ir vietos bendruomenių savivaldoje. Carolines Moser, Londono universiteto koledžo Planavimo departamento atstovė, pasiūlė trejopo vaidmens schemą, siekiant atkreipti pasaulinių organizacijų struktūrinių plėtros programų dėmesį į asimetrišką genderinį darbo paskirstymą, atsižvelgiant į padidėjusias sąnaudas. Ši koncepcija naudojama ne tik namų ūkyje, bet ir prasiskverbia už namų ūkio veiklos ribų.

Gamybinis moters vaidmuo apima jų dalyvavimą gamybos sektoriuje ir namų ūkių gamybos sektoriuje, kur kuriamos pragyvenimo priemonės. Abiem atvejais sukuriama pridėtinė vertė – pinigine išraiška arba natūrine (produktai ir paslaugos).

Reprodukcinis moters vaidmuo yra moters atsakomybė už vaikų gimdymą, auginimą ir priežiūrą, manų ūkio pareigų vykdymas. Tai reiškia, kad ant moters pečių gula atsakomybė už darbo jėgos reprodukciją.

Dalyvavimas bendruomeninėje veikloje, į kurią įeina veikla tiekiant komunalines ir kitas paslaugas – moterys atsako už bendruomenėje naudojamų išteklių tiekimą ir palaikymą.

Darbo pasidalijimas tarp vyrų ir moterų trijų rūšių namų ūkio veikloje yra ne visada tolygus ir akivaizdus. Tai lemia genderinių vaidmenų sistema, dėl kurios, didelė dalis moterų darbo lieka nematomo, nepripažinto ir vertinama kaip savaime suprantamas bei apibūdinama moters gamtine paskirtimi.

Ekonomikos augimo ir makroekonominės plėtros prioritetų nuostata yra smarkiai kritikuojama genderinio planavimo koncepcijos požiūriu. Teigiama, kad ji turi mažai bendro su realiai liberalia rinka, liberaliąja ekonomika ir pilietinės visuomenės plėtra, kad makroekonominės politikos prioritetų išskyrimas yra atitrūkęs nuo realių struktūrinių ekonomikos reformų bei socialinių procesų.

Genderinio planavimo koncepcija, pabrėžiant vaidmenų santykį, yra nevisiškai atitinkanti genderinių santykių analizės instrumentas. Trejopo moters vaidmens koncepcija pereina į institucinį kontekstą – rinką, valstybę, viešąjį administravimą, tačiau neapima visiško moters dalyvavimo ekonominiame gyvenime, kuris nesibaigia tik namų ūkiu.

1. 2. 2. 3. Socialinių santykių koncepcija

Socialinių santykių koncepcija yra grindžiama socialinių santykių analize. Ją parengė Didžiosios Britanijos Sasekso plėtros problemų tyrimo institute.

Socialinių santykių koncepcija analizuoja genderinius santykius, akcentuodama vaidmenų ir atsakomybės sričių atskyrimą, taip pat genderinio prieinamumo prie išteklių, jų panaudojimo ir kontrolės skirtumai.

Socialinių santykių koncepcijoje darbo pasidalijimas traktuojamas kaip mainų santykiai tarp vyro ir moters. Teigiama, kad šie santykiai nėra simetriški. Nelygybė paskirstant ekonominius išteklius ir atsakomybę reiškia, kad į genderinius santykius įsipina konkurencija arba bendradarbiavimas.

Socialinių santykių koncepcijos pagrindas – vyrų dominavimo ir moterų priespaudos, o ne socialinio susitarimo, partnerystės santykiai.

Vyrai kaip socialinė grupė turi didesnius įgaliojimus ir didesnes galimybes kontroliuoti išteklius nei moterys. Tai sąlygoja nelygiateisiškas išteklių ir atsakomybės sričių paskirstymas, sociokultūrinės normos, sankcionuojančios nelygybę. Todėl vyrai turi daugiau galimybių mobilizuoti įvairius socialinius ir ekonominius išteklius, siekdami kovoti iš savo interesus. Panaikinti moterų nelygiateisę padėtį paskirstant išteklius yra daug platesnis uždavinys, nei pats išteklių paskirstymas. Norint išspręsti šį uždavinį, reikia persikirstyti valdžią, atsakomybę ir pareigas.

1. 2. 2. 4. Feministinė ekonomika

Feministinė ekonomikos teorija genderinė asimetrija bei iškraipymai pasireiškia ne tik mikrolygmeniu, bet ir apima visą makroekonomikos sferą. Išskiriamos dvi feministinės ekonomikos sritys – neoklasikinė feministinė ekonomika ir feministinė kritiškoji ekonomika.

Neoklasikinė feministinė ekonomika analizuoja, kokią įtaką daro genderinė asimetrija struktūrinių programų įgyvendinimui, pvz., nelygiateisiškas dalyvavimas produkcijos, skirtos eksportui, gamyboje ir užsienio prekybos srityje. Struktūrinės programos yra traktuojamos kaip svarbi išteklių paskirstymo prielaida tarp įvairių ekonomikos šakų ir sektorių. Neefektyvus išteklių paskirstymas (ypač moterų darbas) dažnai yra lemiamas įvairių apribojimų, atsirandančių dėl egzistuojančių genderinių vaidmenų ir genderinės nelygybės, kurie trukdo laisvai persiliesti ištekliams iš vieno sektoriaus į kitą.

Išskiriami keturi veiksniai, ribojantys vyrų ir moterų lygias galimybes ekonomikoje:

- moterų diskriminacija už namų ūkio ribų – darbo ir finansų kredito gavimo rinkoje;
- moters vaidmenų modeliai (stereotipai) gamybos sferoje;
- vyrų ir moterų teisės ir pareigos namų ūkyje yra asimetriškos;
- moterų „reprodukcijos našta“.

Pasak neoklasikinės feministinės ekonomikos atstovų, makroekonomika ignoruoja žmogaus reprodukcijos sferą. Būtent feministinės ekonomikos tyrimuose, socialinė reprodukcija traktuojama kaip būtina veiklos sritis, kuri yra žmogaus potencialo pagrindas.

Feministinė kritiškoji ekonomika tiria santykį tarp ekonominių ir žmogiškųjų išteklių ir teigia, kad būtina tikslinti efektyvumo sąvoka, atsižvelgiant į nemokamų moterų darbo išteklių panaudojimą socialinės reprodukcijos ir žmogiškųjų išteklių naudojimo srityje.

Feministinė kritiškoji ekonomika į genderinę ekonomiką žvelgia integruotai – makrolygmeniu, mezolygmeniu ir mikrolygmeniu.

Makroekonominis požiūris siejamas su šalies ekonomikos pajamomis ir vartojimu. Teigiama, kad pinigų (monetariniai) priemonės daro įtaką individų veiklos rezultatams (mikrolygmeniu) ir yra integruoti su mezolygmens institucijomis (atskiromis rinkomis, įmonėmis ir firmomis).

Mikrolygmuo. Vyrų ir moterų skirtumai feministinėje ekonomikoje interpretuojami kaip jų preferencijų skirtumo ir indėlio į bendruosius išteklius problema. Vyrų ir moterų darbo skirtumai (kai moterys, palyginti su vyrais, skiria daugiau laiko nemokamam darbui namų ūkyje, ir mažiau mokamam darbui rinkoje) yra interpretuojami kaip pigesnio moterų darbo rinkoje pasekmė. Dėl šios priežasties moterys priverstos pasirinkti veiklą namų ūkyje. Tai aiškinama visuomenės sukurtais klaidinančiais stereotipais – moteriška prigimtimi, jų pačių nulemtomis preferencijomis, labiau pasireiškiančiu moterų altruizmu. Šį modelį atspindi istoriškai primestos asimetrinės taisyklės ir išteklių paskirstymo formos, o ne konfliktiniai moterų ir vyrų valdžios, pareigų ir atsakomybės santykiai, kurie yra objektyvus socialinis reiškiny.

Mezolygmuo. Neoklasikinėje ekonomikos teorijoje mezostruktūra (rinkos, įmonės, firmos) ir monetarinės priemonės (pinigų ir fiskaliniai rodikliai, BVP, importas, eksportas) yra laikomi neutralūs genderiniu požiūriu daroma išvada, kad genderinė analizė čia nereikalinga. Neoklasikinė ekonomika interpretuoja atskiras rinkas kaip neutralias genderiniu požiūriu. Feministinė kritiškoji ekonomika teigia, kad genderinė nelygybė nėra nulemta iš anksto – ją skatina rinkos institucijos, be to, ji nenutrūkstamai susieta su šeimos ir santuokos institucija, kuriems įtaką daro genderinė nelygybė. Genderiniai santykiai nustato socialinius-ekonominius santykių tarp vyrų ir moterų formas, kai šios grupės dalyvauja rinkos sandoriuose.

Makrolygmuo. Makroekonomikos sudedamosios dalys apima pinigų, fiskalinę, pajamų, tarptautinių ekonominių santykių politiką, ir pan. Rodikliai, apibūdinantis šias sritis – BVP, bendrasis taupymas ir vartojimas, eksportas, importas, valstybės biudžeto pajamos ir išlaidos ir kt. Makroekonominiame lygmenyje visiškai neatsispindi žmogiškųjų išteklių reprodukcija – nemokama žmogiškųjų išteklių gamyba, kuri kiekvieno ekonomikos pagrindas ir nuo kurios priklauso mokama

gamyba. BVP neatspindi moterų sukurto darbo rezultatų ir šis darbas yra tarsi nematomas. Teoriškai įvertinti reproduktyvų darbą auginant vaikus ir aprūpinant suaugusiuosius yra labai problematiška. Susiklosčiusi makroekonomikos ir jos sudėtinių dalių samprata lemia vyriškąją persvarą makrolygmeniu. Vis gi, toks nepilnas BVP negali būti pateisinamas tuo, kad sunku išmatuoti moterų indėlį į BVP. Įsivyravęs klaidingas teiginys, kad reproduktyvioji ekonomika funkcionuos nepriklausomai nuo pokyčių rinkos sektoriuose. Pavyzdžiui, teigiama, kad mažėjant pajamoms, moterys vis teik aprūpins savo šeimos narius maisto produktais ir būtinomis paslaugomis (gydymas, drabužių valymas, skalbimas), kompensuodamos namų ūkio pajamų sumažėjimą. Feministinės ekonomikos atstovai, teigia, kad po tam tikros kritiškos ribos namų ūkis nepajėgus reprodukuoti save, atkurti savo ekonomines galias, o tai neigiamai veikia visą ekonomikos plėtrą.

1. 2. 3. Genderiniai iškraipymai ir valstybės finansų politika

Pasaulio moterų judėjimas suformulavo terminą genderiniai iškraipymai. Jo esmė yra tai, kad pinigų politikos globalizacijos neigiamos pasekmės kur kas stipriau veikia moteris, kaip socialinę grupę, negu vyrus. Be to ekonominės politikos globalizacija didina genderinių iškraipymų įtaką valstybės fiskalinei ir pinigų politikai¹⁰. Pabrėžiama, kad genderiniai pokyčiai makroekonominėje politikoje ištirti nepakankamai.

Teorinėje analizėje yra išskiriamos keturios genderinės ir finansinės sistemų sąveikos formas ir atitinkamus genderinius iškraipymus¹¹:

- nepakankamas moterų atstovavimas priimant sprendimus finansų valdymo srityje;
- didėjantis **genderinis atotrūkis** tarp moterų ir vyrų ekonominės padėties rodiklių;
- **asimetriniai genderiniai santykiai** didina valstybės finansų ir pinigų nestabilumą;
- **genderinė diskriminacija** neigiamai veikia valstybės finansų efektyvų panaudojimą.

Vyrai dominuoja priimant sprendimus valstybės ir rinkos finansų srityje, o neigiamas šių sprendimų pasekmes patiria moterys (Grown, 2000)¹². Pavyzdžiui, Pasaulio banko ir Tarptautinio Valiutos Fondo valdymo institucijose dominuoja vyrai, moterys tuo tarpu sudaro mažiau nei 10 proc., Pasaulinė Prekybos Organizacija taip pat vyriškas institutas, bankininkystės srityje taip pat dominuoja vyrai. To pasakoje moterų interesai yra ignoruojami valstybės skolinimosi politikoje, numatant investicinės veiklos taisykles, privataus finansų rinkos sektoriaus veikloje. Moterys yra

¹⁰ Rakauskienė, Ona Gražina. Valstybės ekonominė politika : (fiskalinė, užsienio prekybos ir socialinė politika) : monografija. Vilnius, 2006

¹¹ Ten pat.

¹² Reingardienė J. Lyčių lygybės strategija ir užimtumo politika Europos Sąjungoje. Kaunas, 2004

atsakingos už namų ūkio sektoriaus veiklą. Griežta ekonominė (fiskalinė ir pinigų) politika, kurią siūlo anksčiau minėtos organizacijos – socialinės apsaugos privatizavimas, socialinių išmokų mažinimas, labiau veikia moteris nei vyrus. Tokia politika tiesiogiai turi įtakos namų ūkio pajamoms, kurias dažniausiai valdo moterys. Be to tokios socialinės paslaugos, kaip mokamas gydymas, išsimokslinimas, augančios vaistų kainos ir pan., gula ant moterų pečių. Svarbūs ir mokesčių politikoje priimami sprendimai.

Genderiniai iškraipymai riboja moterų prieinamumą prie kreditų ir galimybės juos gauti. Genderiniai iškraipymai riboja moterų prieinamumą prie kredito šaltinių ir galimybės juos gauti. Pirma, tai susiję su informacijos apribojimais, kai moterys traktuojamos kaip rizikingi kreditoriai, kurių kredito galimybės yra menkesnės nei vyrų. Moterų profesionalumo lygis ir mobilumas yra žemesnis nei vyrų, todėl informacija apie finansų rinkas moterims yra sunkiau prieinama. Antra, problemos, atsirandančios dėl apribojimų derybų srityje. Moterys turi mažesnę patirtį derybose dėl kreditų teikimo, todėl bankams vedant derybas kyla problemų dėl laiko ir pan. Moterys susidurdamos su diskriminuojančiu bankų personalo elgesiu patiria didesnes verslo išlaidas. Trečia atsiranda valdymo ir kontrolės kliūtys. Ekonominių išteklių valdymas ir kontrolė moterims dažnai nepatikima, moterys užima kitas verslo sritis, kuriose nedalyvauja vyrai. Moterys susiduria su sunkumais namų ūkių taupymo procese, nes vyrai disponavimą namų ūkio finansais laiko savo teise. Ketvirta, genderiniai nukrypimai atsiranda dėl institucinių apribojimų. Moterys dažnai neturi formalios nuosavybės teisės, o tai apsunkina kredito santykius. Moterys jaučia didesnę nei vyrai kreditorių spaudimą (Iren van Stavaren, 1996).

Vyrai dominuoja tokiose veiklos srityse, kaip krašto apsauga, valstybės valdymas, pramonės šakose, orientuotose į eksportą, finansų, energetikos paslaugų sektoriuose ir pan., o moterys veikia daugiausia veikia švietimo, sveikatos, socialinės apsaugos veiklose, pramonės šakose, orientuotose vidaus rinką – vidaus pramonėje, smulkioje mažmeninėje prekyboje. Kaip taisyklė, veiklos, kuriose dominuoja vyrai yra labiausiai remiamos iš valstybės biudžeto, kai tuo tarpu sferos, kuriose veikia moterys susiduria su biudžeto lėšų stygiumi. Pirmenybė teikiama „vyriškiems“ sektoriams formuojant biudžetą. Esant genderiniam darbo pasidalijimui egzistuojanti valstybės biudžeto formavimo praktika skatina genderinę nelygybę.

1. 2. 4. Tarptautinių organizacijų ir moterų judėjimų vaidmuo ir jų indėlis į genderinę ekonomiką

Svarbiausiu pasaulio moterų judėjimo postūmiu tapo Jungtinių Tautų Organizuota 1995 m. Pekino konferencijos veiksmų platforma, suderinta su 189 valstybėmis. Be to, svarbūs šio

judėjimo etapai moterų problemų klausymais vyko Mechike (1975 m.), Kopenhagoje (1980 m.), Nairobijoje (1985 m.).

Pekino veikslių platformoje dėmesys atkreipiamas į tokias problemas kaip moterų skurdas, švietimas ir lavinimas, moterų sveikata, smurtas prieš moteris, ginkluoti konfliktai, ekonomika, moterų dalyvavimas priimant sprendimus, instituciniai mechanizmai, užtikrinantys lyčių lygių galimybių politikos įgyvendinimą, žmogaus teisės, problemos susijusios su visuomenės informavimo priemonėmis, aplinka, mergaitės, instituciniai ir finansiniai susitarimai¹³.

Pekino konferencijos veikslių platformoje pastebima, kas visame pasaulyje ryškus moterų svarbus indėlis į ekonomiką. Vis daugiau jų dirba labai mažose, nedidelėse ir vidutinėse įmonėse, o jų pajamos tampa reikšminga namų ūkio dalimi. Tačiau moterys pernelyg retai dalyvauja priimant ekonominius sprendimus. Jų atlyginimai maži, darbo sąlygos prastos, taip pat ribotos įsidarbinimo ir profesinės galimybės. Moterys turi įtaką savo šalies vystymuisi, dirbdamos apmokamą ir neapmokamą (namų ūkio, visuomeninį) darbą, tačiau jų neapmokamas darbas kiekybiškai nevertinamas ir neįskaičiuojamas į nacionalinį produktą. Dėl diskriminavimo švietimo ir lavinimo sistemoje, samdant darbuotojus ir jiems mokant atlyginimus bei aukštinant tarnyboje, taip pat dėl nelanksčių darbo sąlygų, dėl neprieinamų išteklių ir nevienodos atsakomybės šeimoje turi ribotas įsidarbinimo, ekonomines ir profesines galimybes.

Pekino konferencijos veikslių platforma, išskiriant svarbiausias problemas didžiausią dėmesį skirdama ekonominei moterų būklei, rekomenduoja¹⁴:

- Remti moterų ekonomines teises ir nepriklausomybę, taip pat jų siekimą turėti darbą ir tinkamas darbo sąlygas bei kontroliuoti ekonominius išteklius;
- Pėdėti moterims pasiekti lygias galimybes naudotis ištekliais, teisėmis į darbą, rinką ir verslą;
- Suteikti verslo paslaugas, galimybes tobulintis, teisę į rinką, informaciją ir technologiją ypač mažas pajamas turinčioms moterims;
- Stiprinti moterų ekonominę padėtį ir jų komercinius ryšius;
- Priimant į darbą panaikinti ekonominę segregaciją ir visas diskriminacijos formas;
- Remti darbo ir šeimos pareigų pasidalijimą tarp vyrų ir moterų.

Vienas iš svarbiausių moterų judėjimų akcentų, įnešant korekcijas į ekonominę politiką neapsiriboja vien tik mikroekonomikos sritimis, o išsiplečia iki makroekonominio lygmens. Apibendrinant, galima teigti, kad svarbiausios trys sritys, susijusios su moterų diskriminacija

¹³ Pekino veikslių platforma (1995 m.)

¹⁴ Ten pat.

ekonomikoje yra moterų diskriminacija darbo rinkoje, nepakankamas moterų darbo indėlio į ekonomiką įvertinimas ir ribotos galimybės gaunant ir panaudojant ekonominius išteklius.

Tokios pasaulinės organizacijos kaip Pasaulio Bankas, Tarptautinis Valiutos Fondas (toliau TVF), Pasaulinė Prekybos Organizacija (toliau PPO), Europos Taryba, Europos ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (toliau EBPO), Europos rekonstrukcijos ir plėtros bankas (toliau ERPB) ir k.t. atkreipė dėmesį ir atsižvelgė į nacionalinių ekspertų nuomonę vertinant genderinius padarinius, įvairių pasaulio regionų kuriamose ir įgyvendinamose ekonominėse ir socialinėse programose. Pavyzdžiui, Pasaulio Bankas nusprendė įvesti genderinę komponentę, kaip vieną iš pagrindinių būtinų sąlygų rengiant struktūrines plėtros programas, skirtas besiplėtojančioms ir rinkos ekonomiką kuriančioms šalims, siekiant stabilizuoti pagrindinius makroekonomikos rodiklius.

Genderinius tyrimus inicijuoja ir aktyviai remia Pasaulio bankas, Tarptautinis valiutos bankas, Jungtinės tautos, Tarptautinės plėtros tyrimų centras – IDRC (*International Development Research Centre*), UNDP (*United Nations Development Program*) ir UNFEM (*United Nations Development Fund for Women*) Jungtinėse Amerikos Valstijose. CIDA (*Canadian International Development Agency*) Kanadoje; žinomos pasaulyje moterų organizacijos WID (*Women in Development*), WBI (*Women's Budgeting Initiative*). WIDE (*Women in Development Europe*) Europoje veikianti organizacija, ji gina moterų interesus Europos Sąjungoje ir jos padaliniuose - Europos Komisijoje ir Europos Taryboje. Amerikiečių moterų organizacija WEDO (*Women's Environment and Development Organization*) įnešė didžiulį indelį analizuojant TVF, Pasaulio banko, PPO ir transnacionalinių kompanijų veiklą. *Global Alliance for Economic Justice* – moterų aljansas, kurio narės šiuo metu yra WEDO, WIDE, amerikiečių tinklas Alt-WID (*Alternative Women in Development*), CRIAW (*The Canadian Research Institute for the Advancement of Women*), Kanados organizacija NAC (*National Action Committee*), amerikiečių Center for Women's Global Leadership ir grupė EUROSTEP (*European Solidarity towards Equal Participation of People*).

Gera žinomi pasaulio genderinės ekonomikos tyrimų centrai Didžiojoje Britanijoje - sasekso tarptautinės plėtros tyrimų institute, Kembridžo ir Oksfordo universitetuose, Londone Ekonomikos ir politinių mokslų mokyklose, Amerikoje – Harvardo universitete Tarptautinio plėtros institute, Vokietijoje – Hanoverio tarptautiniame moterų universitete.

Vietinės, nacionalinės, regioninės ir globalinės asociacijos finansų problemas genderiniu aspektu skirsto keturiomis kryptimis:

1. Informacinė parama ir treningo programos.

Moterų nevyriausybines organizacijos leidžia daugybe informacinių pranešimų, brošiūrų, lankstinukų, skirtų ekonominės plėtros ekonominėms problemoms, struktūrinės plėtros programoms, paskolų politikai ir valstybės makroekonominėi politikai. Rengiamos genderinės ekonomikos mokymo programos šiais klausymais.

2. Moterų teisių gynimas.

Pagrindiniai tikslai – išplėtoti moterų atstovavimą Pasaulio banko veikloje; sukurti institucinius pagrindus, diegti kompleksinį genderinį požiūrį Pasaulio banko projektuose ir programose; didinti banko investicijas į sveikatos apsaugą, švietimą, žemės ūkį, užimtumo skatinimą, finansinių paslaugų moterims plėtrą; didinti moterų skaičių vadovaujamuose Pasaulio banko padaliniuose.

3. Finansinių kreditų teikimas.

Moterims skirti finansiniai kreditai. Viena iš pirmųjų tarptautinių organizacijų, teikiančių kreditus moterims - „Pasaulio moterų bankas“ (Women’s World Bank).

4. Lyčių (genderinė) analizė.

Genderinė finansų sistemos analizė nagrinėja moterų ir vyrų mokesčių dydį, našta ir valstybės biudžeto pajamų paskirstymą genderiniu aspektu. Ji leidžia nustatyti genderinį nukrypimą valstybės išlaidų struktūroje, gamyboje, taip pat darbo našumo, vartojimo, taupymo, investicijų, pajamų srityje. Genderinė analizė atskleidžia valstybės biudžeto neefektyvumo priežastis, susijusias su lyčių diskriminacija.

Pirmą kartą pasaulyje genderinė analizė buvo atlikta 1996 m. Australijoje, vėliau Kanadoje, Didžiojoje Britanijoje ir plačiai ir plačiai imta taikyti kitose valstybėse.

Taikydami genderinę analizę makroekonominės politikos srityje, tyrinėtojai paneigia neoklasikinės „*mainstreaming*“ teorijos požiūrį, kad makroekonominė politika (valstybės biudžetas, mokesčių, pinigų politika) yra neutrali genderiniu požiūriu.

Pasaulinis moterų judėjimas pateikė tokias išvadas¹⁵:

- Genderiniai nukrypimai yra giliai įsišakniję globaliniu, nacionaliniu ir vietiniu aspektais. Susijusių su genderine diskriminacija ekonomikos problemų sprendimas negali apsiriboti tik mikroekonomikos sritimi. Genderinė asimetrija, iškraipymai pasireiškia makroekonominiu lygmeniu, todėl genderinių problemų sprendimai turi būti adekvatūs ir taikomi makroekonomikoje.

- Siekiant pašalinti genderinius iškraipymus, visų pirma būtina parengti valstybės finansų politikos priemonių programą. Tuo tikslu reikėtų veikti apimant įvairias kryptis, keliant

¹⁵ JT vystymosi programa. www.undp.lt

genderinio sąmoningumo lygmenį, genderinių problemų suvokimą ir atitinkamų įstatymų kūrimą bei pagrindimą.

- Būtina koreguoti TVF vykdomą monopolinę politiką, teikiant rekomendacijas genderiniais aspektais.
- Pasaulio bankas ir regioniniai rekonstrukcijos bei plėtros bankai turi peržiūrėti žmogiškųjų išteklių plėtros kreditavimo politiką, atsižvelgiant į genderinį aspektą. Genderinių atotrūkio sumažinimas leistų padidinti investicijų į žmogiškąjį kapitalą atsipirkimą.

2. LYČIŲ LYGIŲ GALIMYBIŲ EKONOMIKOS PLĖTOS GAIRĖS LIETUVOJE

2. 1. Europos Sąjungos dokumentai įtvirtinantys lygių galimybių prioritetą

Europos Sąjunga skiria didelį dėmesį kovai su lyčių lygybę, jos požymiais šiuolaikinėje visuomenėje. Romos sutartyje ES lyčių lygybės politika buvo iš esmės orientuota tik į vienodo užmokesčio principo taikymą (1957 m. Romos sutarties 119 straipsnis¹⁶). Ekonominiame sektoriuje lyčių lygybės samprata praplečiama 1997 Europos Bendrijos Amsterdamo sutartimi¹⁷ ir jos 13 straipsnyje numatytais įgaliojimais Ministrų Tarybai imtis „atitinkamų veiksmų“, kovojant su diskriminacija dėl lyties, rasės ar etninės kilmės, religijos ar tikėjimo, negalės, amžiaus ir seksualinės orientacijos. Šis straipsnis praplėtė Europos komisijos įgaliojimus, jos kompetencijos ir politinės intervencijos ribas lyčių lygybės srityje, moterys nuo tada galėjo tikėtis ne tik vienodo užmokesčio už vienodos vertės darbą, bet ir vienodų galimybių darbo santykių srityje apskritai. Pripažįstamas poreikis subalansuoti moterų ir vyrų dalyvavimą sprendimų priėmimo procesuose visuose visuomenės lygmenyse.

2. 1. 1. Lyčių lygių galimybių aspekto integravimo strategija

Lyčių aspekto integravimo diegimas siejamas su feministinio judėjimo atgimimu XX a. pabaigoje Vakarų Europoje ir JAV. Vienas iš pagrindinių tikslų – pagerinti moterų padėtį visuomenėje. Feministinio judėjimo atgimimas aštuntajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje siekė sugriauti visuomenėje įsigalėjusius mąstymo būdus, galios struktūras ir tradicinio mokslo tiesas. Feminizmo ideologijos šalininkai siekė kurti alternatyvius mąstymo išeities taškus ir metodus, naujas pažinimo ir žinojimo sritis. Pirmiausia jiems reikėjo paneigti nuostatą, kad egzistuojantys lyčių skirtumai yra nulemti biologiškai. Iki pat aštuntojo praėjusio amžiaus dešimtmečio pradžios

¹⁶ Romos sutartis (1957 m.)

¹⁷ Amsterdamo sutartis (1997 m.)

moterų patyrimas dažniausiai buvo interpretuojamas kaip „natūraliai“ sąlygotas ar nulemtas biologiškai, todėl neproblematiškas, nevertas mokslinio dėmesio ir politinių pastangų. Svarbus konceptualinis lūžis įvyksta kartu su socialinio konstruktyvizmo judėjimu socialiniuose moksluose. Pagaliau suvokta, kad socialiniai santykiai tarp lyčių negali būti nusakomi tik biologiniais ypatumais. Šiame kontekste Rubin (1975) pasiūlė *sex/gender* sąvoką, siekdama, kad grynai biologiniai lyčių aspektai būtų atskirti nuo tų empiriškai patiriamų engimo būdų, kuriais tiek biologinis, tiek socialinis „pasauliai“ yra organizuojami. Lyties, kaip socialinio konstrukto samprata, padėjo atskleisti socialinį vyriškumo ir moteriškumo pobūdį, socialinę lyčių santykių prigimtį ir kultūrinį moteris engiančių struktūrų pobūdį. Šiandien lytis apibrėžiama kaip vyriškumo ir moteriškumo kultūrinės reikšmės ir simboliai bei tuo pagrindu organizuotas hierarchinis vyrų ir moterų pasiskirstymas visuomenės socialiniuose institutuose ir kitose socialinėse sąveikose. Tai socialinis struktūrinis reiškiny, kasdien kuriamas, reprezentuojamas ir legitimuojamas socialinis institutas. Lytis negali būti atsietas nuo kitų socialinių santykių ir nelygybės formų, tokių kaip socialinė klasė, rasė/etniškumas ar seksualumas, kurios, veikdamos išvien, sukuria sudėtingą engiančių struktūrų kompleksą.

Politiniame lygmenyje yra išskiriamos keletas lyčių lygybės sampratos kaitos tendencijų. Pirmoji iš jų susijusi su 1995 m. JT Pasauline moterų konferencija Pekine, kurioje didelis dėmesys buvo skirtas lyčių lygybės programų įvertinimui. Buvo pripažinta, kad ankstesnė strategija ir jos metodai, siekiant moterų ir vyrų lygybės, nebuvo veiksmingi, be to, ir pati lyčių lygybės kaip moterų ir vyrų vienodų galimybių samprata yra ydinga. Antrasis pasiekimas susijęs su 1997 Europos Bendrijos Amsterdamo sutartimi. Pastarosios sutarties 2 straipsnis moterų ir vyrų lygybę skelbia vienu pagrindiniu Europos Bendrijos tikslu, 3 straipsnio 2 dalyje teigia, kad visų rūšių veikloje susijusioje su šiuo straipsniu, Bendrija siekia panaikinti vyrų ir moterų nelygybę ir skatinti lyčių lygybę.

Ilgą laiką Europoje lyčių lygybė buvo apibrėžiama kaip vienodas traktavimas, vienodos galimybės ar lygios teisės, tačiau ilgainiui pastebėta, kad tokia samprata tik sustiprina tradicinės lyčių tvarkos *status quo*, o ne ją transformuoja. Lyčių lygių galimybių principo įtvirtinimas dar nereiškia, kad realybėje ta lygybė bus pasiekta. Imta kalbėti apie naujos sampratos ir metodo poreikį, kuris nuo to laiko vadinamas lyčių aspekto integravimo strategija (gender mainstreaming).

Lyčių aspekto integravimo strategija (Gender mainstreaming) - tai politinių procesų organizavimas, reorganizavimas, tobulinimas, plėtra ir įvertinimas, tokiu būdu, kad lyčių lygybės

perspektyva būtų inkorporuota į visas politikos sritis, visus lygmenis, visuose etapuose, visų veikėjų, paprastai dalyvaujančių politinėje veikloje¹⁸.

Pačios sąvokos vertimo į kitas kalbas sudėtingumas apsunkina tikslų jos esmės perteikimą. Lietuviškame „Žmogaus socialinės raidos“ vadovėlyje ši sąvoka verčiama „lyčių vienodų galimybių užtikrinimas raidos procese“ ir apibrėžiama, kaip „į aktyvius veiksmus orientuotas planavimo procesas, siekiant užtikrinti vienodas moterų ir vyrų galimybes kontroliuoti materialinius visuomenės išteklius bei vienodai dalyvauti priimant sprendimus visose visuomenės gyvenimo sferose“¹⁹.

Lyčių aspekto integravimo strategija yra nauja veiklos kryptis, lyginant ją su ankstesnėmis politinėmis gairėmis, siekiančiomis lyčių lygybės. Siekiama pakeisti vyriškosios perspektyvos dominavimą. Tai moterų ir vyrų skirtumus pabrėžianti ir vertinanti strategija, besipriešinanti užmojams paversti moteris „problema“ ir padėti joms prisitaikyti vyriškose institucijose ir kultūrose. Tai požiūris, prieštaraujantis lyčių nelygybei, bet ne lyčių skirtumams, ginantis piliečių teises į skirtingas lyties tapatybes ir lygias „skirtingų“ piliečių teises.

Lyčių aspekto integravimo strategijos atspirties taškas – poreikis pakirsti struktūrinę lyčių nelygybės šaknis ir integruoti lygių galimybių mąstymą į politinius procesus įvairiuose lygmenyse. Politikos ir institucijų organizacijos permodeliavimas turi paliesti visas socialinės gerovės sritis – švietimo sistemą, mokymus, darbo rinką, socialinę politiką, viešąsias paslaugas ir t.t.

Lyčių lygybė dažnai neteisingai suprantama. Lyčių lygybė - ne tas pats, kas antidiskriminacija, o daug daugiau. Strategija reikalauja atsižvelgti į moterų ir vyrų santykius, o ne paprasčiausiai susiaurinti koncepciją iki moterų ir vyrų kategorijų. Politinis požiūris taip pat svaru įgyvendinant šią strategiją. Be to, gali kilti pavojus, kad apie lyčių aspekto integravimo strategiją bus daug kalbama, bet nieko nedaroma praktiškai.

Kaip rodo atskirų šalių nacionalinės ataskaitos, lyčių aspekto integravimo strategijos samprata ir įgyvendinimas atskirose ES valstybėse narėse skiriasi. Vienose šalyse ji vis dar suprantama tik lygių galimybių ar lygybės prasme, kitose siekiama vienodo dalyvavimo, vykdomi politikos įgyvendinimo monitoringo ir poveikio lytims vertinimai ar net valstybinių institucijų reformos. Lyčių aspekto strategijos įgyvendinimą skirtingose šalyse lemia įvairūs ideologiniai, instituciniai, politiniai ir teisiniai veiksniai. Istorinis lyčių darbo pasidalijimas, seksistiniai lyčių santykiai bei juos lemiantys normatyviniai vyriškumo ir moteriškumo modeliai yra pagrindinės beveik visose šalyse minimos lyčių aspekto integravimo politikos kliūtys. Kad ir kaip ten būtų, ši

¹⁸ Lyčių aspekto integravimo strategija

¹⁹ Žmogaus socialinė raida. Vilnius: Homo liber, 2001, p. 21

strategija – tai radikalus iššūkis visai patriarchalinei sistemai, kuri akivaizdžiai ir subtiliai priešinasi radikalioms reformoms ir privers dar ne vieną dešimtmetį laukti jos ypatingo nusiteikimo ir suvokimo, kad ilgalaikiai moterims palankūs pokyčiai yra didelis ne tik moterų, bet ir vyrų laimėjimas.

2. 1. 2. *Europos Tarybos Nauja socialinės sanglaudos strategija*

Kiekvienoje visuomenėje iškyla problemų dėl esamo ar galimo susiskaldymo, pavyzdžiui, išryškėję ar galintys išryškėti skirtumai tarp turtingųjų ir skurdžių, kultūrinė ir etninė įvairovė, kuri turėtų praturtinti kiekvieną visuomenės narį, o ne tapti susiskaldymo ir konfliktų priežastimi, ir pan. kelia pavojų socialinei sanglaudai. Socialinė sanglauda - visuomenės sugebėjimas užtikrinti visų savo narių gerovę sumažinant skirtumus ir išvengiant susiskaldymo. Gerovė yra susijusi ne tik su lygių galimybių sudarymu ir diskriminacijos uždraudimu įgyvendinant žmogaus teises, bet ir su:

- kiekvieno asmens orumu, jo galių pripažinimu ir darbu visuomenės labai gerbiant įvairias kultūras, nuomones ir religines pažiūras;
- kiekvieno asmens teise mokytis visą gyvenimą;
- kiekvieno asmens galimybe būti visateisiu visuomenės nariu, aktyviai dalyvaujančiu jos gyvenime.

Tai darni visuomenė – laisvų vienas kitą palaikančių žmonių bendruomenė, šių bendrų tikslų siekianti demokratinėmis priemonėmis. Reikia paminėti, kad jokia visuomenė nėra visiškai darni. Socialinė sanglauda – tai idealas, kurio reikia siekti, o ne tikslas, kurį galima įgyvendinti. Ja reikia nuolat rūpintis, ji turi būti tobulinama ir pritaikoma. Kiekviena karta turi rasti naują jėgų pusiausvyrą, kurią galėtų valdyti. Ši pusiausvyra nuolat kinta, kadangi turi taikytis prie socialinės ir ekonominės aplinkos, technologijų ir nacionalinės bei tarptautinės politikos sistemų pokyčių. Pagrindinis Europos Tarybos valstybių narių įsipareigojimas yra susijęs su žmogaus teisėmis, demokratija ir teisine valstybe. Šios organizacijos tikslas – užtikrinti didesnę savo narių vienybę siekiant apsaugoti jų idealus ir principus bei „spartinti ekonominę ir socialinę pažangą“

Moterų ir vyrų lygybė yra vienas iš pagrindinių Europos Tarybos įsipareigojimų, užimančių svarbią vietą socialinės sanglaudos strategijoje. Į lyčių lygybės klausimą stengiamasi atsižvelgti taikant visas socialinės politikos intervencines priemones ir lyčių aspektą pritaikant visoje veikloje, kuri vykdoma šioje srityje.

Europos Taryba įgyvendindama socialines teises stengiasi vadovautis vienu iš principų: visiems be jokios diskriminacijos užtikrinti lygias teises.

Europos Taryba teisėmis pagrįstą modelį konkrečiai sieja su įsipareigojimu iš tikrųjų įgyvendinti visų pirma šių socialiai pažeidžiamų asmenų ir visuomenės grupių teises ir patenkinti poreikius:

- vaikų, kaip jie apibūdinti JT Vaiko teisių konvencijoje ir Europos vaiko teisių įgyvendinimo konvencijoje;
- apskritai jaunimo, kuriam tenka svarbiausias vaidmuo įgyvendinant bet kurią socialinės sanglaudos idėją, susijusią su ateities kartų gerove darnaus vystymosi požiūriu;
- šeimų, patekusių į sunkią padėtį, ypač tų, kuriose yra tik vienas iš tėvų;
- migrantų ir etninių mažumų, kurių socialinė integracija socialinei sanglaudai yra ypač svarbi;
- neįgaliųjų, kurių specialius poreikius būtina visais aspektais integruoti į visuotinės gerovės užtikrinimo priemones;
- pagyvenusių žmonių, ypač tų, kurie yra vieniši arba netekę šeimos paramos.

Europos Taryba visada stengiasi socialines teises įgyvendinti vadovaudamasi šiais principais:

- visiems be jokios diskriminacijos užtikrinti lygias teises;
- teikti visiems prieinamas kokybiškas paslaugas;
- ypač kreipti dėmesį į pažeidžiamų visuomenės narių poreikius;
- vengti išankstinio nusistatymo prieš specialių poreikių turinčius asmenis;
- palaikyti teisingą ir subalansuotą mokesčių politiką;
- užtikrinti vartotojų dalyvavimą.

Socialinio aspekto integravimas į ekonomiką. Ekonominis augimas stiprinantis socialinę sanglaudą turėtų būti vertinamas kaip priemonė, padedantis siekti svarbesnio tikslo – asmenybės ugdymo. Tarptautinių organizacijų yra pripažinta, kad darni ekonomikos plėtra priklauso nuo darnios socialinės plėtros ir sąlygų tolygumo. Dėl to būtina užtikrinti tvirtesnį nei įprasta ekonominės ir socialinės politikos ryšį.

Patikima makroekonominė politika yra labai svarbi sudarant stabilias augimo sąlygas. Tačiau jos negalima reguliuoti vien rinkos mechanizmais, kadangi yra rizikos sukelti neigiamas socialines pasekmes. Rinkos ekonomika, kaip visos kitos ekonominės sistemos, lemia ne tik turtinę, bet ir socialinę nelygybę, kuri šiuo metu daugelyje Europos šalių didėja. Tokia socialinė diferenciacija bus toleruojama tol, kol žmonės jausis turintys lygias galimybes pagerinti savo padėtį.

Ekonomikos globalizacijos sąlygomis visoms šalims, ypač toms, kuriose vykdomos makroekonomikos stabilizavimo programos, gali tekti apriboti socialinę apsaugą. Nors socialinė apsauga turi būti ekonomiškai pagrįsta, būtina pripažinti, kad socialinės išlaidos, sukuriantios

pagrindą stabilioms ir tvarioms visuomenėms, negali būti vertinamos tik kaip sunki našta, tai yra kartu ir protinga investicija į būsimąją tvarią ekonomiką.

Socialinė sanglauda taip pat skatina ekonomikos augimą. Darni visuomenė sudaro palankias sąlygas verslui. Rinkos ekonomika priklauso nuo žmonių, kurie turi pinigų ir gali juos leisti; skurdas nėra tinkamas pagrindas ekonomikai augti. Kas skatina socialinę sanglaudą, naudinga ir verslui.

Teisė į darbą yra pagrindinė žmogaus teisė ir svarbiausias dalyvavimo visuomenės gyvenime komponentas. Visiško užimtumo galimybių ir kokybiško užimtumo skatinimas yra svarbūs veiksniai įveikiant skurdą ir socialinę atskirtį. Be to, socialinės apsaugos sistema, kurios tradicinė funkcija yra kompensuoti pajamas, dabartiniu metu įgauna naują funkciją - stengiasi suteikti paramą kuo daugiau žmonių, atsisakant pasyvios priklausomybės nuo socialinės rūpybos ir pereinant prie aktyvaus dalyvavimo ekonomikoje. Žinių ekonomikoje investicijos į žmogiškuosius išteklius yra viena iš svarbiausių investavimo sričių siekiant užtikrinti ekonomikos augimą ateityje. Tačiau pastoviai trunkantis nesaugus trumpalaikis, fragmentiškas darbas didina socialinę atskirtį ir negali būti socialinę sanglaudą stiprinantis veiksnys.

Būtina ieškoti būdų užtikrinti, kad rinkos ekonomika stiprintų socialinę sanglaudą ir nedidintų žmonių, kurie nėra patrauklūs ekonomikoje kaip vartotojai, atskirties. Ši problema yra labai svarbi, kadangi vis daugėja rinkos mechanizmų reguliuojamų gyvenimo sričių, kurioms kartais priskiriamas ir anksčiau buvęs valstybinis komunalinių paslaugų sektorius. Be to visi visuomenės nariai turi prisiimti atsakomybę už visuomenės galimybes užtikrinti gerovę visiems. Visuomenės gerovės užtikrinimas turi tapti valstybės, verslo sektoriaus ir asmenų bendru tikslu. Valstybė turi stengtis pritraukti naujus partnerius, ieškoti naujų veiklos būdų, užtikrinančių socialinės sanglaudos siekimą.

Europos Tarybos naujoji socialinės sanglaudos strategija yra viena iš pagrindinių priemonių prisideda prie Lisabonos strategijos tikslų įgyvendinimo.

2. 1. 3. Lisabonos strategija²⁰

Europos Tarybos patvirtinta Lisabonos strategija nustatė naujus strateginius tikslus, siekiant padidinti ES gyventojų užimtumo lygį, stiprinti ekonomines reformas ir socialinę sanglaudą žiniomis pagrįstoje ekonomikoje.

²⁰ Lietuvos Respublikos Nacionalinė Lisabonos strategijos įgyvendinimo programa. 2005 m. spalio 20 d.

Paprastai Lisabonos strategijos pagrindinis tikslas apibūdinamas kaip siekis per dešimtmetį Europos Sąjungą paversti konkurencingiausia ir dinamiškiausia žinių pagrindu augančia ekonomika pasaulyje, kurioje darni ekonominė plėtra būtų suderinta su didesniu ir geresnės kokybės užimtumu ir tvirtesne socialine sanglauda. Atnaujintos Lisabonos strategijos tikslas yra užtikrinti, kad Europa taptų patrauklesne vieta darbui ir investicijoms, mokslas ir naujovės būtų Europos augimo pagrindas, ir kad kurtume politiką, leidžiančią Europos įmonėms sukurti daugiau ir gerų darbo vietų. Europos Sąjungoje darni ekonominė plėtra turi būtų suderinta su didesniu ir geresnės kokybės užimtumu ir tvirtesne socialine sanglauda.

Lisabonos strategija apima tris pagrindines sritis:

- Ekonominė politika;
- Socialinė politika
- Aplinkosauga.

Europos užimtumo strategija yra viena iš Lisabonos strategijos komponentų. Pagrindinės Užimtumo gairėse nustatyti trys pagrindiniai prioritetai: visiškas užimtumas, darbo kokybės ir produktyvumo gerinimas bei sanglaudos ir socialinės integracijos stiprinimas. Darbo kokybės ir produktyvumo aspektas yra susijęs su ES sau keliamu konkurencingumo pasaulinėje rinkoje ir žinių pagrindu augančios ekonomikos tikslu, kuris gali būti pasiektas glaudžiu tarpinstituciniu bendradarbiavimu ir socialiniu dialogu. Lyčių lygybė, taip pat tokie veiksniai, kaip vidinis darbo klimatas, įgūdžiai, mokymosi visą gyvenimą ir karjeros galimybės, sveikata ir darbo sąlygų saugumas, paslankumas ir apsauga, priėjimas prie darbo rinkos, darbo organizavimas ir šeimos – darbo vaidmenų suderinimas, socialinis dialogas ir darbuotojo dalyvavimas priimant sprendimus, įvairovė ir nediskriminacinė politika, apima darbo kokybės aspektą. Siekiant užtikrinti geresnę darbo kokybę, valstybės narės įsipareigojo padidinti investicijas žmogiškųjų išteklių, profesinio mokymo ir visą gyvenimą trunkančio mokymo srityse.

Moterų užimtumas yra viena iš svarbiausių moterų ekonominės autonomijos ir visuomenės ekonominės gerovės prielaidų, todėl lyčių lygybės politika yra neatsiejama ES politikos dalis, taip pat vienas iš pagrindinių Europos užimtumo strategijos prioritetų. Europos užimtumo strateginės lygių galimybių politikos gairės: lyčių skirtumų įveikimas, šeimos gyvenimo ir darbo suderinimas, (re)integracijos į darbo rinką palengvinimas, parama įvairių socialinės atskirties grupių integracijai į darbo rinką.

2. 1. 4. Moterų ir vyrų lygybės gairės 2006 – 2010 m. Europos Sąjungoje

Lyčių lygybės ekonomikos sektoriuje stiprinimas yra vienas iš pagrindinių 2006-2010 m. Europos Bendrijos lyčių lygybės strategijos tikslų²¹. Joje pabrėžiama būtinybė stiprinti lyčių dimensiją užimtumo strategijoje, taip pat paskirstant struktūrinių fondų lėšas kurti strategijas labiau apčiuopiamam lyčių aspekto integravimo modeliui fiskalinės, finansinės, ekonominės, švietimo, transporto, tyrimų ir socialinės politikos srityse.

2 lentelė. ES lyčių lygybės veiklos prioritetinės sritys 2006-2010 m.

Prioritetai	Tikslai
Siekti vienodos moterų ir vyrų ekonominės nepriklausomybės	Įgyvendinti Lisabonos užimtumo tikslus Vienodinti skirtingus lyčių darbo užmokesčius Moterys verslininkės Lyčių lygybė socialinėje apsaugoje ir kova su skurdu Pripažinti lyčių aspektą sveikatos srityje Kovoti su sudėtine, ypač imigrančių ir tautinių mažumų moterų, diskriminacija
Geriau gerinti darbą, asmeninį ir šeimos gyvenimą	Lanksti moterų ir vyrų darbo sistema Plėsti priežiūros paslaugas Geresnė derinimo politika moterims ir vyrams
Skatinti vienodą moterų ir vyrų dalyvavimą priimant sprendimus	Moterys politikoje Moterys ir ekonominiai sprendimai Moterys moksle ir technologijoje
Kova su lyčių smurtu ir prekyba žmonėmis	Kova su lyčių smurtu Kova su prekyba žmonėmis
Griauti visuomenės lyčių stereotipus	Lyčių stereotipų naikinimas švietime, mokyme ir kultūroje Lyčių stereotipų naikinimas darbo rinkoje Lyčių stereotipų naikinimas žiniasklaidoje
Lyčių lygybės skatinimas už ES ribų	ES teisės aktų įgyvendinimas narystės siekiančiose, kandidatėse ir galimose kandidatėse šalyse Lyčių lygybės skatinimas Europos kaimynystės politikos (EKP), išorės santykių ir plėtros politikos srityse

Užimtumo srityje Lisabonos strategija siekia maždaug 3 proc. metinio ekonomikos augimo, taip pat iki 2010 m. siekia padidinti užimtumo lygį nuo esamo 61 proc. vidurkio iki 70 proc., sumažinti nedarbo lygį iki 7 proc., o dirbančiųjų moterų lygį padidinti nuo vidutiniškai 51 proc. iki 60 proc.²². Moterys uždirba mažiau nei vyrai ES ir šis skirtumas mažėja daug lėčiau nei lyčių užimtumo skirtumas. Padėtis nesikeičia dėl tiesioginės moterų diskriminacijos ir struktūrinės

²¹ Moterų ir vyrų lygybės gairės 2006–2010

²² Lietuvos Respublikos Nacionalinė Lisabonos strategijos įgyvendinimo programa. 2005 m. spalio 20 d

nelygybės. Moterys verslininkės norėdamos steigti savo įmones, gauti finansavimą ir galimybę mokytis dažnai susiduria su sudėtingesnėmis problemomis nei vyrai. Socialinės apsaugos sistemose moterims ir vyrams neturėtų būti trukdoma patekti ir išlikti darbo rinkoje, sudarant jiems individualių pensijų kaupimo sąlygas. Tačiau moterų karjeros vis dar tęsiasi trumpiau ir yra dažniau pertraukiamos, todėl moterys turi mažiau teisių nei vyrai. Tai didina skurdo pavojų, ypač vienišiams tėvams, vyresnio amžiaus moterims arba šeimos versle dirbančioms moterims.

Lanksti darbo derinimo sistema gali padėti žmonėms lengviau patekti ir išlikti darbo rinkoje. Taip visapusiškai išnaudojamas darbo jėgos potencialas. Paslaugos ir struktūros per lėtai prisitaiko prie tokių situacijų, kur dirba ir moterys, ir vyrai. Per mažai vyrų ima vaiko priežiūros atostogų arba dirba ne visą darbo dieną, moteris tebelieka pagrindinėmis vaikų ir kitų išlaikytinių prižiūrėtojomis. Vyrai turėtų būti skatinami prisiimti didesnę atsakomybę šeimoje, ypač sudarant sąlygas imti vaiko priežiūros atostogų ir dalintis savo atostogų teisėmis su moterimis.

Išliekantis nepakankamas moterų skaičius priimant politinius sprendimus yra demokratijos deficitas. Subalansuotas moterų ir vyrų dalyvavimas priimant ekonominius sprendimus gali padėti kurti produktyvesnę ir pažangesnę darbo aplinką, kultūrą bei siekti geresnių ekonomikos rezultatų. Moterų dalyvavimas moksle ir technologijoje gali padėti besiplečiančiai pažangai, kokybei ir mokslo bei pramoninių mokslinių tyrimų konkurencingumui, todėl jį būtina skatinti. ES atkakliai pasiryžusi kovoti su visų rūšių prievarta.

Pagrindinės lyčių smurto aukos yra moterys. Prekyba žmonėmis yra nusikaltimas prieš asmenį ir jo pagrindinių teisių pažeidimas. Tai šiuolaikinės vergovės forma, kurioje labiau pažeidžiamos skurde gyvenančios moterys ir vaikai, ypač mergaitės.

Švietime, mokyme ir kultūroje toliau perduodami lyčių stereotipai. Moterys ir vyrai dažnai renkasi tradicines švietimo ir mokymo sritis, dėl kurių moterims dažnai tenka mažiau vertinamos ir prasčiau apmokamos profesijos. Moterys vis dar susiduria su horizontaliuoju ir vertikaliuoju atskyrimu. Dauguma iš jų vis dar yra įdarbinamos tuose sektoriuose, kuriuose tradiciškai dominuoja moterys ir dažniausiai būna mažiau pripažįstami bei vertinami. Be to, jos paprastai užima žemesnes organizacinės hierarchijos pakopas. Žiniasklaida vaidina pagrindinį vaidmenį kovojant su lyčių stereotipais. Ji gali padėti realiai parodyti šiuolaikinės visuomenės moterų ir vyrų sugebėjimus bei jų potencialą ir vengti jų žeminančio bei įžeidžiančio perteikimo.

Lyčių lygybė yra pagrindinė teisė, bendroji ES vertybė ir būtina sąlyga ES augimo, užimtumo ir socialinės sanglaudos tikslams pasiekti. Siekdama lyčių lygybės ES yra padariusi didelę pažangą, parengti su vienodu požiūriu susiję teisės aktai, integruojamas lyčių aspektas, įgyvendinamos specialios moterų paaukštinimo pareigose priemonės, veiksmų programos, vyksta socialinis dialogas ir dialogas su pilietine visuomene. Daug moterų įgijo aukščiausio lygio

išsilavinimą, pateko į darbo rinką ir tapo svarbiomis visuomeninio gyvenimo dalyvėmis. Nepaisant to, skirtumų vis dar yra ir jie gali netgi didėti, kadangi išaugusi ekonomikos konkurencija reikalauja lankstesnės ir mobilesnes darbo jėgos. Tai gali labiau atsiliepti moterims, kurios dėl nepakankamai lanksčių darbo sąlygų ir priežiūros paslaugų, išgalėjusių lyčių stereotipų ir dėl nevienodo pasidalijimo šeimos atsakomybe su vyrais dažnai yra priverstos rinktis tarp vaikų ir karjeros. Moterų padaryta pažanga įskaitant ir Lisabonos strategijos pagrindinėse srityse, pvz., švietime ir moksliniuose tyrimuose, nelabai atspindi moterų padėtį darbo rinkoje. Taip švaistomi žmogiškieji išteklių. Be to, mažas gimstamumas ir mažėjanti darbo jėga kelia pavojų ES politiniam ir ekonominiam vaidmeniui. Tačiau daugelis minėtų sričių patenka į valstybių narių kompetencijos sferą, todėl remdamasi šiomis gairėmis ES įsipareigoja skatinti lyčių lygybės darbotvarkės įgyvendinimą ir stiprinti partnerystę su valstybėmis narėmis ir kitais dalyviais.

2. 2. Moterų ir vyrų lygių galimybių principo įgyvendinimo mechanizmas Lietuvoje

Moterų ir vyrų lygių galimybių įgyvendinimas priklauso nuo teisinės aplinkos šalyje, politinės situacijos ir apskritai visuomenės požiūrio į šį klausimą. Kad moterys ir vyrai turėtų sąlygas realizuoti savo teises reikalinga politinė valdančiųjų valia. Nors valstybėje moterų ir vyrų lygybė yra reglamentuojama įstatymais bei poįstatyminiais aktais, šių priemonių nepakanka. Moterų ir vyrų teisės nors ir formaliai yra įtvirtintos įstatymais, turėtų tapti valstybės ginama veiklos sritimi.

2. 2. 1. Lyčių lygių galimybių teisinių normų analizė

Lyčių lygybė Lietuvoje suprantama kaip vienas iš pagrindinių demokratijos principų. Jis deklaratyviai grindžiamas lyčių lygiomis teisėmis, atsakomybe, galimybėmis visose gyvenimo srityse ir vienodos elgsenos su abejomis lytimis principu. Lygios galimybės vyrams ir moterims – tai kliūčių nebuvimas nė vienai iš lyčių pilnavertiškai dalyvauti ekonominiame, politiniame ir socialiniame gyvenime. Lyčių lygybės politika formaliai siekiama lygaus įtakos pasidalijimo ekonomikoje, visuomeniniame gyvenime ir sprendimų priėmimo procesuose. Viešai deklaruojama, kad vyro ir moters fiziologiniai skirtumai neturi turėti neigiamos įtakos moterų ir vyrų gyvenimo sąlygoms bei juos diskriminuoti.

Lietuvos moterys didžiuojasi lygių teisių tradicijomis. Pagal Lietuvos Statutus (1529 m., 1566 m., 1588 m.) galiojusius iki 1840 metų, bajorės neturėjo politinių teisių, tačiau jos, ypač našlės, naudojo lygiomis ekonominėmis ir socialinėmis teisėmis šiuolaikine prasme. Šį faktą dažnai mini valdžios atstovai, liudydami gilią moterų ir vyrų lygių teisių tradiciją Lietuvoje

parodydami, kad Lietuvos teisinė sistema istoriškai buvo ir yra nukreipta į lygias moterų ir vyrų teises ir galimybes.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, moterys vis aktyviau pradėjo dalyvauti politiniame gyvenime. Pirmą kartą lyčių lygių galimybių problema Lietuvoje įvardinta 1994 m., kai Vyriausybėje buvo įsteigta valstybės konsultanto moterų klausimams pareigybė. 1994 - 1996 m. buvo rengti įvairūs Lygių galimybių įstatymo projektai, tačiau daugelis jų susilaukė kritikos – ne tik iš kvalifikuotų teisininkų, bet ir iš pačių moterų organizacijų pusės. Reali galimybė priimti Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymą atsirado po 1996 m. Seimo rinkimų, susibūrus parlamentinei moterų grupei, juo labiau, kai lygių galimybių įstatymo priėmimas ir kontrolieriaus institucijos įsteigimas buvo minimas daugelio į Seimą patekusių partijų rinkiminėse programose²³.

Lietuvos įstatymai *de jure* užtikrina moterų ir vyrų lygias galimybes, tuo sudarydami reikiamą teisinę bazę. Lietuvos Respublikos Konstitucija skelbia, kad negalima varžyti žmogaus teisių ar teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų (29 straipsnis)²⁴. Tam, kad Konstitucijoje deklaruota lyčių lygybės nuostata įsigaliotų, buvo būtina priimti Lietuvos Respublikos Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymą. Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas pradėtas rengti išrinkus 1996 m. Seimą. Parlamentarės, kurių padaugėjo nuo 7 iki 18 proc., iniciavo įstatymo rengimo darbo grupės sudarymą. Pirmasis Centrinėje ir Rytų Europoje lyčių galimybės įstatymas įsigaliojo 1999 m. kovo 1 d. Jo paskirtis – užtikrinti, kad būtų įgyvendintos LR Konstitucijoje įtvirtintos moterų ir vyrų lygios teisės. Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas – tai pirmiausia moterų visuomeninių organizacijų aktyvios veiklos rezultatas. Įvairiuose seminaruose ir konferencijose išsakytos mintys dėl lyčių lygybės įstatymo reikalingumo sunkiai skynėsi kelią į valdžios kabinetus²⁵.

1999 m. kovo 1 d. įsigaliojusį Lietuvos Respublikos Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymą apibrėžiama moterų ir vyrų lygių galimybių sąvoka. Tai tarptautiniuose žmogaus ir piliečių teisių dokumentuose ir Lietuvos Respublikos įstatymuose įtvirtintų žmogaus teisių įgyvendinimas. Be to, apibrėžiama moterų ir vyrų lygių galimybių teisių pažeidimo (diskriminacijos) sąvoka, kuri apibrėžiama kaip pasyvus ar aktyvus elgesys, kuriuo išreiškiamas pažeminimas, paniekinimas, taip pat teisių apribojimas ar privilegijų teikimas dėl asmens lyties. Svarbu, kad apibrėžiant šią sąvoką konkrečiai nustatoma, kada atitinkami veiksmai nėra laikomi moterų ir vyrų lygių teisių pažeidimu. Šios išimtys susiję su skirtingomis moterų ir vyrų fiziologinėmis savybėmis, pvz., specialia moterų apsauga nėštumo, gimdymo bei vaiko žindymo metu, tik vyrams taikoma karine prievole ar tam

²³ Lyčių lygių galimybių atrama – moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas // <http://www.lygus.lt/gm/article.php?id=11>

²⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

²⁵ Valstybės politika moterų ir vyrų lygių galimybių srityje. Moterų dalyvavimas šiuolaikinės LT politikoje. P. 23.

tikru darbu, kurį gali atlikti tik konkrečios lyties asmuo. Taip pat apibrėžiama ir seksualinio priekabiavimo sąvoka. Tačiau įstatymas neneigia lyčių skirtumų. Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas – tai valstybės nuostata, kad moterys ir vyrai turi gerbti vieni kitų vaidmenį visuomenės gyvenime.

Atsižvelgiant į JTO rekomendacijas ir ES gaires lyčių lygių galimybių klausimu, Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. gruodžio 1d. priimtas Lietuvos Respublikos Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas tampa vis reikšmingesniu dokumentu (jį realiai įgyvendinant) valstybės viešajame ir privačiame sektoriuose. 2002 m. priimta Lygių galimybių įstatymo redakcija patikslino diskriminacijos sąvoką, išskiriant ją į tiesioginę ir netiesioginę²⁶. Netiesioginė diskriminacijos sąvoka iki šiol nebuvo apibrėžta jokiam Lietuvos Respublikos teisės akte. Netiesioginė diskriminacija tai veikimas ar neveikimas, teisės norma ar vertinimo kriterijus, kuris formaliai yra vienodas moterims ir vyrams, bet jį įgyvendinant ar pritaikant atsiranda faktinis naudojimosi teisėmis apribojimas ar privilegijų, pirmenybės ar pranašumo teikimas vienai iš lyčių. Įstatymas papildytas naujais straipsniais. 2004 m. lapkričio 9 d. LR Seimo priimtomis Lygių Moterų ir vyrų galimybių įstatymo pataisomis sustiprinta tiesioginės bei netiesioginės diskriminacijos atvejų lyties atžvilgiu kontrolė, nurodant, kad ir tam tikra neveika ar neatlikimas tam tikrų veiksmų, gali būti diskriminacija. 2004 m. liepos 13 d. priimti Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo pakeitimai ir papildymai išplėtė sritis, kuriose būtina įgyvendinti moterų ir vyrų lygias galimybes, uždraudžiant diskriminaciją dėl lyties vartotojų teisių apsaugos ir reklamos srityse. 2005 m. liepos 5 d. yra įstatymo pakeitimuose yra patikslintos teisinės sąvokos, tokios kaip diskriminacija, lygios galimybės, žmogaus teisių pažeidimas ir kitos²⁷.

Šiuo metu šalyje galiojančio Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo paskirtis – užtikrinti, kad būtų įgyvendintos Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintos moterų ir vyrų lygios teisės, bei uždrausti bet kokią diskriminaciją dėl asmens lyties, ypač kai tai susiję su šeimynine ar santuokine padėtimi. Šis įstatymas draudžia bet kokią tiesioginę ir netiesioginę diskriminaciją dėl amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar kitų priežasčių. Įstatymas taip pat apibrėžia tiesioginės diskriminacijos dėl įvairių pagrindų sąvoką - tai elgesys su asmeniu, kai dėl jo amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų taikomos prastesnės sąlygos negu panašiomis aplinkybėmis yra, buvo ar būtų taikomos kitam asmeniui. Netiesioginė diskriminacija - veikimas ar neveikimas, teisės norma, vertinimo kriterijus ar praktika,

²⁶ LR moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 68-2761, 2 str. 3-4 punktai.

²⁷ LR moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas // Valstybės žinios. 2005, liep. 5. Nr. 88-3281

kurie formaliai yra vienodi moterims ir vyrams, bet juos įgyvendinant ar taikant vienos lyties asmenys gali atsidurti ar atsiduria tam tikroje prastesnėje padėtyje negu kitos lyties asmenys²⁸.

Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas įpareigoja valdžios ir valdymo institucijas rengti ir įgyvendinti programas ir priemones, kurios keistų visuomenės nuostatas dėl vienos lyties pranašumo už kitą. Siekiama sudaryti prielaidas nuosekliai, sistemingai ir kompleksiškai spręsti lygių galimybių moterims ir vyrams problemas užimtumo, švietimo, sveikatos apsaugos, žmogaus teisių, sprendimų priėmimo srityse²⁹. Nuo 2003 m. lapkričio 18 d. pradėjo veikti Lygių galimybių įstatymas, kuri įsigaliojo 2005 m. sausio 1 d. Įstatymo paskirtis - užtikrinti, kad būtų įgyvendintos Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintos žmonių lygios teisės, bei uždrausti tiesioginę diskriminaciją dėl amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų. Šiuo metu lygias galimybes apibrėžiantys įstatymai ir jų įgyvendinimą prižiūrinti Kontrolieriaus tarnyba atitinka Europos Sąjungos direktyvose keliamus reikalavimus bei žmogaus teises ginančius tarptautinius dokumentus.

Lygios moterų ir vyrų teisės įtvirtintos daugelyje Lietuvos Respublikos įstatymų: Rinkimų, Referendumo, Darbo sutarties, Valstybės tarnybos, Darbo saugos, Bedarbių rėmimo ir kituose įstatymuose bei kodeksuose.

2. 2. 2. Nacionalinės moterų ir vyrų lygių galimybių užtikrinimo organizacijos

Pekino veiksmų platformos dokumentuose (1995m.) teigiama, kad efektyvus lyčių lygybės institucinio mechanizmo funkcionavimas priklauso nuo³⁰:

- Aukšto statuso valstybės administracijoje, matomumo, galios ir adekvačios logistinės atramos (žmogiškųjų ir finansinių resursų);
- Nevyriausybinių organizacijų dalyvavimo planuojant ir prižiūrint veiklas;
- Lyčių perspektyvos integravimo strategijos.

Šie veiksniai yra tik dalinai įgyvendinti Lietuvoje. Rimti lyčių lygių galimybių užtikrinimo trūkumai vis dar egzistuoja, dažnai trukdydami pagerinti pačią lyčių lygybės situaciją Lietuvoje.

Pagrindinės institucijos, užtikrinančios moterų ir vyrų lygių galimybių įgyvendinimą Lietuvoje yra Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komitetas, Šeimos ir vaiko reikalų komisija bei Moterų parlamentarių grupė, Statistikos departamentas, Moterų ir vyrų lygių galimybių

²⁸ Lietuvos Respublikos Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas// Žin. 2006 05 04 Nr. VIII-947

²⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 266 „Dėl valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2005–2009 m. programos patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2005, Nr. 116 – 4202.

³⁰ Pekino veiksmų platforma (1995 m.). www.lygus.lt

komisija, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, savivaldybės, Visuomeninės moterų organizacijos bei Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba (žr. 1 pav.).

1 pav. Nacionalinė moterų ir vyrų lygių galimybių užtikrinimo organizacijų schema

Šaltinis: Moterys ir vyrai Lietuvoje 2005.- V.: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Vilnius, 2006

Nuo 1996 m. veikianti Parlamentinė šeimos ir vaiko reikalų komisija turi nuolatinio parlamento komiteto statusą. Ji dalyvauja sprendimų priėmimo procedūrose, inicijuodama ir svarstydama įstatymus bei jų pakeitimus, susijusius su moterų ir vaikų teisėmis, šeimos politika ir kitais klausimais, tokiu būdu prisidedama prie lyčių lygybės iniciatyvų Lietuvos Seime.

Moterų parlamentarių grupei priklauso parlamento narės, atstovaujančios visas Seimo frakcijas. Šios neformalios Seimo narių grupės tikslas yra atkreipti parlamentaru bei visuomenės dėmesį į moterų teises bei įvairius lyčių lygybės klausimus.

Seimo žmogaus teisių komitetas yra oficialiai atsakingas už lyčių lygybės teisinio reglamentavimo procesą: jis inicijuoja su moterų ir vyrų lygiomis galimybėmis susijusių įstatymų pataisas ir svarsto Seimui teikiamus projektus. Būtent šis komitetas Seime kelis kartus registravo Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo pataisas bei kitų įstatymų papildymus, kurie buvo sėkmingai priimti Seimo narių balsu dauguma.

2001 m. Socialinės apsaugos ir darbo ministrui priskirta atsakomybė koordinuoti lyčių lygybės klausimus įvairiose srityse, todėl neformaliai šis valstybės pareigūnas atlieka lyčių lygybės

ministro funkcijas. Be to, visos Lietuvos ministerijos yra atsakingos už lyčių lygybės problemų sprendimą jų kompetencijos ribose, rengiant ir įgyvendinant Nacionalinę moterų ir vyrų lygių galimybių programa bei tarptautinius ir vietinius projektus. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija yra atsakinga už moterų ir vyrų lygių galimybių įgyvendinimą darbo ir socialinės apsaugos srityje.

Moterų ir vyrų lygių galimybių komisija sudaro visų ministerijų bei Statistikos departamento atstovai. Komisija yra atsakinga Socialinės apsaugos ir darbo ministrui, o jos veikla gali stebėti lygių galimybių kontrolierius. Ši komisija koordinuoja Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių programos įgyvendinimą bei lyčių lygybės iniciatyvas atitinkamose ministerijose. Savo kompetencijos ribose komisija gali teikti Vyriausybei pasiūlymus, rekomendacijas dėl lyčių lygybės principo įgyvendinimo. Paprastai ji bendradarbiauja su Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba bei nevyriausybėmis organizacijomis. Nors Komisija užima pakankamai aukštą poziciją valstybės administracijoje, visuomenė retai informuojama apie jos veikla. Komisijai taip pat neužtenka dalykinės kompetencijos, nes moterų ir vyrų lygių galimybių klausimai nėra pagrindinė ministerijų atstovų veiklos sritis.

Nuo 1997 m. Statistikos departamentas renka, analizuoja ir publikuoja statistika pagal lytis. Dalis duomenų yra kasmet pateikiama specializuotame Statistikos departamento leidinyje „Moterys ir vyrai Lietuvoje“. Valstybės institucijos ir visuomenei teikiami pagal lyti segreguoti statistiniai duomenys suteikia galimybę identifikuoti lyčių lygybės problemas įvairiose visuomenės gyvenimo srityse ir imtis reikiamų priemonių nelygybei pašalinti. 2004 m. Statistikos departamentas parengė pagrindiniu statistikos rodikliu, kurie atspindi problematines lyčių lygybės sritis, sąrašą.

Šiuo metu galima kalbėti tik apie lyčių lygybės darbo užuomazgas savivaldybėse. Vilniaus savivaldybės administracija pirmoji vieną iš pareigūnų įpareigojo įgyvendinti lyčių lygybės funkcijas. Kadangi moterų ir vyrų lygių galimybių priežiūra paskirta tik kaip papildoma užduotis pareigūnui prie jo pirminių pareigų, šis savivaldybės žingsnis nebuvo labai efektyvus. Nors nemažai savivaldybių yra dalyvavę lyčių lygybės problemų sprendimą skatinančiuose projektuose, būtina jas skatinti imtis aktyvesnes veiklos šioje srityje, o vėliau ir įgyvendinti lyčių lygybės integravimo strategija. Kadangi vietos savivaldos institucijos geriausiai suvokia gyventojų poreikius, būtina didinti savivaldybių darbuotojų jautrumą lyčių lygybės problemoms.

Šiuo metu Lietuvoje veikia apie 119 nevyriausybinių organizacijų³¹, vykdančių projektus lyčių lygybės srityje. Tarp jų paminėtinas Vyrų krizių ir informacijos centras, išsteigtas 2002 m. Būdamas kad ir skirtingo aktyvumo, nevyriausybinių organizacijos atlieka svarbu vaidmenį, šviesdamos visuomene, organizuodamos seminarus, teikdamos socialines paslaugas, rengdamos

³¹ pagal „Informacinio portalo moterims“ duomenis www.lygus.lt/ITC

mokymus ir įgyvendindamos šviečiamuosius projektus. 2002 m. nevyriausybinių iniciatyvų dėka buvo sukurtas lyčių lygybės klausimams skirtas interneto tinklapis, pateikiantis lyčių lygybės sąvokų apibrėžimus, nacionalinius ir tarptautinius lyčių lygybę reglamentuojančius teisės aktus, informuojantis apie pasiekimus integruojant lyčių lygybės aspektą įvairiose srityse, moterų ir vyrų padėtį valstybės valdyme, darbo rinkoje, kt. Lyčių lygybės srityje pažymėtini nevyriausybinių organizacijų pasiekimai. 2002 m. nevyriausybinių iniciatyvų dėka buvo sukurtas lyčių lygybės klausimams skirtas interneto tinklapis, pateikiantis lyčių lygybės sąvokų apibrėžimus, nacionalinius ir tarptautinius lyčių lygybę reglamentuojančius teisės aktus, informuojantis apie pasiekimus integruojant lyčių lygybės aspektą įvairiose srityse, moterų ir vyrų padėtį valstybės valdyme, darbo rinkoje, kt. Svetainė suteikia diskusijų forumo galimybę bei kaupia moterų nevyriausybinių organizacijų duomenų bazę.

1999 m. įsteigta nepriklausoma Seimui atsakinga Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba yra svarbi valstybės institucija. Ji yra viena svarbiausių lygių galimybių įgyvendinimo mechanizmo institucijų. Ji atsakinga už Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo įgyvendinimo kontrolę. Lygių galimybių kontrolierius tiria asmenų skundus dėl diskriminacijos lyties pagrindu bei seksualinio priekabiavimo, Seimui ir valstybės institucijoms teikia pasiūlymus dėl lygių galimybių politikos prioritetų bei rekomendacijas dėl teisės aktų keitimo ar papildymo. Kartu su kitais tarnybos pareigūnais Kontrolierius prižiūri, kad žiniasklaidos priemonėse nebūtų spausdinami diskriminaciniai skelbimai bei formuojamos visuomenės nuostatos, kad viena lytis pranašesnė už kitą. 2003 m. lapkričio 18 d. Seimui priėmus Lygių galimybių įstatymą, tarnybos kompetencija papildyta draudimo diskriminuoti dėl asmens amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ir etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų priežiūra, o pati įstaiga pavadinta Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba. Nuo 2005 m. sausio 1 d. tarnyba taip pat tiria skundus asmenų patyrusių diskriminaciją ar priekabiavimą dėl amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ir etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų darbe, švietimo įstaigoje ar teikiant paslaugas. Reglamentuota specialių priemonių (pozityvios diskriminacijos) taikymo galimybė, siekiant lyčių pusiausvyros bei užkirsti kelią lygių galimybių pažeidimui dėl amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų. Valdžios ir valdymo institucijos įpareigos rengti ir įgyvendinti programas ir priemones, skirtas moterų ir vyrų lygių galimybių užtikrinimui bei lygybės principo įgyvendinimui neatsižvelgiant į amžių, lytinę orientaciją, negalią, rasę ar etninę priklausomybę, religiją ar įsitikinimus.

Vienas iš pagrindinių lyčių lygybės institucinio mechanizmo trūkumų yra tai, kad jis neturi regioninio ir vietinio lygmens, t.y. nei apskrityse, nei savivaldybėse nėra už lygių galimybių politikos įgyvendinimą atsakingų valstybės tarnautojų. Lyčių lygybės institucijos veikia išimtinai

sostinėje, o informacijos lyčių lygybės politikos klausimais sklaida i regionus nėra pakankama. Nors apie institucijų, dirbančių lyčių lygybės srityje, veikla nemažai žinoma didesniuose miestuose, ši informacija paprastai nepasiekia provincijos gyventojų.

Be to, nepakankama sprendimų priėmėjų bei politikų įgyvendinančių moterų ir vyrų lygių galimybių politika sąveika su pilietine visuomene:

- sprendimu priėmėjams, vyriausybinėms įstaigoms bei kitiems už įstatymų rengimą ir įgyvendinimą atsakingiems valstybės tarnautojams trūksta žinių apie lyčių lygybės problemas, šią sritį reglamentuojančius teisės aktus. Dėl to pastebimas pastarųjų nenoras ar nesuinteresuotumas imtis konkrečių veiksmų;
- kol kas yra ribotas vykdomų visuomenės švietimo bei jos jautrumo lyčių aspektams didinimo iniciatyvų poveikis. Žiniasklaidos ir visuomenės dėmesio lyčių lygybės klausimams siekia Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba ir lygių galimybių bei žmogaus teisių srityje veikiančios nevyriausybinių organizacijų;
- iniciatyvos šioje srityje turėtų būti platesnio pobūdžio, dažnesnės bei efektyvesnės. Dažnai su diskriminacija susiję klausimai nagrinėjami tik suinteresuotu grupių tarpe (moterų organizacijų ir pan.) ir nesukelia didesnio masto visuomeniniu diskusijų.

Nuo 2007 metų pavasario Lietuvoje pradės veikti Europos lyčių lygių galimybių institutas. Pagrindinis instituto tikslas – prisidėti prie lyčių lygybės programavimo ir jį stiprinti, kovoti su diskriminacija lyties pagrindu ir didinti Europos Sąjungos (ES) piliečių sąmoningumą dėl lyčių lygybės.

2. 2. 3. Valstybinė moterų ir vyrų lygių galimybių įgyvendinimo programa

Europos Sąjungos strateginiuose dokumentuose nuolat pabrėžiama lyčių lygių galimybių principo užtikrinimo svarba darbo rinkoje, siekiant padidinti visuomenės ekonominį aktyvumą ir darbo lygį, bei kitose visuomenės socialinio gyvenimo srityse. Norint pagerinti valstybės administracinius gebėjimus, būtina užtikrinti moterų ir vyrų lygias galimybes siekiant išsilavinimo, keliant kvalifikaciją, priimant į darbą, perkeltant į aukštesnes pareigas, nustatant darbo užmokestį. Moterys lygiateisiškai su vyrais turėtų dalyvauti visose politinio ir visuomeninio darbo, prestižinėse veiklos srityse, eiti vadovaujančias pareigas valstybės valdymo institucijose. Valstybinė Moterų ir vyrų lygių galimybių programa nurodoma kaip gera priemonė užimtumo didinimui bei kovai su nedarbu.

Siekiant užtikrinti nuostatų praktinį įgyvendinimą, parengta Valstybinė moterų ir vyrų lygių galimybių 2003-2004 m. programa, įsigaliojusi nuo 2003 m. birželio 7 d.³² Programos pagrindiniai tikslai – sudaryti vienodas galimybes vyrams ir moterims dalyvauti visose visuomenės gyvenimo srityse, t.y. padidinti moterų ir vyrų atstovavimą tose srityse, kur jie atstovaujami mažiau, pasiekti, kad paslaugos ir finansiniai ištekliai kiek įmanoma vienodai pasiektų abiejų lyčių atstovus, iškelti ir siekti spręsti specifines moterų ir vyrų problemas. Programa siekiama dviejų pagrindinių tarpusavyje susijusių tikslų:

- įgyvendinti moterų ir vyrų lygias galimybes visose veiklos srityse;
- užtikrinti moterų teises moterų ir vyrų lygių galimybių kontekste.

Pagrindinės Programos kryptys yra šios: moterų ir vyrų lygių teisių užtikrinimas sveikatos ir aplinkosaugos srityse, kova su smurtu ir prekyba moterimis; moterų ir vyrų lygių galimybių užtikrinimas užimtumo, švietimo, politikos ir sprendimų priėmimo srityse; įgyvendinimo mechanizmų ir metodų stiprinimas, tobulinimas ir plėtra.

Šiuo metu yra įgyvendinama Valstybinė moterų ir vyrų lygių galimybių 2005-2009 m. programa³³, parengta atsižvelgiant į ankstesnių metų programos įgyvendinimo rezultatus, rezultatyvių priemonių tęstinumo ir naujų priemonių poreikį, siekiant nuosekliai ir sistemingai spręsti atitinkamų sričių lyčių lygybės problemas, užtikrinti tiek kiekybinius, tiek kokybinius moterų ir vyrų padėties pokyčius (žr. priedą nr. 1).

Moterų ir vyrų lygioms galimybėms įgyvendinti visose veiklos srityse kviečiama naudotis lyčių aspekto integravimo strategija, kuri apibrėžiama kaip politinių procesų organizavimas, reorganizavimas, tobulinimas, plėtra ir įvertinimas tokiu būdu, kad lyčių lygybės perspektyva būtų inkorporuota į visas politikos sritis, visus lygmenis ir veiktų visuose etapuose. Bet kokia planuojama veikla, įstatymai, strategijos ir programos visose srityse ir lygmenyse turi būti vertinami atsižvelgiant į poveikį tiek moterims, tiek vyrams. Programai įgyvendinti ketinama pasitelkti moterų organizacijas, tikimasi užsienio valstybių, tarptautinių organizacijų paramos, ypač realizuojant bendrus projektus, kai dalį finansavimo projektui įgyvendinti skiria valstybės biudžetas, o dalį – tarptautiniai fondai.

Lyčių lygybės aspektas nuosekliai integruotas kitose programose, numatant konkrečias priemones lyčių lygybei užtikrinti bei specialias priemones moterims (ypač grįžtančioms į darbą po ilgesnės pertraukos) integruotis į darbo rinką.

³² Valstybinė moterų ir vyrų lygių galimybių 2003-2004 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. 712 //Valstybės žinios. 2003, Nr. 55-2452

³³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 266 „Dėl valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2005 – 2009 m. programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2005, Nr. 116 –4202

Programos priemonėms įgyvendinti 2003 – 2004 metais buvo numatyta 727 tūkst. Lt valstybės biudžeto lėšų, kas sudarė apie 0,0013 proc. 2003 m. BVP. 2005 – 2009 m. programos priemonėms įgyvendinti – 1434,6 tūkst. litų, iš jų 2005 metais – 210 tūkst. litų, 2006 metais – 276,6 tūkst. litų, 2007 metais – 351 tūkst. litų, 2008 metais – 311 tūkst. litų, 2009 metais – 286 tūkst. litų. Tikimasi užsienio fondų paramos už bendrų projektų vykdymą, taip pat ES struktūrinių fondų lėšų.

Šioje Programoje numatytų priemonių įgyvendinimas derinamas su rengiama Valstybine smurto prieš moteris mažinimo strategija ir šios strategijos įgyvendinimo priemonėmis, Prekybos žmonėmis prevencijos bei kontrolės 2005–2008 metų programa, kitomis tikslinėmis programomis, ypač užimtumo, socialinės apsaugos ir sveikatos, Lietuvos bendruoju programavimo dokumentu.

Koordinuoti programos įgyvendinimą buvo paskirta Moterų ir vyrų lygių galimybių komisijai. Konkrečiu programos priemonių įgyvendinimas deleguotas ministerijoms pagal jų kompetenciją.

Reikia pabrėžti, kad Valstybinėje Moterų ir vyrų lygių galimybių programoje numatytos priemonės yra daugiau vienkartinio pobūdžio. Jos nereikalauja kurti testinių strategijų ir reguliariai dirbti lyčių lygybės srityje. Žinoma, kai kurios programos priemonės turi ilgalaikį poveikį tačiau, daugiau dėmesio būtina skirti jų įgyvendinimo reguliarumui ir tvarumui. Dažnai pasitaiko, jog tyrimų tam tikroje srityje metu identifikuotoms problemoms spręsti valstybės lygmeniu nesiimama jokių veiksmų. Be to, ši programa iš esmės yra orientuota tik į socialinių problemų sprendimą, ir nors yra teigiama, kad ji yra skirta moterų ir vyrų lygių teisių bei galimybių užtikrinimui net ir pačiame aukščiausiam lygmenyje – valstybės valdyme, tačiau be jokios abejonės ji neapima visų sričių, o svarbiausia - makroekonominės krypties analizės.

3. LIETUVOS EKONOMIKOS ANALIZĖ LYČIŲ ASPEKTU

Prasidėjus socialiniams – ekonominiams pertvarkymams Lietuvoje kito ir demografiniai procesai – gyventojų skaičiaus mažėjimas, didelė ir toliau didėjanti depopuliacija, spartus visuomenės senėjimas. Šie procesai yra panašūs kaip ir ES, tačiau tokiai mažai šaliai kaip Lietuva jie kelia didelę grėsmę. Lietuvoje diskriminaciją dėl lyties draudžia įstatymai. Todėl pasitaiko manančių, kad Lietuvoje lyčių lygybės problemų nėra. Nepaisant įstatymų pažangos, daugelis požymių rodo, kad Lietuvoje egzistuoja didelis atotrūkis tarp formalios ir realios lyčių lygybės.

Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis Lietuvoje moterys 2005 m. sudarė 53,3 proc. šalies gyventojų (100 vyrų teko 114 moterų). Šis rodiklis nuo 1990 m. kito labai nežymiai: nuo 1990 m. (52,7 proc.) iki 2002 m. (53,3 proc.) jis didėjo nežymiai, tačiau tolygiai, o 2002 m. išliko nepakitęs. Rodiklio dydis Lietuvoje ir Europos Sąjungos šalyse senbuvėse šalyse yra labai panašus: 2005 m. ES moterys sudarė 51,7 proc. visų gyventojų, o Lietuvoje – 53,3 proc. Moterys nors ir sudarydamos kiekybinę daugumą šalyje, vis dar yra prastesnėje nei vyrai padėtyje tiek viešajame tiek privačiame sektoriuose³⁴.

Statistikos departamento duomenimis moterys yra labiau išsilavinusios nei vyrai. 2005-2006 m. universitetuose šimtui vaikinų tenka 151 studentė moterys. Tačiau moterų užimtumo lygis 2005 m. sudarydamas 59,4 proc., toliau išlieka mažesnis nei vyrų (66,0 proc.). Tuo tarpu tarp visų universitetinį ar neuniversitetinį aukštąjį išsilavinimą turinčių bedarbių moterys sudaro 16,0 proc., o vyrai 12,3 proc. Moterų atstovavimas visuose valdžios lygiuose yra nepakankamas. Per penkiolika metų tik viena moteris vadovavo Vyriausybei. 2004 m. į Seimo narėmis tapo 22 proc. moterų, o 2002 m. į savivaldybių tarybas buvo išrinkta 20,6 proc. moterų.

Kaip rodo keli minėti faktai Lietuvoje egzistuoja vyrų ir moterų lygybės problema, kurią būtina spręsti, kaip vieną iš būtinų sąlygų sėkmingam ekonominės plėtros vystymuisi. Toliau darbe bus išsamiau analizuojama moterų padėtis darbo rinkoje, jų verslumas, bei dalyvavimas priimant sprendimus. Tai pat bus analizuojami lyčių lygių galimybių makroekonomikos aspektai, atkreipiant dėmesį į BVP bei Lietuvos biudžeto struktūras genderiniu požiūriu.

3. 1. Mikroekonomikos analizė lyčių aspektu

3. 1. 1. Moterų padėtis darbo rinkoje

Šiuolaikinėje visuomenėje individo darbinė veikla dažnai yra statusą visuomenėje įtakojantis rodiklis. Darbas yra priemonė patenkinti gyvenimo poreikius. Tradicinėje visuomenėje

³⁴ Population and Social Conditions. Labor Market. 13/2006

moters galėjo patenkinti savo poreikius privačioje sferoje, o šiuolaikinėje visuomenėje ekonominės sistema ir kintanti galimybių struktūra sukuria alternatyvias poreikių patenkinimo galimybes. Tai rodo mažėjantys gimstamumo rodikliai, vedybų senėjimo reiškinys, didėjantis moterų išsilavinimo lygis ir jų aktyvumas darbo rinkoje. Įvairūs darbai yra nevienodai vertinami ir atlyginami. Objektyvūs jų vertinimai turėtų atspindėti paties darbo esmines charakteristikas: tai, kokių įgūdžių, pastangų bei atsakomybės jis reikalauja, kokiomis sąlygomis atliekamas. Tačiau pastebima tai, kad darbo vertinimas dažniau susijęs su tam tikromis jį atliekančių asmenų savybėmis, tokiomis, kaip jų lytis. Tiek vyrai, tiek moterys visuomet dirbo, tačiau jiems prieinamas darbas ir to darbo atlyginimas daugiau priklausė nuo kultūriškai priskirtų etikečių „moterų darbas“ ir „vyrų darbas“, nei nuo jų, kaip individų, gabumų.

Užimtumas ir nedarbo lygis. Moterų užimtumo tendencijos susiformavo dar sovietiniu laikotarpiu, kai remiantis lyčių lygybės ideologija, moterys buvo skatinamos aktyviai įsitraukti į apmokamo darbo sferą. Buvo vykdoma kryptinga visuotinio užimtumo ir socialinė politika. Marksistinė ideologija moterų dalyvavimą apmokamo darbo sferoje laikė svarbiausia lyčių lygiateisiškumo užtikrinimo prielaida, todėl visuomenėje buvo aktyviai formuojamas negatyvus požiūris į kiekvieną, pasirinkusią motinos ir namų šeimininkės, o ne darbininkės ar tarnautojos karjerą. 1945-1990 m. valstybiniame sektoriuje dirbančių moterų padaugėjo daugiau nei 16 kartų, o jų dalis bendrame užimtųjų skaičiuje padidėjo nuo 30,4 iki 52,4 proc. Gyventojų surašymo duomenimis, 1959-1989 metų laikotarpiu darbingo amžiaus moterų užimtumo lygis pasikeitė nuo 66,3 iki 81 proc. ir beveik visiškai priartėjo prie vyrų rodiklio (86,1 proc.) vyravo nepertraukiamos moterų profesinės karjeros modelis³⁵.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę perėjimas į rinką dar labiau sustiprino moterų diskriminaciją ekonomikoje. Pereinamuoju į rinkos ekonomiką laikotarpiu buvo pastebėtas ryškus moterų užimtumo nuosmukis: moterys sudarė du trečdalius (68 proc.) bendro užimtųjų skaičiaus sumažėjimo. Per pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį daugelis darbą praradusių moterų tapo namų šeimininkėmis, ekonomiškai neaktyviomis. Pasak V. Kanopienės, nemažai moterų ilgesnį laiką neradusios darbo liovėsi registruotis teritorinėse darbo biržose ir tapo namų šeimininkėmis arba užsiėmė veikla „šešėlinėje ekonomikoje“, kurios vaidmuo gyventojų užimtumui buvo ypač ryškus pradiniuose ekonomikos reformų etapuose.

Atgavus Lietuvai nepriklausomybę, moterų darbo vaidmuo šalies ūkyje pradėjo mažėti. Politinės, socialinės bei ekonominės reformos nulėmė esminius pokyčius: gamybos nuosmukis turėjo įtakos dirbančiųjų skaičiaus mažėjimui ir nedarbo lygio didėjimui. Pastaruoju metu darbingo

³⁵ Kanopienė V. Moterų užimtumas Lietuvoje: ES kontekste/Socialinis darbas:mokslo darbai. 2005, nr. 4(2) p. 5-12

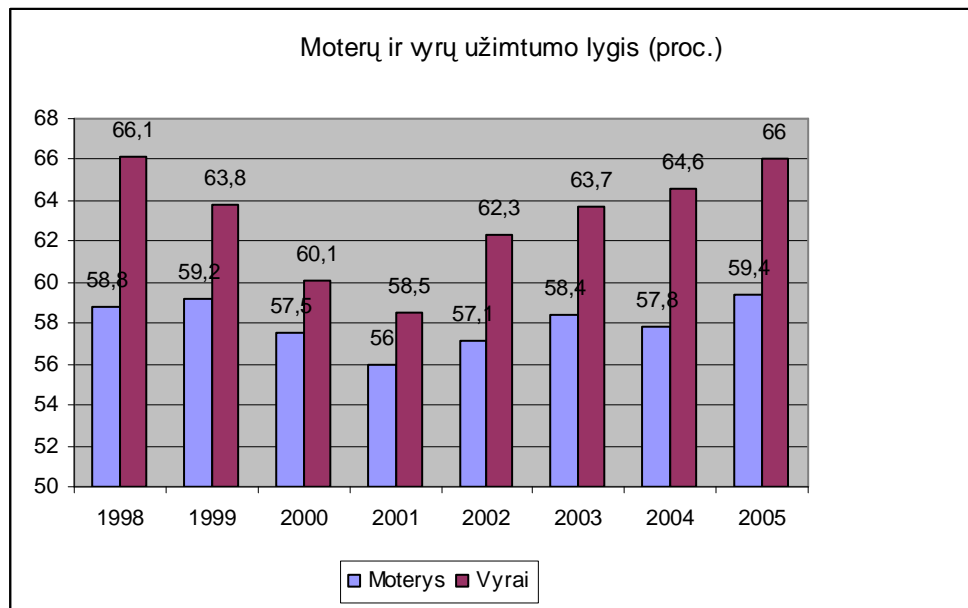
amžiaus moterų ir vyrų skaičius bendrame darbingo amžiaus žmonių skaičiuje Lietuvoje buvo pasiskirstęs beveik po lygiai. Tačiau moterų užimtumo lygis yra mažesnis nei vyrų. Pereinamasis laikotarpis labiau paveikė moteris. Nuo 1991 m. iki 2001 m užimtųjų gyventojų sumažėjo net 375,8 tūkst., arba penktadaliu (žr. 3 lent.). Iš jų 68 proc. sudarė moterys. Pereinamasis laikotarpis santykinai labiau paveikė moterų užimtumo galimybes. Tai ryškiausiai pasireiškė pradiniam ekonomikos reformų etape. 1991 – 1995 m. užimtų moterų sumažėjo 19 proc., kai vyrų tik 6,6 proc.

3 lentelė. Užimtųjų gyventojų skaičiaus dinamika 1991 – 2005 m.

	1991	1993	1995	1997	1999	2001	2003	2005
Užimti gyventojai	1897,6	1778,2	1643,6	1669,2	1456,5	1351,8	1438	1473,9
vyrų	876,7	846,4	818,5	848	729,2	664,5	726,2	750,9
moterys	1020,9	931,8	825,1	821,2	727,4	687,3	711,8	723
Vyrų dalis iš visų užimtųjų (%)	46,2	47,6	49,8	50,8	50,1	49,2	50,5	50,9
Moterų dalis iš visų užimtųjų (%)	53,8	52,4	50,2	49,2	49,9	50,8	49,5	49,1

Šaltinis: Sudaryta pagal LR Statistikos Departamento duomenis

Aukščiausias moterų užimtumo lygis nuo 1998 m. Lietuvoje buvo 2005 m. ir siekė 59,4 proc., žemiausias 2001 m. (56 proc.) (žr. 2 pav.). Tuo tarpu vyrų užimtumo lygis nuo 1998 m. iki 2005 m. visada buvo žymiai didesnis nei moterų. Aukščiausias vyrų užimtumo lygis buvo 1998 m., siekė 66,1 proc., be to 2005 m. jis taip pat buvo aukštas (66 proc.), žemiausias 2001 m. (58,5 proc.). Didžiausias skirtumas tarp moterų ir vyrų užimtumo lygių buvo pasiektas 1998 m. Moterų užimtumo lygis buvo 7,3 procentinio punkto mažesnis nei vyrų. 2001 m. šis skirtumas buvo tik 2,5 procentiniai punktai. Tačiau nuo 2001 m. jis didėja ir 2005 metais pakilo iki 6,6 procentinių punktų.

2 pav. Moterų ir vyrų užimtumo lygis 1998 – 2005 m. (proc.)

Šaltinis: Sudaryta pagal LR Statistikos Departamento duomenis

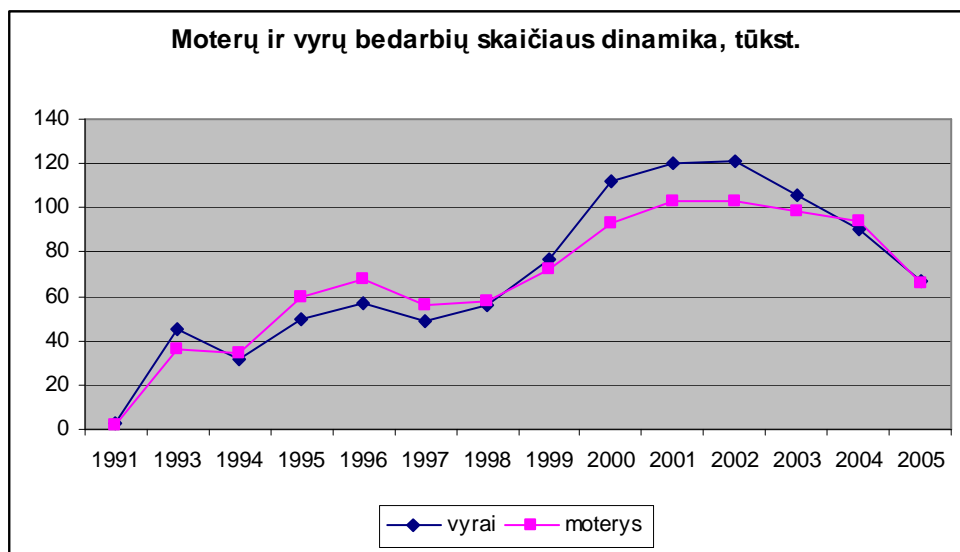
Pastebima didelė užimtumo lygio diferenciacija pagal amžiaus grupes (žr. 4 lent.). Kaip rodo lentelės duomenys, moterų užimtumo lygis didžiausias 25-54 amžiaus grupėje ir 1999, 2000, 2001 bei 2003 m. šioje amžiaus grupėje net viršija vyrų užimtumo lygį. 2005 m. visose amžiaus grupėse moterų užimtumo lygis buvo žemesnis nei vyrų.

4 lentelė. Užimtumo lygis pagal amžiaus grupes Lietuvoje

	1998		1999		2000		2001		2002		2003		2004		2005	
	M	V	M	V	M	V	M	V	M	V	M	V	M	V	M	V
15-64	58,8	66,1	59,2	63,8	57,5	60,1	56	58,5	57,1	62,3	58,4	63,7	57,8	64,6	59,4	66
15-24	28,9	37,1	27,8	33,3	22,2	28,4	21,1	23,8	20,6	26,5	18,6	26,3	16,6	23,9	17,4	24,6
25-54	77,5	79,1	77,9	76,8	76,1	73,4	74,5	73,2	75,7	77,9	77,9	79,8	77,3	81,7	78,8	83,3
55-64	28,7	54,5	30,5	54,4	33	49,9	30,9	49,4	33,8	51,2	36,7	54,8	39	57,3	41,7	59,1

Šaltinis: Sudaryta pagal LR Statistikos Departamento duomenis

Analizuojant 2005 m. Lietuvos moterų užimtumo lygį pagal amžiaus grupes, galima pastebėti įdomią tendenciją. Moterų užimtumo lygis 15-64 metų amžiaus grupėje 2005 m. yra didesnis nei ES – 25 vidurkis, kuris yra 56,3 proc.³⁶. Kai tuo tarpu vyrų užimtumo lygis toje pačioje amžiaus grupėje yra mažesnis 5,3 procentinio punkto. Lietuva sėkmingai siekia Lisabonos strategijoje nurodytą užimtumo lygį (60proc.), kurį numatyta pasiekti iki 2010 m. Europos Tarybos teigimu, vaikų priežiūros įstaigų trūkumas yra viena iš pagrindinių moterų ekonominio aktyvumo kliūčių, todėl nurodoma, kad siekiant Lisabonos tikslų ES valstybės narės iki 2010 m. turi užtikrinti geresnes vaikų priežiūros paslaugas.

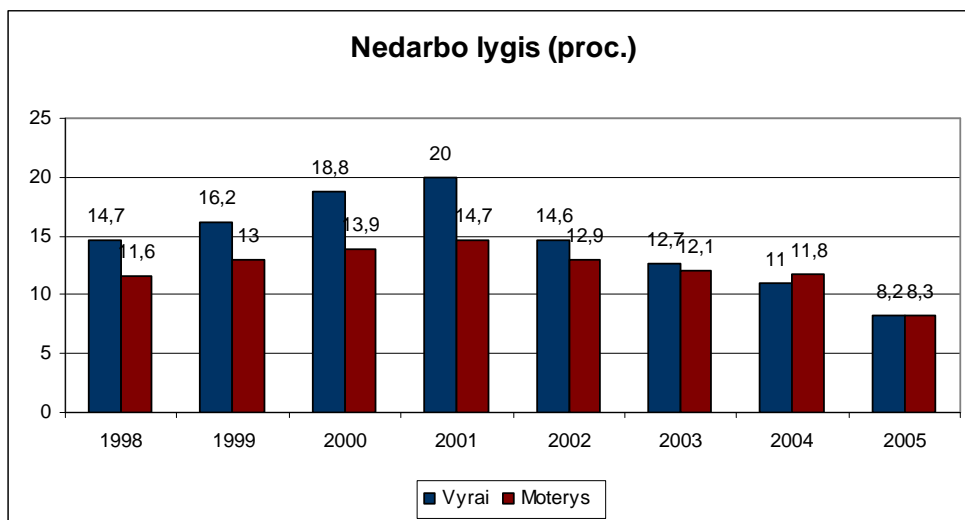
3 pav. Moterų ir vyrų bedarbių skaičiaus dinamika

Šaltinis: Sudaryta pagal Lietuvos Darbo Biržos duomenis

Nuo 1991 m. sparčiai augo vyrų ir moterų nedarbo lygis. Įregistruotų bedarbių teritorinėse darbo biržose daugėjo iki 2001 m.: nuo 5,2 tūkst. Iki 223,5 tūkst. (žr. 3 pav.) . Pagal Lietuvos darbo biržos duomenis, moterų ir vyrų bedarbių skaičiaus dalis skyrėsi nežymiai. Kaip rodo grafikas, iš įregistruotų bedarbių 1991-1993 m. buvo kiek daugiau vyrų, 1994-1998 m. moterys sudarė šiek tiek daugiau nei pusę, 1999-2001 m. vyrų bedarbių skaičius viršijo moterų skaičių. 2002 m. laikomi lūžio darbo rinkos metais: per tuos metus bedarbių skaičius sumažėjo apie 20 tūkstančių, vyrų nedarbo lygis sumažėjo nuo 20 iki 14,7 proc. moterų nuo 14,6 iki 12,9 proc. Nedarbo lygio mažėjimo tendencija šalies darbo rinkoje išliko (žr. 4 pav.). Moterų ir vyrų nedarbo lygis mažėja ir 2005 metais pagal Statistikos departamento duomenis vyrų nedarbo lygis sumažėjo iki 8,2, moterų iki 8,3 proc. Tačiau nuo 1998 m. iki 2003 m. moterų nedarbo lygis buvo mažesnis nei vyrų, o nuo

³⁶ Population and Social Conditions. Labor Market. 13/2006

2004 m. moterų nedarbo lygis, nors ir nežymiai, tačiau viršija vyrų nedarbo lygį. Pastarųjų metų moterų nedarbo augimo tendenciją lyginant su vyrais paskatino vertikali darbo rinkos segregacija bei moterų darbo nuvertinimas.

4 pav. Moterų ir vyrų nedarbo lygis

Šaltinis: Sudaryta pagal LR Statistikos Departamento duomenis

Mažėjant bedarbių skaičiui, keitėsi ir užimtumo rodikliai 2002-2005 m. bendras užimtųjų skaičius išaugo apie 70 tūkst. Tai labiau lėmė užimtų vyrų skaičiaus padidėjimas, kuris sudarė 63,4 proc. viso padidėjusio užimtųjų skaičiaus. Per šį laikotarpį 15-64 metų vyrų užimtumo lygis padidėjo 3,7 procentinio punkto (pasiekė 66 proc.), o moterų – 2,3 procentinio punkto (pasiekė 59,4 proc.)

Gyventojų užimtumo tyrimo duomenimis (2006 m.)³⁷, moterų padėtis darbo rinkoje blogėja: nors ir vidutinis bedarbių skaičius 2002 – 2005 metais sumažėjo 91,5 tūkstančiu, tačiau iš jų trys penktadaliai buvo vyrai. Moterų nedarbo lygis per šį laikotarpį sumažėjo mažiau nei penkiais, o vyrų daugiau nei šešiais procentiniais punktais. Registruota nedarbo statistika dar labiau išryškina lyčių skirtumus. Lietuvos Darbo Biržos duomenimis (2006 m. spalio mėn.) moterys sudarė beveik 64,3 proc. visų užsiregistravusių šalies darbo biržose asmenų³⁸.

Labai svarbu pabrėžti, kad didelis moterų bedarbių, turinčių aukštąjį išsilavinimą skaičius – 2005 m. jis sudarė 10 proc., 2004 m. sudarė 13,5 proc., (vyrų atitinkamai 8,6 proc., 7,6 proc.). moterys, turinčios aukštąjį išsilavinimą Lietuvoje negali savęs realizuoti.

³⁷ Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas (tyrimo duomenys) (2006 m. katalogas). Statistikos Departamentas

³⁸ Pagal Lietuvos Darbo Biržos duomenis

Nors moterų ir vyrų užimtumo lygio skirtumai (*employment gender gap*) Lietuvoje yra net 8,3 procentinio punkto mažesni už visų ES valstybių vidutinį rodiklį, nuo 2001 metų lyčių užimtumo skirtumas Lietuvoje didėja (žr. 5 lent.). 19 – oje iš dvidešimt penkių ES valstybių narių šis rodiklis keičiasi moterų naudai, tačiau Lietuvoje, kaip ir Čekijoje, Latvijoje, Lenkijoje, Slovakijoje, Švedijoje bei Lietuvoje jis didėja.

5 lentelė. Lyčių užimtumo rodikliai Lietuvoje ir ES 2000-2005 m.*

	Lyčių užimtumo rodikliai Lietuvoje ir ES						Užimtumo lygis	
	2000-2005 m.						2005 m.	
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	vyrų	moters
ES-25	17,7	17,6	16,3	15,7	15,2	15	71,3	56,7
ES-15	18,7	18,1	17,2	16,7	15,9	15,5	72,9	57,4
ES-10	12,4	11,9	11,8	11,5	11,8	12,6	63,3	50,7
Lietuva	2,8	2,7	5,5	5,6	6,9	6,7	73,3	53,7

* 15-64 metų gyventojų

Šaltinis: Indicators for monitoring the Employment Guidelines. 2005 compendium. European Commission.

Darbo rinkos segregacija. Kai kuriose srityse Lietuvoje egzistuoja stipri horizontalioji darbo rinkos segregacija – ryškus pasiskirstymas į „vyriškas“ ir „moteriškas“ profesijas. Statistikos departamento duomenimis, 2005 m. vyrai dominavo statybų (90,9 proc.), transporto (73,0 proc.), elektros, dujų, vandens tiekimo (78,9 proc.) žemės ūkio (60,3 proc.) srityse; moterys – sveikatos priežiūros (82,5 proc.), švietimo (76,2 proc.), viešbučių/restoranų ūkio (78,6 proc.), socialinių paslaugų (66,1 proc.) srityse (žr. priedą nr. 2 ir priedą nr. 3). Panašus pasiskirstymas dominuoja nuo 1998 m. Tai turi neigiamos įtakos šių sričių plėtrai, mažina jų inovacinį potencialą, lemia santykinai žemesnį moterų atlyginimo lygį ir dar labiau sustiprina visuomenės stereotipus apie „vyriškus“ ir „moteriškus“ vaidmenis visuomenėje

Horizontaliosios segregacijos požymiai atsiranda jau stojant į mokymo įstaigas (profesinio, aukštesniojo, aukštojo) bei renkantis profesiją, kadangi vyrai labiau renkasi technines specialybes, o moterys – socialinės ir humanitarinės srities. Šis faktas prisideda ir prie moterų ir vyrų atlyginimų skirtumų, kadangi „vyriškomis“ laikomose profesijose darbo užmokestis paprastai yra aukštesnis.

Nors moterys iki šiol dominuoja valstybiniame sektoriuje, ypač švietimo, sveikatos priežiūros ir kitose „moteriškosios“ veiklose, moterų, dirbančių valstybiniame sektoriuje, lyginamosios dalies mažėjimas rodo ir statistiniai duomenys patvirtina, kad jos vis sparčiau žengia į „vyriškąsias“ veiklos sritis, tokias kaip finansinis tarpininkavimas, elektros, dujų ir vandens

tiekinimas ir kt. Tačiau vis dėl to, privatus sektorius vis dar yra laikomas vyriškąją sritimi. Yra išskiriama keletas lėtesnės privataus sektoriaus feminizacijos priežasčių³⁹:

- tai patriarchalinės mūsų visuomenės tradicijos ir nuostatos: “asimetriškas” vaidmenų pasiskirstymas šeimoje (moterys atsakingos už mažamečių vaikų priežiūrą bei namų ruošą), plačiai paplitęs stereotipinis požiūris į moterų ir vyrų sugebėjimus;
- nepalanki verslui aplinka, susidariusi dėl atitinkamos vyriausybės vykdomos ekonominės politikos: nuolatinė įstatymų kaita, dideli mokesčiai, mažesnis moterų prieinamumas prie finansinių išteklių ir pan.;
- dažnai moterų galimybes pradėti ir sėkmingai vystyti privačią veiklą riboja žinių bei informacijos, asmeninės patirties, specifinių įgūdžių versle stoka.

Nagrinėjant šalies dirbančiųjų pasiskirstymą valstybiniame ir privačiame sektoriuose, akivaizdu, jog daugiau moterų nei vyrų dirba valstybiniame sektoriuje. 2004 m. valstybiniame sektoriuje dirbo 1,9 karto daugiau moterų (žr. 6 lent.).

6 lentelė. Užimti gyventojai valstybiniame ir privačiame sektoriuose 2005 m.

	Moterys		Vyrai		Pasiskirstymas pagal lytį, proc.	
	tūkst.	proc.	tūkst.	proc.	moterys	vyrai
Valstybės sektorius	265,1	36,7	143,1	19,1	65,0	35,0
Privatus sektorius	457,9	63,3	607,8	80,9	43,0	57,0

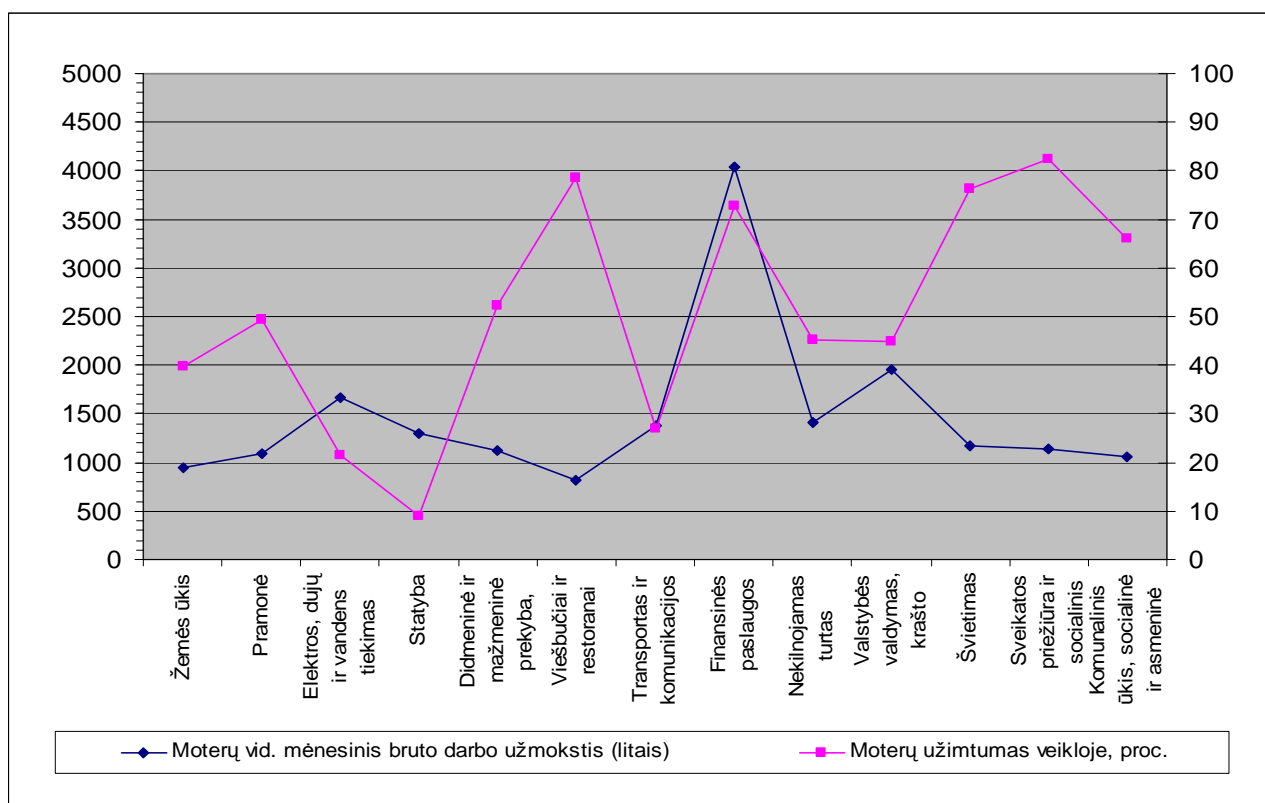
Šaltinis: Moterys ir vyrai Lietuvoje 2005.- V.: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Vilnius, 2006

Analizuojant užimtų moterų pasiskirstymą pagal sektorius nuo 2001 m., pastebima, kad lyginamoji moterų dalis valstybiniame sektoriuje tolygiai mažėjo nuo 43,2 proc. 2001 m. iki 36,4 proc. 2003 m., o 2004 m. vėl truputį pakilo iki 37,3 proc.. Tačiau 2005 m. ši dalis vėl mažesnė – 36,7 proc..

Užimtumo struktūros pokyčiai (pagal ekonomikos veiklas ir užsiėmusius) pereinamuoju į rinkos ekonomiką laikotarpiu įtakos turėjo ekonomikos privatizacija. Vyrų dalis labiausiai padidėjo privatizuojamose ekonominės veiklos srityse, tuo tarpu valstybinio sektoriaus šakos (sveikatos apsauga, švietimas) liko feminizuota sritis. Užimtumo struktūros pokyčiai Lietuvoje yra susiję su aktyvesniu vyrų dalyvavimu ekonomikos privatizavimo procese.

³⁹ Kanopienė V. Moterų užimtumas Lietuvoje: ES kontekste/Socialinis darbas:mokslo darbai. 2005, nr. 4(2) p. 5-12

Moterų ir vyrų darbo užmokesčio skirtumai. Nors moterų išsimokslinimo lygis yra aukštesni nei vyrų, moterys vis dėl to dominuoja siauroje, mažai apmokamoje, karjeros prasme neperspektyvioje profesinėje terpėje (sveikatos, švietimo, viešbučių ir restoranų bei kituose komunalinio, socialinio ir asmeninio aptarnavimo sektoriuose). Moterų kūrybiškumas bei jų intelektualinis kapitalas lieka neišnaudotu ekonominio augimo potencialu. 5 paveiksle matome, kad beveik visose ekonominės veiklos rūšyse, kuriose dominuoja moterys, vidutinis mėnesinis darbo užmokestis yra vienas iš mažiausių. Vienintelė sritis, kurioje darbo užmokestis yra aukštas – finansinės paslaugos. Čia moterys užima vis didesnę dalį tarp užimtųjų šioje srityje – nuo 60,8 proc. 2000 m. iki 72,9 proc. 2005 m.

5 pav. Vidutinis mėnesinis moterų darbo užmokestis (Lt) ir moterų dalis bendrame užimtųjų skaičiuje (proc.) pagal ekonominės veiklos rūšis (2005)

Šaltinis: Sudaryta pagal LR Statistikos Departamento duomenis

2005 m. moterų vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis sudarė 82,4proc. vyrų vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio (žr. 7 lent.). Statistiniai duomenys rodo, kad nuo 2000 m. didėja atotrūkis tarp vyrų ir moterų vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio. 2005 m. visose ekonominės veiklos rūšyse vyrų vidutinis mėnesinis darbo užmokestis buvo didesnis nei moterų.

Didžiausias atotrūkis 2005 m. pastebėtas finansinio tarpininkavimo (vyrų - 4045 Lt, moterų - 2304 Lt) veikloje.

7 lentelė. Moterų vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis palyginti su vyrų vidutiniu mėnesiniu bruto darbo užmokesčiu, proc.⁴⁰

Metai	Šalies ūkis	Valstybės sektorius	Privatus sektorius
2000	81,7	77	84,5
2004	81,2	75,8	81,9
2005	82,4	77,9	82,2

Šaltinis: Moterys ir vyrai Lietuvoje 2005.- V.: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Vilnius, 2006

Pirmaisiais nepriklausomybės metais moterų vaidmuo visuomenėje sumažėjo, ekonomikos privatizavimą lydėjo moterų diskriminacijos, lyčių ekonominės nelygybės didėjimo ir kiti neigiami reiškiniai. Iškilo patriarchalinės nuostatos, kurios daro įtaką lyčių padėčiai darbo rinkoje, politikoje bei kitose gyvenimo srityse. Teigiami pokyčiai XXI a. pradžioje Lietuvos ekonomikoje - vieni sparčiausių ES bendrojo vidaus produkto augimo tempai – pakeitė užimtumo situaciją. Tačiau išanalizavus statistinius duomenis, apibendrinai galima teigti, kad moterų padėtis darbo rinkoje yra blogesnė nei vyrų.

Europos Gyventojų Forume, įvykusiame 2003 m. Ženevoje, buvo pateikti mokslinių tyrimų rezultatai. Jie parodė, kad Europoje jau nuo 1990 m. galioja toks dėsniumas: kuo didesnė moterų dalis yra darbo rinkoje, tuo didesnis gimstamumas. Taigi moterų užimtumo didinimas Lietuvoje galėtų spręsti ne tik genderines problemas, bet ir gerinti vis blogėjančią demografinę padėti šalyje.

Taigi atlikus statistinių duomenų analizę, pagrįstai galima teigti, kad šiandien Lietuvoje dar pastebimas žymus atotrūkis tarp vyrų ir moterų darbo užmokesčio. Daugelis darbo rinkos rodiklių (nedarbas, užimtumas, gaunamas atlygis už darbą, vertikalioji ir horizontalioji darbo rinkos segregacija) rodo, kad vyrų ir moterų padėtis skiriasi. Moterų situacija darbo rinkoje yra sudėtingesnė, nes moteris verčiama rinktis tarp vaikų ir karjeros. Viena iš pagrindinių priežasčių, lemiančių tokią situaciją yra lanksčių darbo formų nepopuliarumas, vaikų priežiūros paslaugų bei nestacionarių socialinių paslaugų šeimose globojamiems asmenims trūkumas. Iki šių dienų išlikęs stereotipinis požiūris į moters vaidmenį šeimoje, kuris trukdo moterims integruotis į darbo rinką, pastebimas žemas visuomenės informuotumo lygis lyčių lygybės ir galimybių klausimais ir kt. Dažnai teigiama, kad vyrų ir moterų padėties visuomenėje skirtumai yra natūralūs ir prigimtiniai. Trūksta veiksmingų mechanizmų, užtikrinančių efektyvų lyčių lygybės politikos įgyvendinimą.

⁴⁰ Moterys ir vyrai Lietuvoje 2005.- V.: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Vilnius, 2006.

3. 1. 2. Moterų verslumas

Moteris Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų šalių susiduria su diskriminacija ieškant darbo. Tuo tarpu vis didėjantis skaičius moterų pradeda savo verslą, kad šitos kliūtis išvengtų. Nors ypač mažai moterų vadovauja stambiam verslui Lietuvoje. Leidinys „Lietuvos verslo lyderiai 2004/2005“ paskelbė 600 didžiausių pagal pardavimų ir paslaugų apimtį Lietuvos bendrovių sąrašą, kuriame yra tik 48 vadovės moterys⁴¹. Moterų verslas turi tam tikras ypatybes: dažnai jis yra smulkus ir verslininkės yra linkusios įdarbinti kitas moteris savo versluose. Šiuo atveju jos turi teigiamą ekonominę įtaką: jos kuriasi smulkųjį verslą, jos sukuria darbo vietas (ypač kitoms moterims). Jos tampa ekonomiškai savarankiškoms.

Verslininko išsilavinimas bei praktinė patirtis turi didelės įtakos ne tik verslo steigimui bet ir profesiniam vadovo įvaizdžiui. Jei panagrinėsime moterų išsilavinimą, pastebėsime, kad nėra jokio pagrindo manyti, kad jos negali vadovauti. Moterų turinčių aukštąjį išsilavinimą skaičius yra didesnis nei vyrų. Tačiau aukštesnis moterų išsilavinimas negarantuoja geresnių nei vyrams karjeros galimybių.

Moterys turi tendencija plėtoti lanksčius verslus, kurie pagrįsti jų asmenine patirtimi. Jos atsakingiau žvelgia į verslą, kaip į gyvenimo būdą, o ne kaip į pelningą nuotyki.

Verslo sritis buvo ilgą laiką rezervuota vyrams, todėl, nepaisant moterų verslininkių skaičiaus augimo paskutiniame dešimtmetyje, jų skaičius Europoje, įskaitant Lietuvą, išlieka nedidelis, palyginti su vyrų verslininkų ir bendru moterų skaičiumi. Įvairių statistinių šaltinių duomenimis, vidutinis vyrų ir moterų naujai įsteigtų įmonių santykis ES šalyse apytiksliai yra 70 proc. ir 30 proc. Pagrindinės priežastys, lemiančios mažesnę moterų dalyvavimą versle:

- Užsisenėjęs stereotipinis požiūris į moters socialinį vaidmenį;
- Sunkus šeimos ir verslo suderinamumas;
- Pasitikėjimo savimi trūkumas;
- Rizikos baimė;
- Specifinių, verslui reikalingų žinių trūkumas ir kt.

Moterys, siekdamos pradėti asmeninį verslą ar jį plėtoti, dažnai susiduria su genderniais nukrypimais finansų rinkoje (žr. lentelę 8). Šie nukrypimai susiję su informacijos apribojimais, apribojimais derybų srityje, valdymo ir kontrolės kliūtimis bei instituciniais apribojimais. Dėl iškreipto požiūrio, moterų prieinamumas prie kredito šaltinių ar galimybių jį gauti yra daug brangesnis.

⁴¹ Lietuvos verslo lyderiai 2004/2005

Moterys verslininkė, net ir turėdamos galimybę prieiti prie ekonominių išteklių ir kredito šaltinių bei turi tokį patį pasirengimą kaip ir vyras, vis dėlto rizikuoja susidurti su didesnėmis kliūtimis rinkoje, nes ji yra už socialinio verslo tinklo, per kurį svarbi informacija ir parama (Elson, 1994).

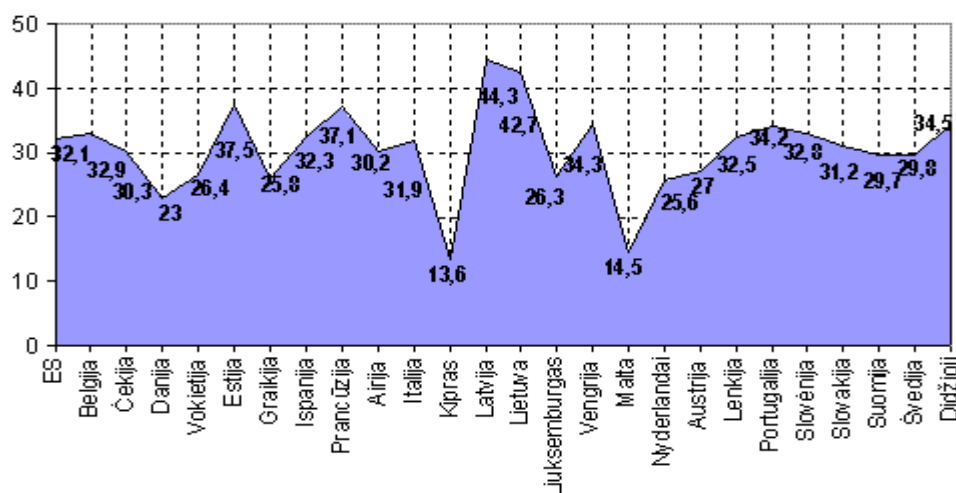
8 lentelė. Genderiniai nukrypimai finansų rinkoje

	Informacijos apribojimai	Apribojimai derybų srityje	Valdymo ir kontrolės kliūtys	Instituciniai apribojimai
Iškreiptas požiūris į moteris – kredito teikėjas	Moterys traktuojamos kaip rizikingi kreditoriai, kurių kredito galimybės yra menkesnės nei vyrų.	Moterys turi mažesnę patirtį, derybose dėl kredito teikimų, todėl bankų personalui vedant derybas kyla keblumų dėl laiko ir kt.	Ekonominių išteklių valdymas ir kontrolė moterims dažnai nepatikima, moterys užima kitas verslo sritis, kuriose nedalyvauja vyrai	Moterys dažnai neturi formalios nuosavybės, o tai apsunkina kredito santykius.
Iškreiptas požiūris į moteris – kredito gavėjas	Moterų profesionalumo lygis ir mobilumas yra žemesnis negu vyrų, todėl informacija apie finansų rinkas moterims yra sunkiau prieinama.	Moterys, gaudamos kreditus, susiduria su diskriminuojančiu bankų personalo elgesiu, jų verslo išlaidomis didesnės.	Moterys susiduria su sunkumais valdant namų ūkių taupymo procesą, vyrai disponavimą namų ūkio finansais laiko savo teise.	Moterys jaučia didesnę nei vyrai kreditorių spaudimą.

Šaltinis: Iren van Stavaren, 1996⁴²

Nepaisant šių aplinkybių, moterų padėtis versle gerėja. Tai įrodo ir statistiniai duomenys. 2005 m. viduryje beveik trečdalį (32,1 proc.) vadovų ES sudarė vadovės moterys. Iš visų ES valstybių, trijų Baltijos šalių moterys labiausiai linkusios vadovauti verslui. Lietuvoje 2005 m. viduryje moterys vadovės sudarė 43 proc., Latvijoje 44 proc. ir Estijoje 38 proc. bendrame įmonių vadovų skaičiuje (žr. 6 pav.).

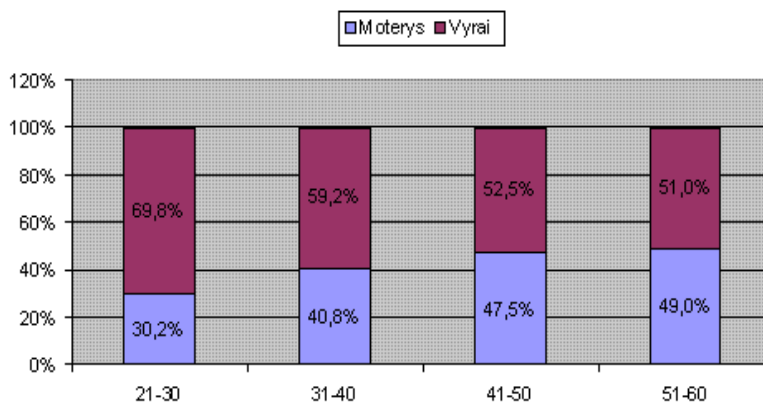
⁴² Rakauskienė, Ona Gražina. Valstybės ekonominė politika : (fiskalinė, užsienio prekybos ir socialinė politika) : monografija / Ona Gražina Rakauskienė. Vilnius, 2006. p. 631

6 pav. Moterų vadovių dalis bendrame vadovų skaičiuje ES, 2005 m. II ketv., proc.
Šaltinis: Eurostat News Release 2006/29

Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės kartu su Lietuvos Respublikos ūkio ministerija 2001 m. atlikto mažų ir vidutinių įmonių verslo sąlygų tyrimo duomenimis, tarp įmonių vadovų gausėja moterų. Jei 2000 m. Lietuvoje moterų vadovių buvo vos 29,2 proc., tai 2001 m. jos sudarė jau 40 proc. įmonių vadovų skaičiaus.

Visose amžiaus grupėse vyrų vadovų yra daugiau. Šis skirtumas itin ryškus 21-30 metų grupėje (žr. 7 pav.). Daugiausiai verslo vadovių yra 51-60 amžiaus grupėse.

7 pav. Verslininkų pasiskirstymas pagal lytį ir amžių 2001 m., proc. (visi verslininkai atitinkamoje amžiaus grupėje = 100)

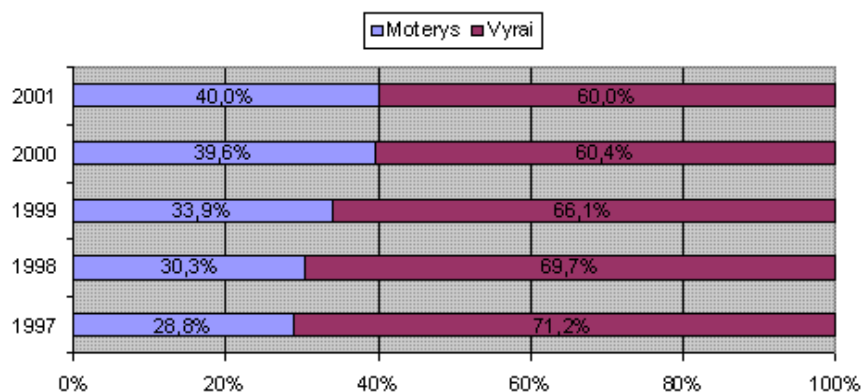
Šaltinis: Smulkus ir vidutinis verslas Lietuvoje ir Vidurio Europoje.– V.: Statistikos tyrimai, Vilnius, 2002

Moterų situacija Lietuvoje ir ES yra labai panaši. Visose amžiaus grupėse (25-39, 40-49, 50+) moterų verslininkų mažiau nei vyrų. Daugiausiai moterų verslininkų ES yra 50 ir daugiau

metų amžiaus grupėje (5,5 proc. visų to amžiaus dirbančių moterų). Šiek tiek mažiau – 4,5 proc. verslininkų 40-49 amžiaus grupėje bei 3 proc. - 25-39 metų amžiaus grupėje.

Moterys labiau nei vyrai linkusios dirbti ne savo įsteigtoje įmonėje. Vos 21 proc. - 24 proc. verslininkų visose amžiaus grupėse yra moterys.

Vyrai yra gerokai aktyvesni steigiant naujas įmones, tačiau moterų padėtis per pastaruosius keletą metų gerėja. Jei 1997 m. tik 28,8 proc. naujai įsteigtų įmonių vadovais buvo moterys, tai 2001 m. šis skaičius išaugo iki 40 proc. (žr. 8 pav.).

8 pav. Naujai įsteigtų įmonių vadovai pagal lytį 1997-2001 m., proc. (visos įmonės įvairiais metais =100)

Šaltinis: *Smulkus ir vidutinis verslas Lietuvoje ir Vidurio Europoje.* – V.: Statistikos tyrimai, Vilnius, 2002

Lietuvos verslininkės veiklą plėtoja dažniausiai šiose srityse: siuvimas, plaukų kirpimas, grožio salonai, maži restoranai ir kavinės, privatūs stomatologijos kabinetai ir privatūs gydytojų kabinetai, sporto klubai ir kt.

Tai, kad moterys dažniausiai steigia mažas įmones, susiję su moters vaidmeniu šeimoje: namų ir vaikų priežiūra. Be to, moterys verslininkės labiau linkusios įdarbinti moteris.

Didelės įtakos tiek verslo steigimui, tiek ir profesiniam vadovo įvaizdžio kūrimui turi verslininko išsilavinimas bei praktinė patirtis. Apžvelgus statistinius duomenis, matyti, kad nėra jokio pagrindo teigti, kad moterys negali vadovauti. 2004 m. Lietuvoje užimtų gyventojų tarpe aukštąjį išsilavinimą turėjo 12 proc. moterų ir 9 proc. vyrų. Kaip matyti, moterų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, yra daugiau, tačiau tai toli gražu negarantuoja joms geresnių nei vyrams karjeros galimybių. Tam dažniausiai trukdo verslui nepalankios moterų charakterio savybės: nuolaidumas, kuklumas, baimė rizikuoti ir pan. Moters vadovės įvaizdyje turėtų pasireikšti daugiau vyriškų savybių, tačiau nereikėtų pamiršti ir moteriškumo, kuris dažnoje situacijoje gali tapti ne kliūtimi, o privalumu.

Statistikos duomenys rodo, jog egzistuoja struktūrinės ir/arba institucinės kliūtys moterims siekti karjeros ir užsiimti asmeniniu verslu. Nepaisant lygybę garantuojančių įstatymų, dėl vyraujančio darbdavių ar visuomenės nusistatymo moterims yra rečiau siūlomi vadovaujantys postai. Stipriai feminizuotose darbo srityse moterys yra mažuma vadovaujančiose grandyse (pvz., 2005–2006 m. visoje švietimo sistemoje dirbo 78,1 proc. moterų: vidurinėse mokyklose – 87,7 proc., universitetuose – 47,7 proc., tačiau tarp aukštųjų mokyklų rektorių nebuvo nei vienos moters)⁴³.

Apmokamas darbas buvo laikomas moters papildoma veikla, o pagrindinė energija, kaip manoma, turėjo būti investuota į adekvataus šeimos funkcionavimo užtikrinimą. Todėl, dirbdamos viešojoje sferoje ar plėtodamos savo verslą, moterys istoriškai užėmė ir tebeužima žemesnio lygio ir statuso pozicijas, kurios nėra aukštai vertinamos ir pripažįstamos. Tokia moterų padėtis dažnai siejama su jų natūraliosiomis ir „reikšmingų kitų“ suformuotomis savybėmis, kurios dažnai nėra tinkamos vadovaujančioms pozicijoms užimti. Sklandantys stereotipai formuoja įspūdį, kad moters pasiekimus profesinėje srityje riboja jų menki fiziniai, emociniai ir taktiniai gebėjimai, žemas pasitikėjimo savimi laipsnis, sėkmės baimė, menki organizacinio darbo ir sprendimų priėmimo gebėjimai, žemas motyvacijos laipsnis, priklausomybės poreikis, menkas verslo organizavimo normų išmanymas ir žemas verslo kultūros lygis. Verslo plėtojimas kaip nuolatinė kova ir, sėkmės atveju, pasiekimas darbo aplinkoje, pasireiškiantis kilimu karjeros laiptais, išaugusia asmens galia ir prestižu visuomenėje, priešingai nuo paprasto darbo, reikalauja sąlyginai didelio asmeninio įsipareigojimo, kuris, kaip manoma, labiau priimtinas vyrams nei moterims. Be to, manoma, kad nuosavas verslas dažnai užgožia dėmesį asmeniniam privačiam gyvenimui, dėl to jis dažniau siejamas su vyrais nei moterimis.

3. 1. 3. Moterų dalyvavimas priimant sprendimus

Demokratinėje visuomenėje priimant sprendimus privalo dalyvauti visi gyventojai – tiek moterys, tiek vyrai, ir abiejų lyčių atstovams turi būti vienodai atstovaujama valdžios postuose. Lygus moterų ir vyrų dalyvavimas priimant sprendimus nėra tik paprasto socialinio teisingumo ar demokratijos reikalavimas. Tai pagrindas siekti aiškios ir atsakingos valdžios, lyčių pusiausvyros, rodančios visuomenės sudėtį, garantas, būtina lyčių lygybės sąlyga. Abiejų lyčių aktyvus dalyvavimas formuojant politiką padeda geriau politikos sprendimuose atspindėti visuomenės įvairovę. Dalyvavimas politiniame, visuomenės ir valstybės gyvenime – ne tik moterų ir vyrų tikslų

⁴³ *Moterys ir vyrai Lietuvoje 2005.- V.: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Vilnius, 2006*

ir interesų įgyvendinimo priemonė, bet ir lyčių lygybės ir nediskriminavimo dėl lyties principo įgyvendinimo rodiklis.

Moterų dalyvavimas politikoje ir priimant sprendimus yra vienas iš svarbiausių intelektualinio bei ekonominio pajėgumo rodiklis. Kadangi nėra jokio moteriško ir vyriško intelekto skirtumų ir į jo išvystymą investuojama vienodai, jis taip pat turėtų būti vienodai naudojamas. Todėl politikoje, moksle, mene, valstybės valdymo bei sprendimų priėmimo srityse visais lygiais turėtų būti maždaug vienodai moterų ir vyrų. Moksliniais tyrimais įrodyta, kad kuo daugiau moterų valdžioje, tuo daugiau tose šalyse dėmesio skiriama socialiniams bei sveikatos klausimams, švietimui, aplinkosaugai, tuo mažesnis nusikalstamumas. Subalansuotas moterų ir vyrų dalyvavimas priimant ekonominius sprendimus gali padėti kurti produktyvesnę ir pažangesnę darbo aplinką, kultūrą bei siekti geresnių ekonomikos rezultatų.

Moterų dalyvavimas priimant sprendimus – būtina sąlyga lyčių lygybei įgyvendinti. Visų pasaulio šalių valdymo struktūrose ir priimant sprendimus dominuoja vyrai, Lietuvoje ne išimtis. Tačiau tose šalyse, kur valdžioje yra daugiau moterų, pakinta politikos prioritetai, geriau ginami moterų interesai. Siekiama, kad visuomenėje vienodai saugiai ir patogiai jaustųsi abiejų lyčių atstovai.

Nepakankamas moterų atstovavimas visuose valdžios lygmenyse. Parlamento rinkimų tendencijos nebuvo palankios moterims. Lietuvoje moterys dar neturi regimos įtakos politikai, tačiau palaipsniui situacija keičiasi. Pagal statistikos departamento duomenis, į Europos Parlamenta išrinktos 5 moterys (38 proc.) (žr. 9 lent.). 1996 m. Lietuvoje buvo pasiektas aukščiausias moterų parlamentinio atstovavimo lygis (18,1 proc.) Rytų ir Vidurio Europoje. 2004 m. į Seimą išrinkta daugiausiai moterų per visą seimo rinkimų istoriją Lietuvoje – 31 moteris, tačiau bendrai tai sudaro tik 22 proc. visų seimo narių (žr. 10 lent.). Daugiausiai moterų yra Socialinių reikalų ir darbo komitete, Žmogaus teisių komitete bei Sveikatos reikalų. Seimo komisijų veikloje moterys aktyviausios Šeimos ir vaikų reikalų srityje. Keturioliktoje Vyriausybėje yra trys moterys ministrės. Jos vadovauja Žemės ūkio ministerijai, Socialinių reikalų ir darbo ministerijai bei Švietimo ir mokslo ministerijai.

Nedidelis dalyvaujančių politikoje moterų skaičius įtakojo tai, kad sprendimų lyčių lygybės klausimais priėmimo procesams buvo skiriama mažai dėmesio. Be to, tik nedidelė parlamentarių dalis aktyviai kelia lyčių klausimus į parlamento darbotvarkę, o tai jaudina ne mažiau, nei žemas moterų atstovavimo valdžioje lygis.

9 lentelė. Kandidatai ir išrinkti nariai į Europos Parlamentą 2004 m. birželio 13 d.

	Moterys	Vyrai	Pasiskirstymas pagal lytį, proc.	
			Moterys	Vyrai
Kandidatai	54	187	22,4	77,6
Išrinkti nariai	5	8	38,5	61,5

Šaltinis: Moterys ir vyrai Lietuvoje 2005.- V.: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Vilnius, 2006

10 lentelė. Išrinkti nariai į Lietuvos Respublikos Seimą

	Moterys	Vyrai	Pasiskirstymas pagal lytį, proc.	
			Moterys	Vyrai
VII Seimas (1992)	10	131	7,1	92,9
VIII Seimas (1996)	25	114	18,0	82,0
IX Seimas (2000)	15	126	10,6	89,4
X Seimas (2004)	31	110	22,0	78,0

Šaltinis: Moterys ir vyrai Lietuvoje 2005.- V.: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Vilnius, 2006

2002 metų rinkimuose į savivaldybių tarybas išrinkta 321 moteris (20,6 procento) ir 1239 vyrai (79 procentai)⁴⁴. Iki 2002 metų rinkimų iš 60 Lietuvos savivaldybių merų buvo tik 2 moterys, iš 10 apskričių viršininkų – tik viena moteris. Po 2002 metų gruodžio mėnesį vykusių savivaldybių tarybų rinkimų trijose iš 60 Lietuvos savivaldybių moterys išrinktos merėmis, devynios paskirtos merų pavaduotojomis, 10 moterų eina savivaldybės administracijos direktoriaus pareigas.

Nors į Lietuvos Respublikos Seimą ir savivaldybių tarybas moterų išrinkta daugiau, tačiau tiek Lietuvoje, tiek daugelyje kitų Europos Sąjungos valstybių lygaus atstovavimo lytims priimant sprendimus dar nepasiekta. Moterų ir vyrų lygybės Europos Sąjungoje 2004 metų ataskaitoje⁴⁵ pabrėžiama, kad lygus moterų ir vyrų dalyvavimas priimant sprendimus svarbus tiek ekonominiam, tiek politiniam šalies gyvenimui, bet daugelyje Europos Sąjungos valstybių moterims atstovaujama nepakankamai. Geriausias moterų atstovavimo priimant sprendimus rodiklis Švedijoje, kurios parlamente – 45 procentai moterų, prasčiausias Graikijoje – 8 procentai.

Apibendrintai galima teigti, kad moterų dalyvavimas priimant sprendimus visais lygmenimis Lietuvoje yra per mažas. Moterys dar neturi regimos įtakos politikai. Pasaulio

⁴⁴ LR savivaldybių Tarybų rinkimai 2002. www.vrk.lt/2002/savivaldybes/

⁴⁵ Moterų ir vyrų lygybės Europos Sąjungoje 2004 metų ataskaita

kontekste, Lietuva užima 38 vietą pagal moterų skaičių nacionaliniame parlamente, kai pirmame penketuke yra Ruanda, Švedija, Kosta Rika, Suomija bei Norvegija⁴⁶.

3. 2. Makroekonomikos analizė lyčių aspektu

3. 2. 1. Genderinio faktoriaus įtaka BVP struktūrai ir augimui

Didžiausia indėlis BVP, skaičiuojant gamybos metodu, tenka Lietuvos pramonei - 21,5 proc., moterys sudaro beveik pusę (49,2 proc.) užimtųjų šioje veiklos srityje. Didmeniniai ir mažmeniniai prekybai, paslaugų gamybai tenka 17,3 proc. BVP dalies, moterų užimtumas čia 52,4 proc., transportui ir komunikacijoms – 12,9 proc., moterų užimtumas – 27 proc. Lietuvos moterys daugiausia dirba tokiose srityse kaip švietimas, sveikatos apsauga, viešbučiai ir restoranai, finansinės paslaugos, komunalinis ūkis. Jų užimtumas sudaro nuo 52,5 iki 78,6 proc. Tačiau šios sritys sudaro tik apie trečdalį bendrojo Lietuvos BVP (žr. 11 lent.)

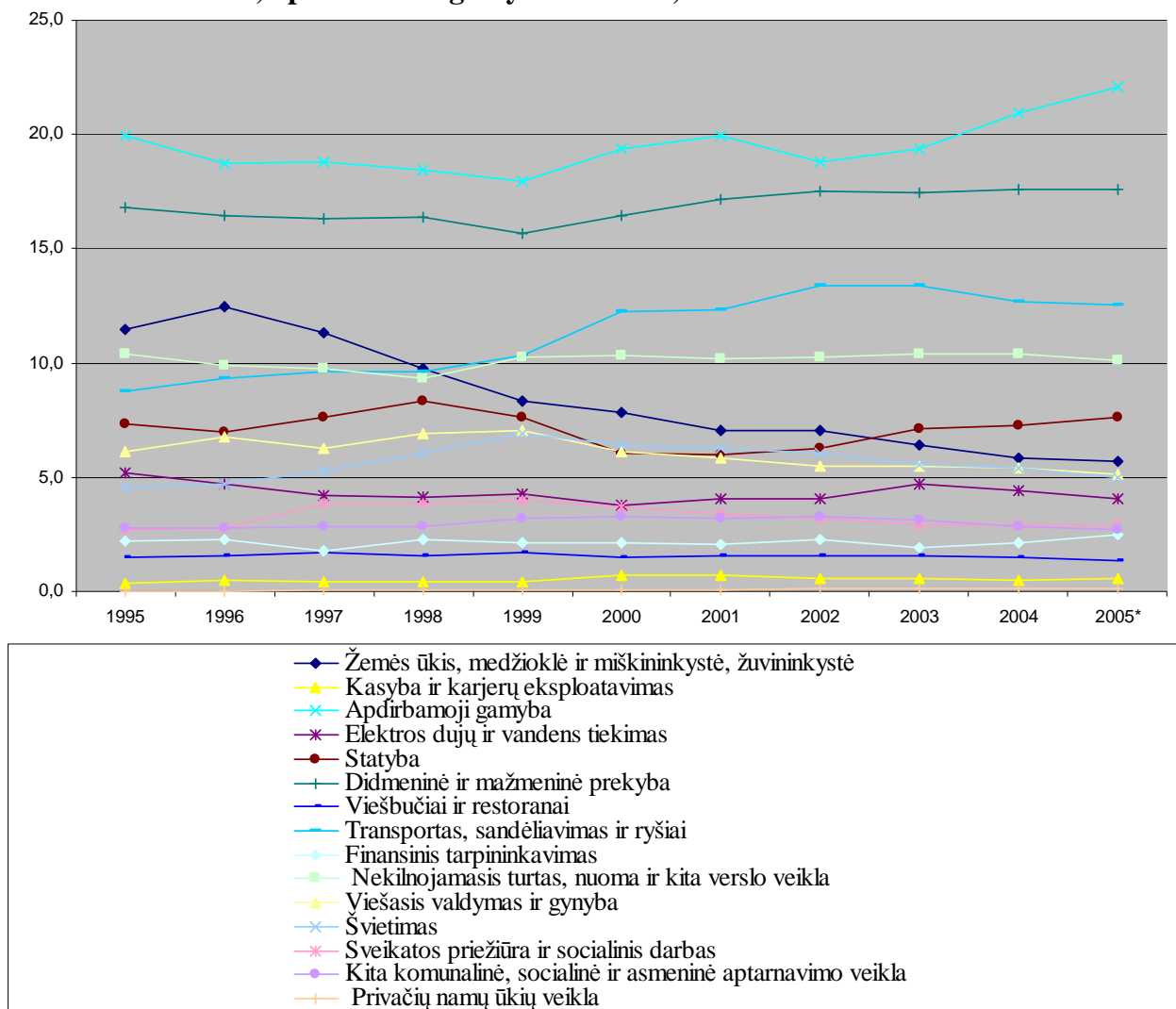
11 Lentelė. Lietuvos BVP struktūra ir moterų pasiskirstymas pagal ūkio veiklas 2005 m.

	BVP struktūra pagal veiklas	Moterų užimtumas veikloje, proc.
Žemės ūkis	9,7	39,7
Pramonė	21,5	49,2
Elektros, dujų ir vandens tiekimas	2,7	21,5
Statyba	8,4	9,1
Didmeninė ir mažmeninė prekyba, paslaugų gamyba, autoservisas	17,3	52,4
Viešbučiai ir restoranai	1,6	78,6
Transportas ir komunikacijos	12,9	27
Finansinės paslaugos	2,5	72,9
Nekilnojamasis turtas	10	45,1
Valstybės valdymas, krašto apsauga ir valstybės socialinis draudimas	4,6	44,8
Švietimas	2,9	76,2
Sveikatos priežiūra ir socialinis darbas	2,8	82,5
Komunalinis ūkis	3	66,1
Šeimos verslas	0,1	58,1
Iš viso	100	

Šaltinis: Sudaryta pagal LR Finansų ministerijos ir Statistikos departamento duomenis

⁴⁶ Moterys nacionaliniuose parlamentuose. <http://www.ipu.org/wmn-e/arc/classif300906.htm>

BVP, apskaičiuoto gamybos metodu, dinamika 1995 - 2005 m.

9 pav. Lietuvos BVP augimo dinamika 1995-2005 m.

Šaltinis: Sudaryta pagal LR Finansų ministerijos duomenis

1995 - 2005 m. BVP struktūroje tokių veiklos sričių kaip apdirbamoji gamyba, statyba, didmeninė ir mažmeninė prekyba, transportas, sandėliavimas ir ryšiai, finansinis tarpininkavimas, privačių namų ūkių veikla, dalis didėjo atitinkamai 2,2, 0,3, 0,8, 3,8 ir 0,3 procentinio punkto. Žemės ūkio, medžioklės ir miškininkystės, žuvininkystės, elektros dujų ir vandens tiekimo, viešojo valdymo ir gynybos, kasybos ir karjerų eksploatavimo, nekilnojamojo turto, nuomos ir kitos verslo veiklos, švietimo, sveikatos priežiūros ir socialinio darbo, kitos komunalinės, socialinės ir asmeninės aptarnavimo veiklos dalis BVP struktūroje mažėjo atitinkamai 5,8, 1,1, 0,9 ir 0,3 procentinio punkto. Viešbučių ir restoranų, kasybos ir karjerų eksploatavimo, švietimo, sveikatos priežiūros ir socialinio darbo, kitos komunalinės, socialinės ir asmeninės aptarnavimo veiklos dalis

BVP struktūroje kito nežymiai. Labiausiai padidėjo transporto, sandėliavimo ir ryšių bei apdirbamosios gamybos dalis BVP struktūroje. Labiausiai sumažėjo – žemės ūkio srityje (žr. 9 pav.).

Analizuojant BVP, apskaičiuoto gamybos metodu, augimo dinamiką sričių, kuriose dominuoja moterys, indėlis į BVP struktūrą didėjo tik didmeninės ir mažmeninės prekybos srityje bei finansinio tarpininkavimo srityje, mažėjo elektros dujų ir vandens tiekimo ūkio srityje, viešbučių ir restoranų, švietimo, sveikatos priežiūros ir socialinio darbo srityje kito nežymiai. Apibendrinant galima teigti, jog moterų sukurta pridėtinė vertė nėra pakankamai įvertinama.

Labai svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad Lietuvos BVP struktūroje neatsispindi reprodukcinė ekonomika, kuri atsako už žmogiškojo potencialo reprodukciją. Žmogiškojo kapitalo ir darbo jėgos sąnaudos lieka tarsi nematomos ekonomikoje. Reproduktyvus darbas neįeina į BVP, jis niekaip neapskaitomas ir neapmokamas, nors čia taip pat yra sukuriama pridėtinė vertė. Reprodukcinė ekonomika, kitaip dar vadinama šeimos ekonomika, remiasi moterų darbu. Niekas nedrįstų paneigti, kad moterys prižiūri vaikus, senelius ir ligonius šeimoje, rūpinasi giminėmis, aprūpina šeimą maisto produktais, gamina valgi, užsiima namų ūkio ruoša, poilsio organizavimu, šeimos kultūros, tradicijų puoselėjimu. Visos šios sritys yra neatsiejamos nuo žmogaus gyvybės palaikymo, žmogiškųjų išteklių kokybės, darbo jėgos formavimo. Tai svarbi šalies nacionalinio turto dalis. Žmogiškųjų išteklių kokybė labai svarbi plėtojantis informacinei visuomenei. Nuo žmogiškųjų išteklių kokybės taip pat priklauso ekonominis šalies klestėjimas ir konkurencingumo rezultatai.

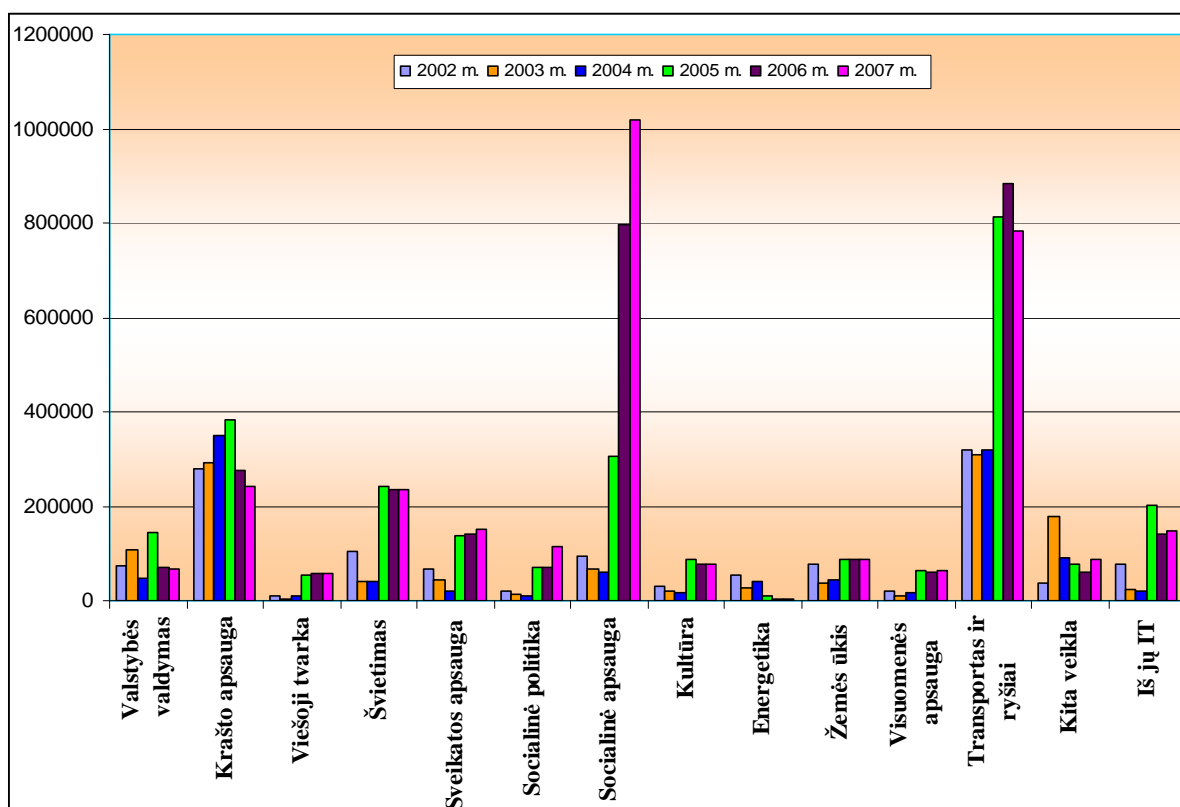
Visame pasaulyje keliamas klausimas, kad į BVP struktūrą būtina įtraukti moterų reprodukcinį darbą. Reprodukcinė ekonomika yra labai svarbi ekonominės veiklos rūšis, šaka, kurioje taip pat sukuriama pridėtinė vertė kaip ir kitose ūkio šakose ir kuri įneša ženklų indėlį į šalies BVP. Reikia pridurti, kad globalizacijos procese išnyksta griežta riba tarp produktyvaus (gamyboje, rinkoje) ir neproduktyvaus (intelektinio, reprodukcinio) darbo. Ir toks skirtumas nebetenka prasmės.

Reprodukcinio darbo vertinimas yra nelengvas uždavinys. Pasaulyje yra žinomi metodai, kaip galima išmatuoti reprodukcinę ekonomiką. Nemokamas darbas, kuris apima asmeninį ūkį, šešėlinės ekonomikos sektorių, rūpybos ekonomiką namų ūkyje, visuomeninė ir labdaros veikla, turėtų būti apskaitomi ir įtraukiami į nacionalinių sąskaitų sistemą.⁴⁷

Besiplėtojančių šalių patirtis rodo, kad investicijos į žmogiškuosius išteklius, jų kokybę, yra aukšto ekonomikos lygio bei ekonomikos augimo kertinis akmuo. O už socialinį sektorių ir žmogiškųjų išteklių kokybę atsako moterų reprodukcinė ekonomika. Valstybės investicijų

⁴⁷ Rakauskienė O.G. Makroekonominė politika: genderinis požiūris//Viešojo politika ir administravimas. MRU, 2002, Nr. 3

programoje 2002 – 2004 metams ir 2005 – 2007 metams atspindi prioritetinės remiamos sritys Lietuvoje (žr. 10 pav.). Investicijų kitimo paveikslas rodo, kad didžiausios investicijos 2002 – 2004 metais buvo skirtos krašto apsaugai ir transportui bei ryšiams, t.y. veikloms, kuriose dominuoja vyrai, o sąlyginai „moteriškuose“ sektoriuose (švietimas, sveikatos apsauga, socialinė apsauga, kultūra) investicijos buvo mažinamos. Tuo tarpu planuojamos investicijos 2005 – 2007 metams labiau orientuotas į socialinę sferą – pastebimai padidės investicijos į socialinės apsaugos sferą, švietimą, sveikatos apsaugą, kultūrą, savo ruožtu sumažės investicijos krašto apsaugai, valstybės valdymui. Išliks ir didės aukštas investavimo lygis į transporto ir ryšių sferą. Investicijos moterų naudai (užimtumo ir išsilavinimo programoms, vyresnio amžiaus žmonių socialinių paslaugų gerinimui) leis sutaupyti lėšų būtinoms socialinėms reikmėms. Siekiant, kad ekonomika būtų subalansuota, negalima palikti rinkos valiai tokių sričių kaip sveikatos apsaugos užtikrinimas, švietimo ir kitų, nes vėliau tai gali iš valstybės pareikalauti didelių socialinių ir ekonominių sąnaudų.

10 pav. Valstybės investicijos 2002 – 2007 metais (pagal investavimo sritis)
Šaltinis: Sudaryta pagal LR Finansų ministerijos duomenis

Asimetriškas išlaidų pasiskirstymas lyčių lygybės požiūriu, kai pagrindiniams visuomenės poreikiams (sveikatai, socialinei rūpybai, švietimui, kultūrai) tenkinti valstybės lėšų tenka mažiau

nei kitoms sritims, yra nenaudinga šalies ekonomikai. Moterys yra priverstos „kompensuoti“ valstybės išlaidų mažėjimą namų ūkių „rūpybos“ ekonomikos sąskaita. Valstybės biudžeto lėšų sumažėjimas, subsidijų atsisakymas maisto produktų gamyboje, žemės ūkyje, valstybės lėšų mažėjimas socialinėms reikmėms, sveikatos apsaugai labiau pažeidžia moteris nei vyrus.

Makroekonominės politikos pasekmės papildomu krūviu perkeliama ant moterų pečių. Moterys ekonominių pokyčių metu yra socialiai pažeidžiama grupė. Be to, išlaidų sveikatos apsaugai mažinimo našta tenka moterims, kurioms papildomai tenka rūpintis šeimos globa. Moterys, didžiąją dalį savo jėgų atiduodamos rūpinimusi šeimos globa, praranda galimybę dirbti gerai apmokamą darbą, mažėja jų darbo našumas. Dabartinė Europos demografinė situacija, pasižyminti žemu gimstamumo lygiu bei gyventojų senėjimu, išryškino lyčių santykių įtaką ekonomikos augimui. Švedijos ekspertai pripažino, kad ekonominių išteklių pasiūla (darbo) priklauso nuo moterų nemokamo darbo šeimoje, ir lyčių lygybės principo įgyvendinimas turi didžiulę reikšmę makroekonomikos rodikliams bei ekonomikos augimui.

Investicijos į žmogiškuosius išteklius, už kuriuos atsako socialinis sektorių ir moterų reprodukcinė ekonomika, yra vienas iš valstybės pajamų augimo garantų.

Galima daryti prielaidą, kad Lietuvos mokesčių politikoje priimami sprendimai taip pat glaudžiai susiję su genderiniu efektu, nors rezultatas iš pirmo žvilgsnio nėra toks akivaizdus.

Lietuvoje didžiausią indėlį formuojant valstybės pajamas sudaro įplaukos iš PVM ir akcizų – apie 53 proc. visų pajamų, apie 27 proc. sudaro gyventojų pajamų mokestis ir tik apie 3 proc. tenka mokestinėms pajamoms iš žemės, žemės nuomos ir nekilnojamojo turto. Tuo tarpu, moterų darbo užmokesči Lietuvoje sudaro apie 80 proc. vyrų darbo užmokesčio, todėl galima daryti prielaidą, kad moterų indėlis į šalies pajamų biudžeto formavimą yra mažesnis nei vyrų. Lietuvoje tokių tyrimų dar nėra, tačiau užsienio praktika, leidžia darysi svarbias išvadas:

- Moterys dažniausiai dirba mažesnio produktyvumo ir mažesnio pelningumo ūkio šakose, mažiau uždirba ir turi mažiau nuosavybės, nekilnojamojo turto, ir dėl šių priežasčių jų indėlis į BVP ir nacionalinį biudžetą yra mažesnis nei galėtų būti.

- Atsižvelgiant į moterų profesinę diskriminaciją ir segregaciją lyties požiūriu, šalies biudžetas nesurenka, įvairiais vertinimais, nuo 15 proc. iki 26 proc. mokestinių įplaukų. Nuostoliai BVP sudaro apie 20 proc. viso šalyje sukurto produkto.

- Atsižvelgiant į valstybės biudžeto išlaidų dalį, paskaičiuota, kad moterys ir vaikai sudarantys apie du trečdalius visų gyventojų skaičiaus, iš valstybės gauna tik apie vieną trečdalį visų išlaidų, įskaitant valstybinio sektoriaus darbo užmokesčio išlaidas, pensijas bei kitas socialines pašalpas.

Kaip rodo rinkos pokyčiai, po oficialiai deklaruojama lyčių lygybe, slepiasi genderinės nelygybės plėtros mechanizmai, kurie dar paaštrina lyčių nelygybės problemas. Lyčių nelygybė pati savaime išnykti negali dėl masinio vartojimo prekių gamybos, paslaugų industrijos plėtros, informacinių technologijų spartaus keitimosi poveikio visuomenės dvasinei struktūrai. Būtina imtis veiksmų ir priemonių, skirtų specialiai politikai, nukreiptai moterų diskriminacijai pašalinti.

Lietuvoje reikėtų plačiau analizuoti reprodukcinės ekonomikos apskaitymo ir įtraukimo į BVP struktūrą mechanizmus makro ir mikro lygiais. Be to, atsižvelgiant į pasaulio ir ES šalių patirtį, įgyvendinant Europos Tarybos naująją socialinės sanglaudos strategiją, Lyčių lygių galimybių įgyvendinimo strategiją Lietuvoje, sukurti lyčių lygių galimybių politiką, tikslingai ir efektyviai įtakojančią moters ir vyro socialinį statusą. Turėtų būti sukurta ekonominės plėtros kriterijų sistema genderiniams atotrūkiams visuomenėje įvertinti.

3. 2. 2. Genderinė asimetrija ir Lietuvos valstybės biudžetas

Viena iš pagrindinių valstybės biudžeto funkcijų yra reguliavimas - per biudžeto pajamas ir išlaidas reguliuojami ekonominio augimo tempai, pagrindinio kapitalo atnaujinimas ir plėtimas, kapitalo pajamingumas, šakų proporcijos, gamybos jėgų, mokslo ir technikos pažanga. Biudžetas daro žymų poveikį šalies makroekonominėi būklei ir jos kilimui. Socialinėje sferoje per biudžeto išlaidas sprendžiamas gyventojų išsilavinimo, skurdo, sveikatos apsaugos ir kitos socialinės problemos. Per biudžeto pajamas vykdoma socialinių pajamų politika – žmonių pajamų diferenciacijos mažinimas.

Formuojant biudžetą, planuojamos valstybės pajamos ir išlaidos valstybinėms programoms finansuoti, ir atrodo, kad dauguma biudžeto išlaidų nėra specialiai nukreiptos moterų ir vyrų poreikiams tenkinti. Lyčiai jautriuose biudžetuose apibrėžiama jų poveikis ir įtaka moterims bei vyrams, kurie įprastuose biudžetuose dažniausiai būna skirtingi. Pritaikius lyčių aspekto analizę formuojant valstybės biudžetą, stengiamasi atsižvelgti į moterų ir vyrų specifinius poreikius, bei kiek įmanoma sumažinti biudžeto išlaidų paskirstymo sąlygojamą nelygybę skirtingoms lytims. Be to, formuojant valstybės išlaidas yra stengiamasi kiek įmanoma labiau užtikrinti bei atspindėti skirtingų lyčių poreikių patenkinimą visose srityse. Šiuose biudžetuose taip pat atsispindi vyriausybių prisiimti įsipareigojimai siekti lyčių lygių galimybių įgyvendinimo visose valstybės valdymo bei visuomenės gyvenimo srityse. Lyčiai jautrus biudžetas yra derinamas su valstybės biudžetinėmis įsipareigojimais šalies ekonomikos, politikos, socialinės gerovės mastu⁴⁸.

⁴⁸ Bakker Isabella. *The Strategic Silence (Gender and Economic Policy)*. Ottawa (Canada): The North – South Institute, 1994

Formuojant valstybės biudžetą labai svarbu atsižvelgti į genderinį aspektą. Valstybės biudžetas yra pagrindinis šaltinis ekonomikos plėtrai, todėl labai aktualu tirti kokią naudą valstybės sektorius atneša moterims ir koreguoti biudžetą taip, kad valstybės išlaidose nebūtų genderinės asimetrijos. Lyčių požiūriu asimetriškas valstybės išlaidų paskirstymas neigiamai veikia ekonomiką, ir ypač valstybės pajamas. Yra pagrindo teigti, kad viena iš valstybės pajamų mažėjimo priežasčių Lietuvoje yra lyčių lygybės iškraipymai formuojant šalies biudžetą.

Lyčiai jautrus biudžetas yra procesas, kurio metu yra nagrinėjami valstybiniai biudžetai, siekiant įvertinti, ar jie prisideda prie moterų ir vyrų lygybės skatinimo, bet taip pat pasiūlyti pakeitimus, kurie prisideda prie lyčių lygybės įgyvendinimo platesniu mastu.

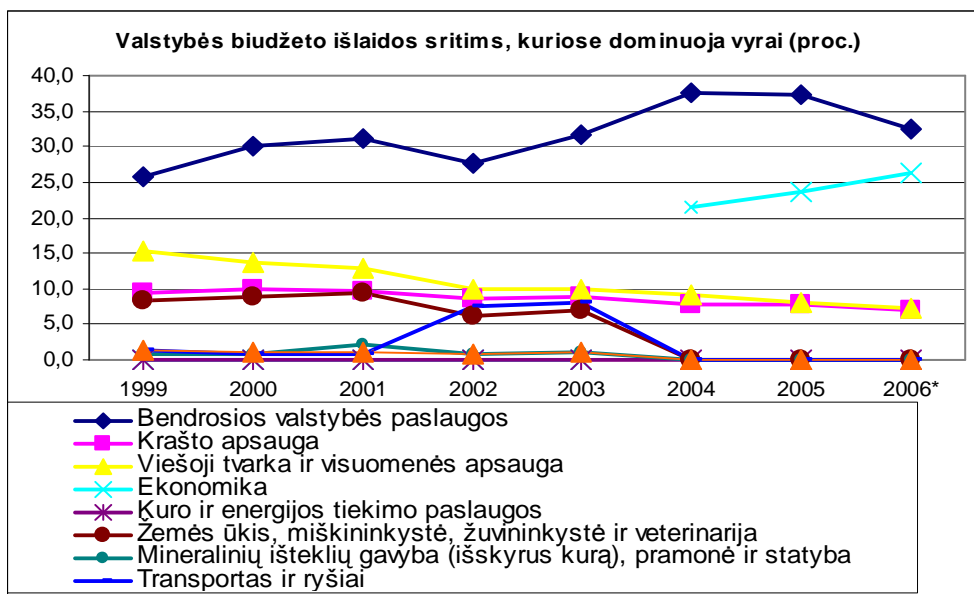
Genderinis biudžetas – yra šiuolaikiška socialinė–ekonominė technologijos rūšis, įpareigojanti vyriausybę įgyvendinti valstybės valdymo praktikoje diferencijuotą požiūrį socialiniu aspektu. Lyčių lygybės aspektu jautrus biudžetas yra priemonė, padedanti užtikrinti geresnį ekonominių tikslų ir socialinių įsipareigojimų suderinamumą. Lyčių lygybės ekonominė analizė leidžia pagrįsti ir efektyviau paskirstyti valstybės išlaidas, patenkinant visuomenės pažeidžiamų socialinių grupių poreikius. Be to, tai teigiamai atsiliepia pajamų formavimui ilgalaikėje perspektyvoje. Genderinis biudžetas nėra atskiri biudžetai vyrams ir moterims. Tai lyčiai jautrus biudžetas, formuojantis valstybės išlaidas taip, kad būtų užtikrinta lygybė tarp vyrų ir moterų.

Australija 1984 m. pirmoji įgyvendino genderinį biudžetą, JAV nuo 1996 m. reguliariai planuojamas geigerinis biudžetas. Lietuvoje apie lyčiai jautrų biudžetą dar mažai kalbama. Nors genderinė asimetrija Lietuvos valstybės biudžete akivaizdi. LR valstybės biudžeto išlaidų analizė leidžia padaryti išvadą: valstybės biudžetas suformuotas faktiškai lyčių principu.

Šioje darbo dalyje atlikta Lietuvos valstybės biudžeto išlaidų analizė pagal 1999 – 2006 m. LR valstybės biudžeto įvykdymo ataskaitas bei Vilniaus miesto savivaldybės biudžeto išlaidos pagal funkcinę klasifikaciją. Nuo 2004 m. valstybės biudžeto išlaidos, skirtos kuro ir energijos tiekimo paslaugoms, žemės ūkio, miškininkystės, žuvininkystės ir veterinarijos, mineralinių išteklių gavybos (išskyrus kūrą), pramonės ir statybos, transportas ir ryšių bei kitai ekonominei veiklai, sujungtos ir fiksuojamos bendrai skiltyje „ekonomika“. Išlaidos aplinkos apsaugai pradėtos fiksuoti nuo 2004 m. 2001 – 2003 m. išlaidos butams bei komunalinėms paslaugoms buvo nefiksuojamos.

Labiausiai remiamos valstybės biudžeto veiklos sritys valstybės biudžeto struktūroje yra sritys, kuriose dažniausiai dominuoja vyrai. Tai krašto apsauga, valstybės valdymas, viešoji tvarka, pramonės šakos, orientuotos į eksportą, finansų, energetikos paslaugos ir kt. O sričių, kuriose

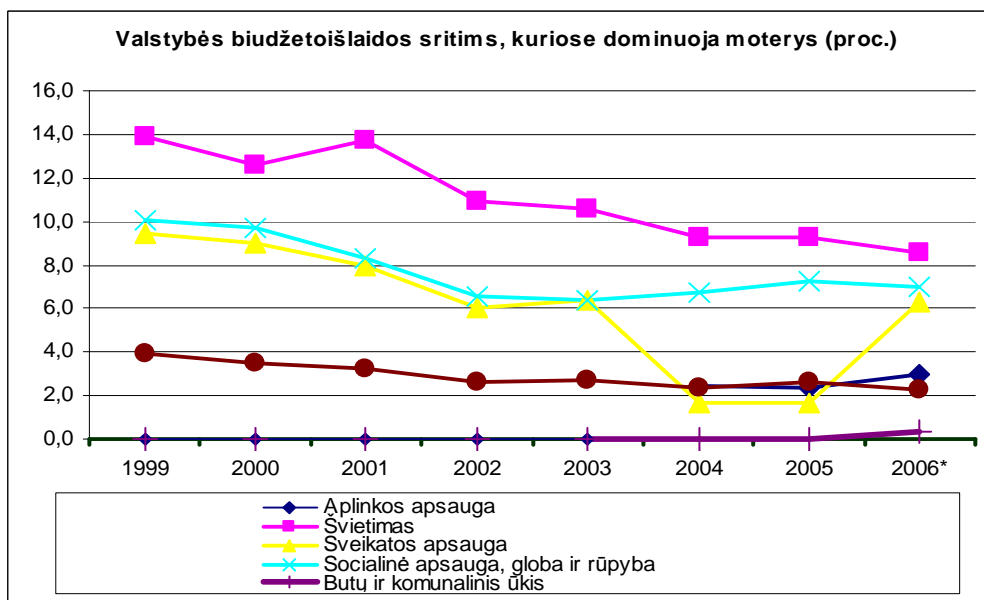
dominuoja moterys – švietimas, kultūros, sveikatos apsauga, socialinės apsaugos veikla biudžetinis finansavimas yra pastebimai mažesnis.

11 pav. Valstybės biudžeto išlaidos, kuriose dominuoja vyrai (proc.)

* - prognozė

Šaltinis: Sudaryta pagal LR 1999 – 2006 m. valstybės vykdymo biudžeto ataskaitas

12 pav. Valstybės biudžeto išlaidos, kuriose dominuoja moterys (proc.)

* - prognozė

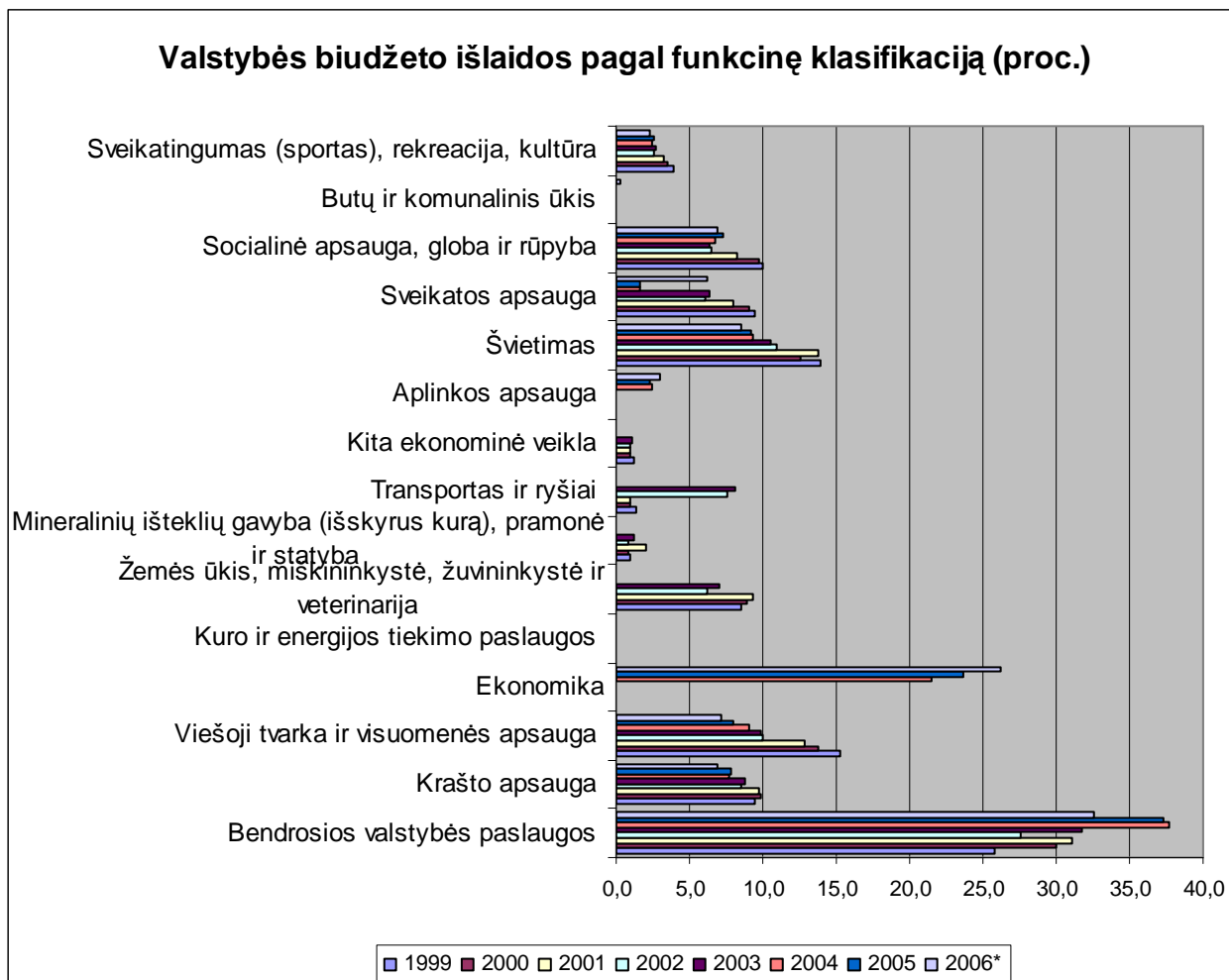
Šaltinis: Sudaryta pagal LR 1999 – 2006 m. valstybės biudžeto vykdymo ataskaitas

13 paveikslas vaizduoja visas sritis, kuriose iš valstybės biudžeto yra skiriama lėšos proc. bei jų pokytis metų eigoje. Sritis, kuriose dominuoja moterys išdėstytos diagramos viršuje (nuo

„Sveikatingumas (sportas), rekreacija ir kultūra“ iki „Aplinkos apsauga“ imtinai), žemiau išdėstytos sritys, kuriose dominuoja vyrai. Akivaizdžiai matyti, kad sritims, kuriose užimta daugiau vyrų nei moterų, iš valstybės biudžeto yra skiriama daugiau lėšų, nei sritims, kuriose dominuoja moterys.

Analizuojant valstybės biudžeto išlaidų sritis pagal funkcinę klasifikaciją per pastaruosius aštuonerius metus, matyti labai dideli skirtumai. Labiausiai padidėjo asignavimai bendrojo valstybės valdymo paslaugoms (71 proc.), mineralinių išteklių gavybai (išskyrus kūrą), pramonei ir statybai (51 proc.) ir transportui bei ryšiams (net 90 proc.). Sektoriams, kuriuose labiau užimtos moterys, valstybės biudžeto išlaidos augo nežymiai ir lėtai. Nuo 1999 m. iki 2005 m. išlaidos sveikatos paslaugai padidėjo 44,7 proc., švietimui 40,5 proc., socialiniai apsaugai 47 proc.

Tačiau reikia paminėti, kad 2006 metų LR valstybės biudžete sritims, kuriose dominuoja moterys, valstybės biudžeto išlaidos lyginant su 2005 m. padidėjo gan žymiai: nors švietimui asignavimai pakilo tik apie 8,5 proc., socialiniai apsaugai ir rūpybai – apie 11 proc., tačiau sveikatos apsaugai asignavimai 2006 m. padidėjo net 77 proc.

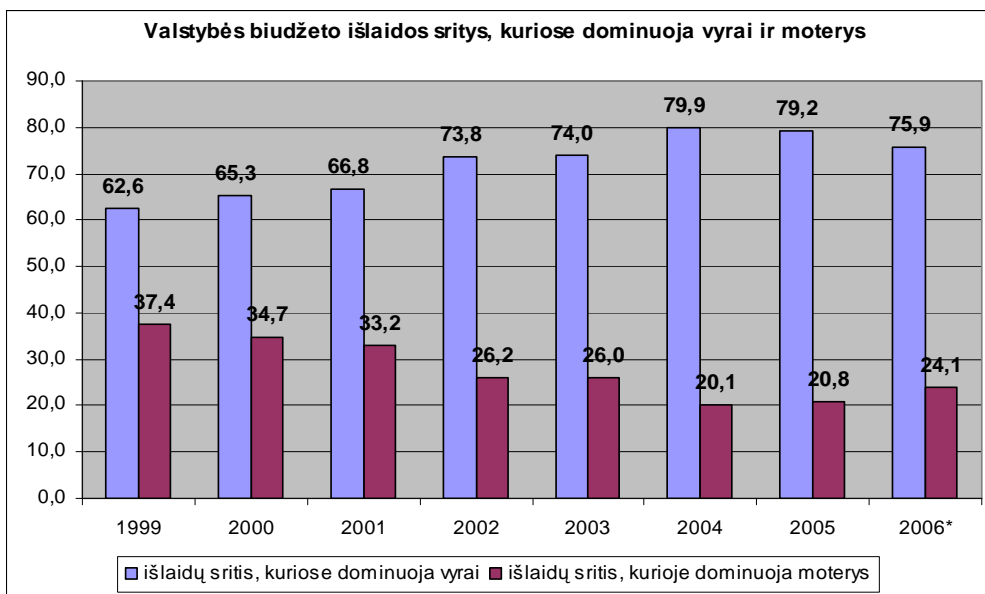

13 pav. Valstybės biudžeto išlaidos pagal funkcinę klasifikaciją (proc.)

* - prognozė

Šaltinis: Sudaryta pagal LR 1999 – 2006 m. valstybės biudžeto vykdymo ataskaitas

Lietuvoje skirstant biudžeto išlaidas pastebima genderinė asimetrija. Šiuo metu veikianti biudžetinio finansavimo praktika tarsi įteisina ir skatina lyčių nelygybę, nes valstybės biudžeto išlaidų struktūroje dominuoja vyrai, skirtumas tarp moterims ir vyrams skiriamo biudžeto išlaidų dalies nuolat auga, tik 2006 m. šis skirtumas pradėjo mažėti (žr. 14 pav.). Tai teigiamas posūkis šalies biudžeto išlaidų politikoje, kuris turėtų išlikti ilgalaikėje perspektyvoje, užtikrinamas efektyvesnį valstybės išlaidų paskirstymą, patenkinant visuomenės specifinių grupių poreikius.

14 pav. Valstybės biudžeto išlaidos sritys, kuriose dominuoja vyrai ir moterys (proc.)

* - prognozė

Šaltinis: Sudaryta pagal LR 1999 – 2006 m. valstybės biudžeto vykdymo ataskaitas

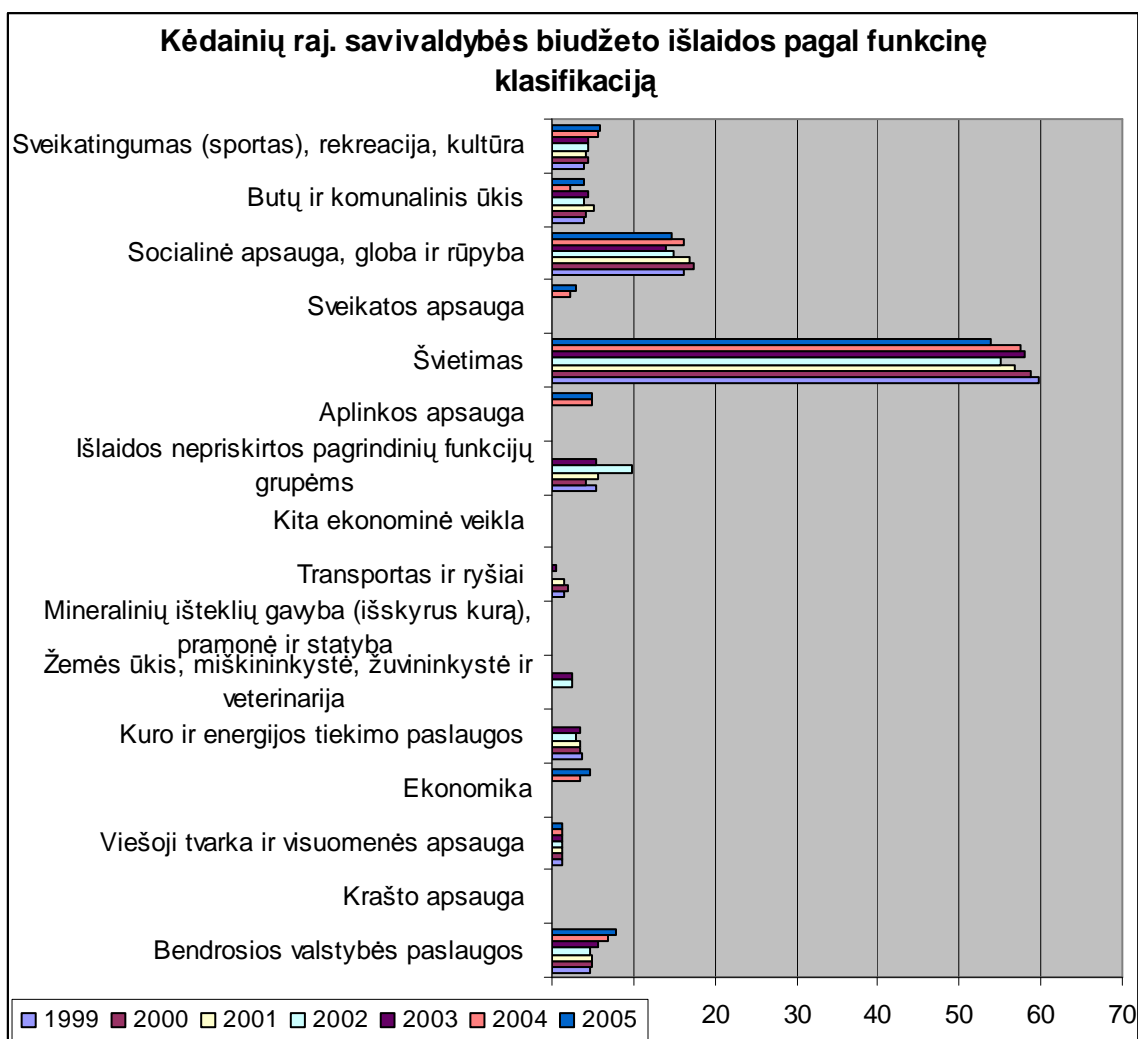
Taigi genderinės analizės panaudojimas Lietuvos makroekonomikos politikoje leistų geriau spręsti makroekonomikos pusiausvyros, stabilaus ir subalansuoto ekonomikos augimo problemas. Nors Lietuvoje ir priimtas Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas, Valstybinė moterų ir vyrų lygių galimybių programa, tačiau nėra vientiso sisteminio suvokimo apie genderinės ekonomikos plėtros strategiją, jos ryšio su nacionaliniais, globaliniais, socialiniais, ekonominiais, demografiniais moterų ir vyrų padėties aspektais. Lietuvoje genderinės ekonomikos plėtros strategijos parengimas ir įgyvendinimas makro ir mikro lygiais turėtų tapti vienu iš būtiniausių valstybės ekonominės plėtros tikslų. Tačiau būtinas rimtas teorinis ir praktinis parengiamasis darbas genderinės ekonomikos mokslų srityje.

Kėdainių rajono savivaldybės biudžeto analizė genderiniu aspektu.

Analizė atlikta remiantis Kėdainių rajono savivaldybės Tarybos sprendimais dėl biudžeto tvirtinimų 1999 – 2005 m. Nuo 2001 m. savivaldybė finansuoja gynybos sritį, nuo 2002 m. – sveikatos apsaugą. Nuo 2004 m. pradėtos fiksuoti biudžeto išlaidos aplinkos apsaugai. Nuo 2004

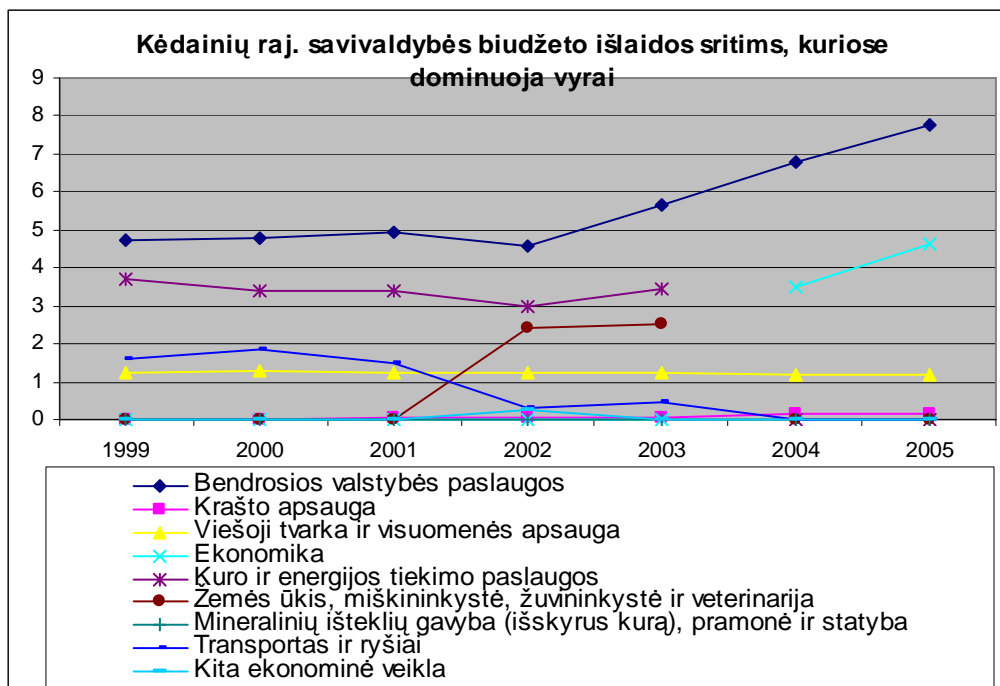
m. Kėdainių raj. savivaldybės biudžeto išlaidos, skirtos kuro ir energijos tiekimo paslaugoms, žemės ūkio, miškininkystės, žuvininkystės ir veterinarijos, transportas ir ryšių bei kitai ekonominei veiklai, sujungtos ir fiksuojamos bendrai skiltyje „ekonomika“.

Labiausiai remiamos sritys Kėdainių raj. savivaldybėje yra švietimas, socialinė apsauga, būstas ir komunalinis ūkis, sveikatingumas (sportas), kultūra, rekreacija, sveikatos apsauga. Šiose srityse yra užimta didžioji dalis moterų, be to jos taip pat yra ir pagrindinės šių paslaugų naudotojos. 15 paveiksle grafiškai pavaizduotos visos sritys, kuriose iš Kėdainių raj. savivaldybės biudžeto yra skiriamos (lėšos) procentais, bei jų pokytis metų eigoje. Sritis, kuriose dominuoja moterys išdėstytos diagramos viršuje (nuo „Sveikatingumas (sportas), rekreacija, kultūra“ iki „Aplinkos apsauga“ imtinai), žemiau išdėstytos sritys, kuriose dominuoja vyrai. Akivaizdžiai matyti, kad sritims, kuriose užimta daugiau moterų nei vyrų, iš savivaldybės biudžeto yra skiriama daugiau lėšų, nei sritims, kuriose dominuoja vyrai.

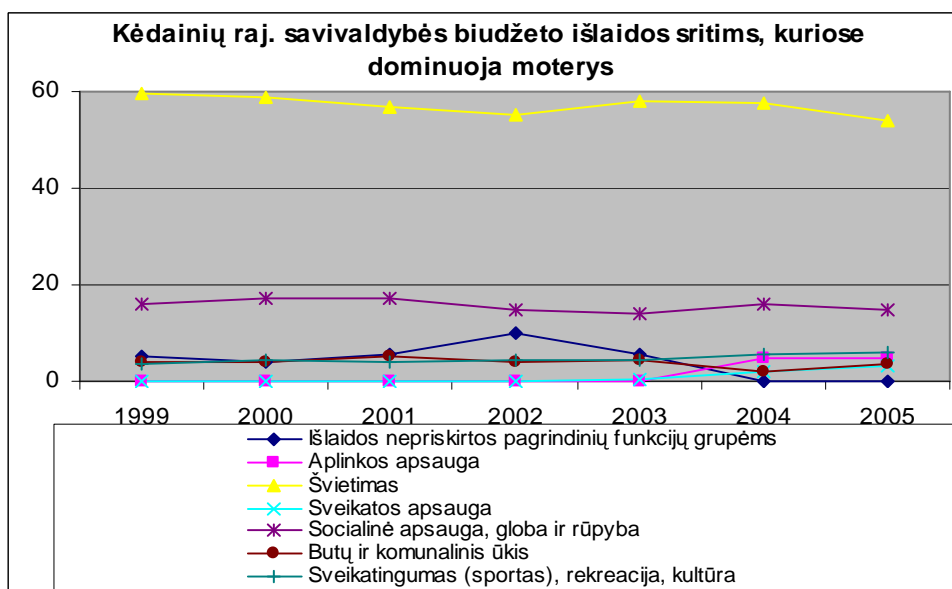

15 pav. Kėdainių raj. savivaldybės biudžeto išlaidos pagal funkcinę klasifikaciją (proc.)
Šaltinis: Sudaryta pagal Kėdainių raj. savivaldybės duomenis, www.kedainiai.lt

Analizuojant Kėdainių raj. savivaldybės biudžeto išlaidų sritis pagal funkcinę klasifikaciją per pastaruosius septynerius metus, matyti labai dideli skirtumai (žr. 16 ir 17 pav.). Labiausiai padidėjo asignavimai sveikatos apsaugai (98,2 proc.), krašto apsaugai (66,9 proc.), bendrosioms valstybės valdymo paslaugoms (58,1 proc.), gynybai (66,9 proc.). Nors iš savivaldybės biudžeto labiausiai finansuojamos sritys, kuriose dominuoja moterys, tačiau paskutiniais metais pastebima savivaldybės biudžeto išlaidų didinimo „vyriškom“ sritims tendencija (žr. 18 pav.).

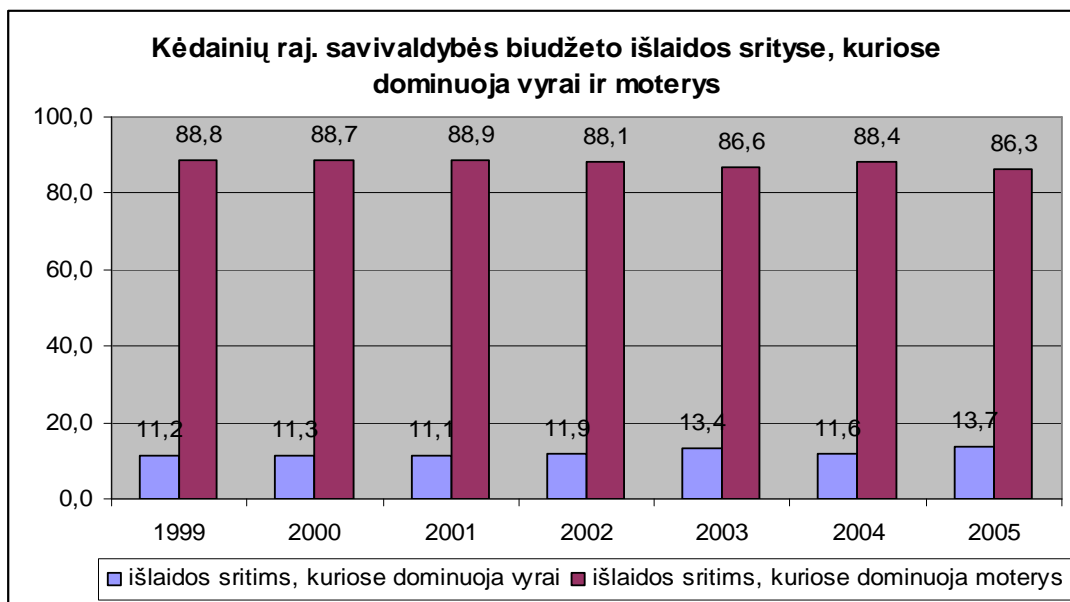

16 pav. Kėdainių raj. savivaldybės biudžeto išlaidos, kuriose dominuoja moterys (proc.)
Šaltinis: Sudaryta pagal Kėdainių raj. savivaldybės duomenis, www.kedainiai.lt

17 pav. Kėdainių raj. savivaldybės biudžeto išlaidos, kuriose dominuoja vyrai (proc.)
Šaltinis: Sudaryta pagal Kėdainių raj. savivaldybės duomenis, www.kedainiai.lt

Galima teigti, gal Kėdainių raj. savivaldybės finansavimo sritys yra tos, kuriose dominuoja moterys. Nuo 1999 m. iki 2005 m. išlaidos sritims, kuriose dominuoja moterys padidėjo keitėsi labai nežymiai. Tačiau pastebima išlaidų „moteriškoms“ sritims mažėjimo tendencija: nuo 1999 m. iki 2005 m. išlaidos sumažėjo 2,5 procentinio punkto, tokiu pačiu dydžiu jos padidėjo sritims, kuriose dominuoja vyrai (žr. 18 pav.). Didžiausias skirtumas tarp išlaidų, tenkančių vyrams ir moterims, per septynerius metus didžiausias buvo 2001 m. ir siekė 77,8 procentiniai punktai, mažiausias – 2003 m. ir siekė 73,2 proc. Tokia ryški disproporcija tarp išlaidų, moterų ir vyrų dominuojamoms sritims bei „moterišku“ sričių finansavimo mažinimas yra neigiamas posūkis Kėdainių raj. savivaldybės išlaidų politikoje, kuris turėtų pasikeisti, siekiant efektyvesnio išlaidų paskirstymo.

18 pav. Kėdainių raj. savivaldybės biudžeto išlaidos sritims, kuriose dominuoja vyrai ir moterys (proc.)

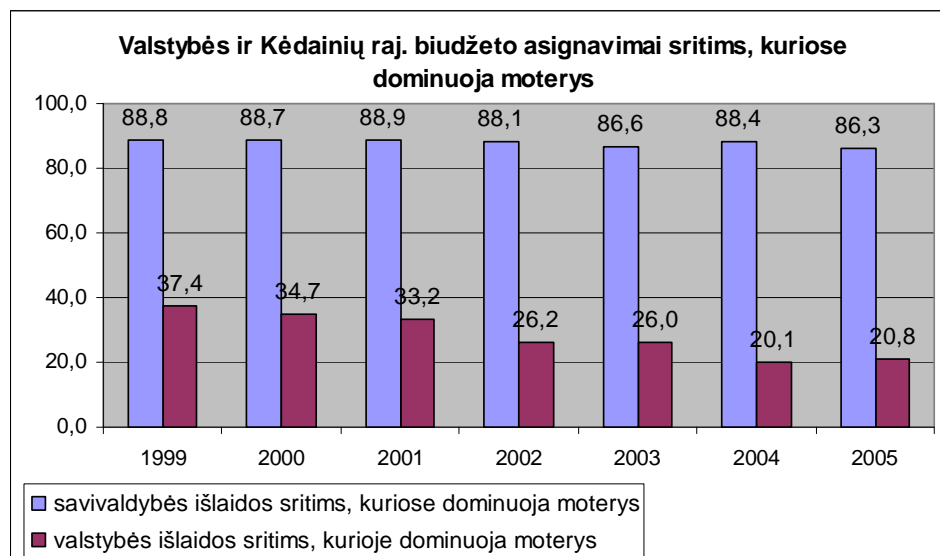
Šaltinis: Sudaryta pagal Kėdainių raj. savivaldybės duomenis, www.kedainiai.lt

Valstybės biudžeto ir Kėdainių raj. savivaldybės biudžeto išlaidų struktūros palyginimas genderiniu aspektu.

Analizuojant valstybės ir savivaldybės biudžetų išlaidų struktūrą, akivaizdžiai pastebimi dideli skirtumai tarp valstybės ir savivaldybės lėšų skirtų asignavimų paskirstymo genderiniu aspektu įvairioms sritims. Savivaldybės biudžeto išlaidų struktūroje, priešingai nei valstybės biudžeto išlaidų struktūroje, didžioji jų dalis tenka „moteriškoms“ sritims (žr. 19 pav.). Tuo tarpu valstybės biudžeto asignavimai moterų dominuojamoms sritims yra žymiai mažesnė ir nuo 1999 m. iki 2005 m. sumažėjo 16,6 procentinio punkto. 2004 m. šis skirtumas siekė net 17,3.

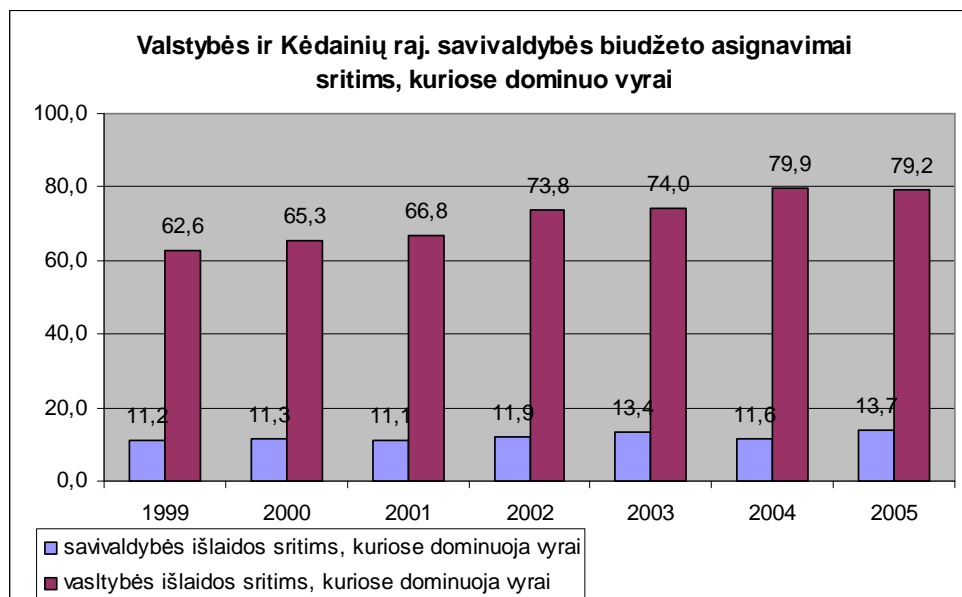
Tarp sričių, kuriose dominuoja moterys (švietimas, socialinė apsauga ir sveikatos apsauga, sveikatingumas (sportas), rekreacija ir kultūra) didžiausia valstybės ir savivaldybės asignavimų

dalis bendrai tenka švietimui. O tarp sričių, kuriose dominuoja vyrai (krašto apsauga, valstybės valdymas, viešoji tvarka ir k.t.) didžiausias valstybė ir savivaldybės asignavimų dalis bendrai tenka bendrajam valstybės valdymui.

19 pav. Valstybės bei Kėdainių raj. savivaldybės biudžetų asignavimai sritims, kuriose dominuoja moterys (proc.)

Šaltinis: Sudaryta pagal LR 1999 – 2006 m. valstybės biudžeto bei Kėdainių raj. savivaldybės duomenis, www.kedainiai.lt

20 pav. Valstybės bei Kėdainių raj. savivaldybės biudžetų asignavimai sritims, kuriose dominuoja vyrai (proc.)

Šaltinis: Sudaryta pagal LR 1999 – 2006 m. valstybės biudžeto bei Kėdainių raj. savivaldybės duomenis, www.kedainiai.lt

Analizuojant valstybės ir savivaldybės išlaidų poveikį bei jų gerovę visuomenėje galima padaryti tokias išvadas:

Mažiausia Lietuvos valstybės biudžeto išlaidų dalis (20,1 proc.), skirta moterų dominuojamoms sritims buvo 2004 m. Tai lėmė staigus išlaidų sveikatos apsaugai sumažinimas (4,7 procentinio punkto). Tuo tarpu mažiausios valstybės biudžeto išlaidos, skirtos vyrų dominuojamoms sritims siekė 62,6 proc. 1999 m.

1999 m. sritims, kuriose dominuoja moterys, buvo skirta didžiausia Lietuvos valstybės biudžeto išlaidų dalis (37,4 proc.). Didžiausia valstybės biudžeto išlaidų dalis, skirta vyrams 2004 m. ir siekė 79,9 proc. Tai lėmė išlaidų bendrajam valstybės valdymui bei ekonomikai padidėjimas.

Didžiausia Kėdainių raj. savivaldybės biudžeto finansavimo dalis (88,9 proc.), skirta moterų dominuojamoms sritims buvo 2001 m.. tai lėmė savivaldybės biudžeto asignavimų padidėjimas socialinei apsaugai, be to savivaldybė nuo tų metų pradėjo finansuoti aplinkos apsaugos sritį. Tuo tarpu didžiausia savivaldybės biudžeto išlaidų dalis (13,7 proc.), skirta vyrų dominuojamoms sritims buvo 2005 m. Tai lėmė savivaldybės biudžeto asignavimų pasisėjimas bendrosioms valstybės paslaugoms.

2005 m. sritims, kuriose dominuoja moterys, buvo skirta mažiausia Kėdainių raj. savivaldybės biudžeto išlaidų dalis (77,5 proc.). Tai lėmė mažėjančios išlaidos švietimui bei būsto ir komunalinio ūkio paslaugoms. Mažiausia savivaldybės asignavimų dalis, skirta vyrams 2001 m. (11,1 proc.).

Lyginant kiekvienos iš moterų dominuojamų sričių finansavimo kaitą analizuojamoms sritims, reikia pastebėti, kad jos iš esmės buvo mažinamos tiek iš valstybės tiek iš savivaldybės biudžetų lyginant pokytį nuo 1999 m. iki 2005 m., išskyrus sveikatos apsaugos finansavimo didinimą 2006 m. iš valstybės biudžeto. Tuo tarpu Kėdainių raj. savivaldybė nuo 2003 m. žymiai padidino asignavimus bendrosioms valstybės paslaugoms. Pačios mažiausios išlaidos moterų dominuojamoms sritims iš valstybės biudžeto yra skiriamos būstui ir komunaliniam ūkiui, pačios didžiausios skirtos švietimo sektoriui. Mažiausiai finansavimas kito sveikatingumui (sportui), rekreacijai ir kultūrai. Nei viena moterų dominuojamos srities finansavimas iš valstybės biudžeto 2006 m. nesiekė 1999 m. buvusio lygio.

Taigi, galima teigti, jog Lietuvos valstybės biudžetas ir Kėdainių raj. savivaldybės biudžetas yra suformuoti lyčių principu. Tos pačios tendencijos yra būdingos ir kitų šalies savivaldybių biudžetams.

Kaip parodė 1999 – 2005 m. Kėdainių raj. savivaldybės ir valstybinių biudžetų išlaidų analizė, Kėdainių rajono biudžeto išlaidų struktūroje dominuoja išlaidos švietimui, sveikatos apsaugai, socialinei apsaugai, sveikatingumui (sportui), rekreacijai ir kultūrai, būstui ir

komunaliniam ūkiui, t.y. moterų dominuojamoms sritims. Dar reikia pridurti, kad šios sritys pagrinde yra finansuojamos iš savivaldybių biudžetų ir valstybės biudžeto išlaidų struktūroje, joms tenka mažesnė dalis. Valstybės biudžeto išlaidų struktūroje dominuoja išlaidos viešajai tvarkai, krašto apsaugai, transportui ir ryšiams, kurui ir energetikai, pramonei ir statybai. Taigi drąsiai galima teigti, jog „vyriškoji sritis“ yra finansuojama iš valstybės biudžeto, „moteriškoji“ iš savivaldybių biudžetų.

4. TYRIMAS: LYČIŲ LYGIŲ GALIMYBIŲ ĮGYVENDINIMO ANALIZĖ LIETUVOJE

4. 1. Socialinio tyrimo metodika

Apklauskos tikslas – išsiaiškinti kaip gyventojai vertina moterų ir vyrų lygių galimybių padėtį Lietuvoje.

Tyrimo metodas – anketinė apklausa, kurioje pateikti uždari klausimai. Atrankos rūšis tikimybinė paprasta. Tyrimo apklausai buvo parinkti 15 – 64 m. amžiaus respondentai.

Pagrindinis anketinės apklauskos metodo pasirinkimo argumentas buvo galimybė surinkti tiek moterų tiek vyrų duomenis lyčių lygybės klausimais bei juos įvertinti. Tai lengviausi padaryti naudojant standartizuotą anketą, kai respondentai atsako į tuos pačius klausimus.

Sudarant anketos klausimus, buvo siekiama tokių tikslų:

1. išsiaiškinti, kokios lyties ir kokio amžiaus respondentai yra labiau linkę manyti, jog lyčių nelygybė Lietuvoje egzistuoja;
2. sužinoti, kas respondentų manymu, labiausiai įtakoja lyčių nelygybę Lietuvoje;
3. išsiaiškinti, kaip respondentai vertina moterų ir vyrų padėtį įvairiose socialinio gyvenimo srityse;
4. sužinoti, respondentų nuomonę apie Vyriausybės vykdomas priemones, kurios skatina lyčių lygybę;

Hipotezės:

H₁ - Požiūris į lyčių nelygybę priklauso nuo lyties.

H₂ - Požiūris į lyčių nelygybę priklauso nuo amžiaus.

H₃ - Lyčių nelygybė traktuojama kaip natūrali tvarka, nepripažįstant jos, kaip problemos.

H₄ - Padidinus moterų dalyvavimą politikoje, lyčių nelygybė Lietuvoje sumažėtų.

H₅ - Nuomonė, kad vyriausybė turi aktyviau imtis priemonių, skatinančių moterų ir vyrų lygybę, nepriklauso nuo lyties.

Tyrimui buvo naudojama apklauskos anketa (žr. Priedą nr. 4). Iš viso buvo išplatinta 175 anketos, grįžo 150 anketos. Respondentai buvo parenkami atsitiktinai.

12 lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį ir amžiaus grupes

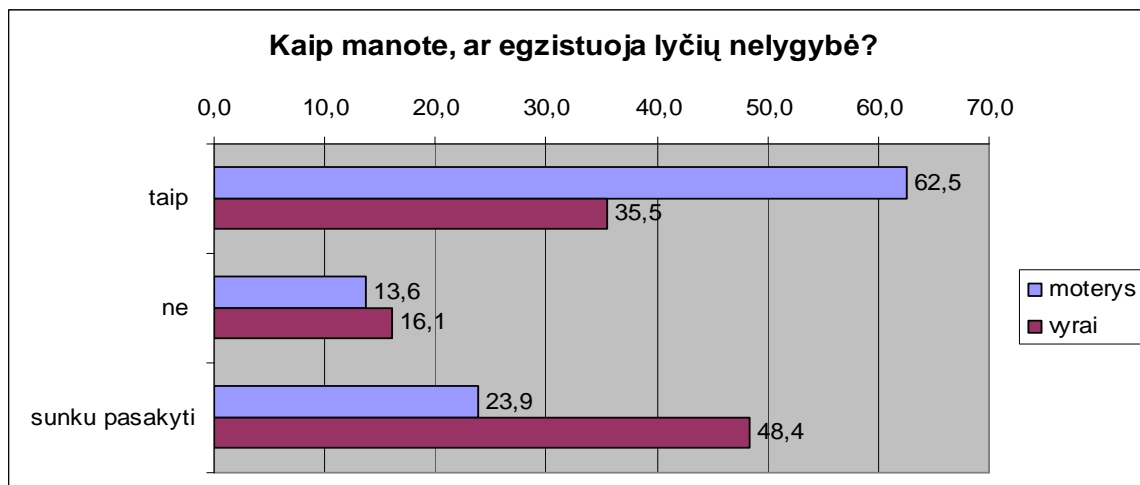
	15 – 24 m.	25 – 54 m.	55 – 64 m.	Iš viso
Moterys	23	47	18	88
Vyrai	25	29	8	62
Iš viso	48	76	26	150

Apklausoje dalyvavo 88 moterys ir 62 vyrai. 12 lentelėje matyti, kaip jie pasiskirstė pagal amžiaus grupes.

4. 2. Gyventojų požiūris į lyčių lygias galimybes

51,3 proc. respondentų mano, kad lyčių nelygybė egzistuoja Lietuvoje, tik 14,7 proc. mano, kad jos nėra, 34 proc. respondentų neapsisprendė. Į klausimą, ar egzistuoja, jų nuomone lyčių nelygybė Lietuvoje, vyrai ir moterys atsakė skirtingai (žr. 21 pav.). Net 62,5 proc. moterų mano, kad lyčių nelygybė egzistuoja, 13,6 proc. į klausimą atsakė neigiamai. 23,9 proc. moterų neapsisprendė. Vyrai į šį klausimą atsakė kiek kitaip nei moterys. Tik 35,5 proc. vyrų nuomone lyčių nelygybė egzistuoja, 16,1 proc. vyrai lyčių nelygybės Lietuvoje nežvelgia. Tuo tarpu, beveik pusė apklaustų vyrų (48,4 proc.) neapsisprendė.

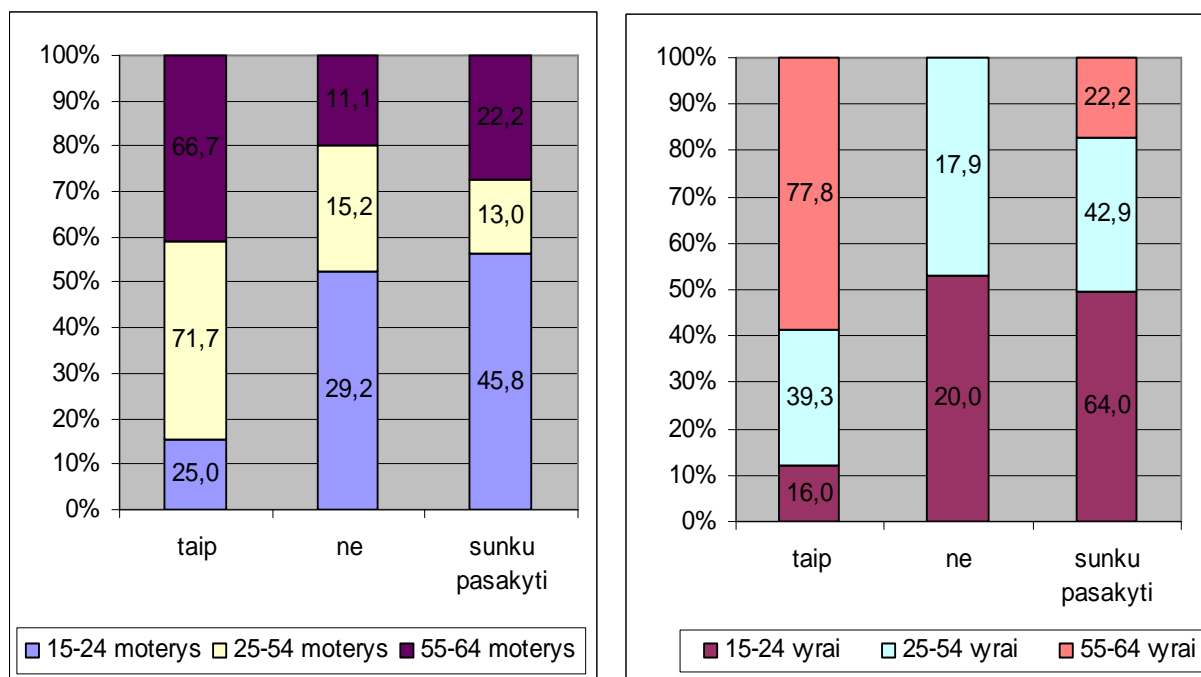
Taigi, vyrų ir moterų nuomonės skiriasi. Moterų teigimu, lyčių nelygybė egzistuoja Lietuvoje, tuo tarpu taip linkę manyti mažiau vyrų.

21 pav. Ar egzistuoja lyčių nelygybė Lietuvoje?

Į klausimą, ar egzistuoja, jų nuomone lyčių nelygybė Lietuvoje, skirtingo amžiaus vyrai ir moterys atsakė nevienodai. Tiek 15 – 24 m. amžiaus vyrai tiek moterys yra mažiau linkę manyti,

jog lyčių nelygybė egzistuoja. 29,2 proc. šio amžiaus moterų ir tik 20 proc. šio amžiaus vyrų mano,

22 pav. Lyčių nelygybės vertinimas pagal lytį ir amžiaus grupes

kad lyčių nelygybė neegzistuoja. Dauguma šio amžiaus respondentų, tiek moterų (45,8 proc.) tiek vyrų (64 proc.) neapsisprendė. Net 71,7 proc. 25 – 54 m. amžiaus grupės moterų pritaria, jog lyčių nelygybė egzistuoja, 15,2 proc. mano priešingai, 13 proc. neapsisprendė. 39,3 proc. 25 – 54 m. amžiaus grupės vyrų pritaria, jog lyčių nelygybė egzistuoja, 17,9 proc. mano priešingai, ir net 42,9 proc. vyrų neapsisprendė. 55 - 64 m. amžiaus grupės apklausti moterys ir vyrai mano, jog lyčių nelygybė Lietuvoje egzistuoja. Net 66,7 proc. moterų ir 77,8 proc. vyrų į klausimą atsakė teigiamai. Tik 11,1 proc. šios amžiaus grupės moterų ir nei vienas iš apklaustų vyrų mano priešingai. Po 22, 2 proc. 55 – 64 m. amžiaus vyrų ir moterų neapsisprendė.

Taigi, nuomonė apie lyčių nelygybės egzistavimą priklauso nuo respondentų amžiaus ir lyties. Jaunesnio amžiaus respondentai mažiau linkę manyti, jog lyčių nelygybė egzistuoja. Daugiausiai šios amžiaus grupės respondentų neapsisprendė. Toks atsakymų pasiskirstymas gali būti nulemtas mažesnės jų gyvenimiškos patirties. 25 – 54 m. amžiaus grupės respondentas moterys mano, jog moterų ir vyrų galimybės nėra lygios. Apklausti šio amžiaus vyrai, taip pat mano, jog lyčių nelygybė Lietuvoje egzistuoja, tačiau nemaža dalis jų (42,9 proc.) neapsisprendė. Daugiausiai taip manančių buvo tarp 55 – 64 m. amžiaus grupės respondentų.

4. 3. Lyčių nelygybę įtakojantys veiksniai

Paprašius respondentus suranguoti šešis teiginius, siekiant išsiaiškinti, kas jų manymu, labiausiai įtakoja lyčių nelygybę Lietuvoje, moterys ir vyrai prioritetus teikė skirtingiems teiginiams (žr. 13 lent.). Moterų nuomone, lyčių nelygybę Lietuvoje labiausiai įtakoja per mažas moterų dalyvavimas politikoje, susiformavę papročiai, tradicijos, stereotipai bei patriarchalinės nuostatos bei per mažas valdžios atstovų dėmesys moterų ir vyrų lygių galimybių klausimams. Tuo tarpu vyrų nuomone, nelygybę tarp vyrų ir moterų labiausiai įtakoja susiformavę papročiai, tradicijos, stereotipai bei patriarchalinės nuostatos, per mažas valdžios atstovų dėmesys moterų ir vyrų lygių galimybių klausimams bei moterų diskriminacija darbo rinkoje. Bendrai vyrai ir moterys problema nr. 1 išskyrė susiformavusius papročius, tradicijas, stereotipus bei patriarchalines nuostatas. Kitas veiksnys, įtakojantis lyčių nelygybę - per mažas moterų dalyvavimas politikoje. Taigi, galima teigti, kad respondantai, svarbiausiu veiksniu, įtakojančiu lyčių nelygybę Lietuvoje, išskirdami tradicijas, papročius, stereotipus bei patriarchalines nuostatas, lyčių nelygybę sieja su natūralia tvarka, nepripažįstant jos, kaip problemos.

13 lentelė. Kaip Jūs manote, kas labiausiai įtakoja lyčių nelygybę Lietuvoje?

Moterys		Vyrai	Moterys ir vyrai
1	Per mažas moterų dalyvavimas politikoje	6	2
2	Papročiai, tradicijos, stereotipai, patriarchalinės nuostatos	1	1
3	Per mažas valdžios atstovų dėmesys moterų ir vyrų lygių galimybių klausimams	2	3
4	Moterų diskriminacija darbo rinkoje	3	4
5	Per mažai tolerantiška visuomenė	4	5
6	Neefektyvus esamos lyčių lygių galimybių politikos įgyvendinimas	5	6

Moterys ir vyrai, veiksnius, įtakojančius moterų ir vyrų nelygybę, įvertino skirtingai: moterų nuomone, padidinus moterų dalyvavimą politikoje, lyčių nelygybės problema sumažėtų. Tuo tarpu vyrų nuomone, didesnis moterų dalyvavimas politikoje mažiausiai paveiktų lyčių nelygybę Lietuvoje. Jų nuomone, susiformavę papročiai, tradicijos, stereotipai bei patriarchalinės nuostatos yra svarbiausias veiksnys, įtakojantis lygias moterų ir vyrų galimybes šalyje.

4. 4. Moterų ir vyrų padėtis įvairiose socialinio gyvenimo srityse

Siekiant išsiaiškinti, kaip respondentai vertina moterų ir vyrų padėtį įvairiose socialinio gyvenimo srityse, respondentams buvo pateikti šeši teiginiai (žr. 14 lent.).

14 lentelė. Įvertinkite teiginius apie moterų ir vyrų padėtį Lietuvoje (proc.)

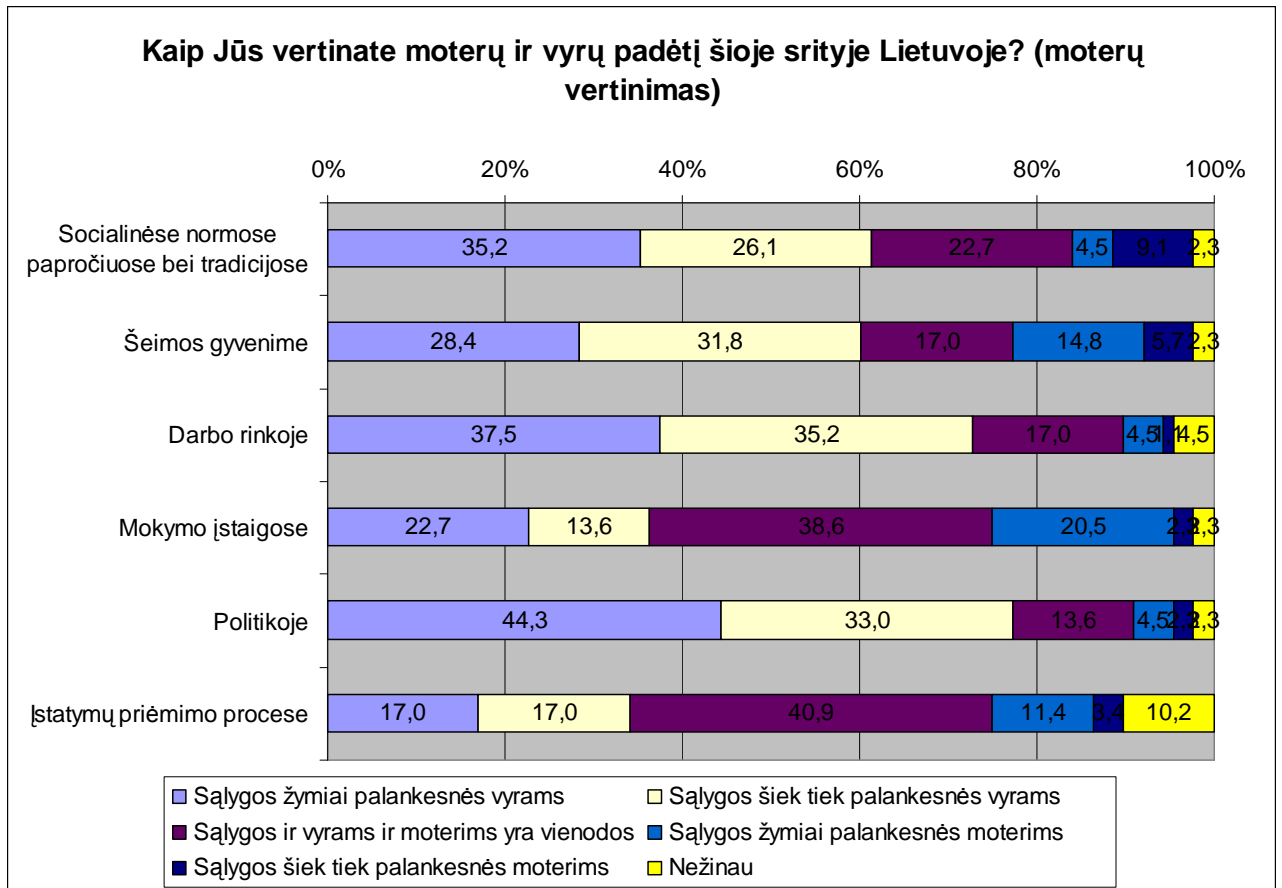
	Sutinku		Nei sutinku, nei nesutinku		Nesutinku		Nežinau	
	moterys	vyrų	moterys	vyrų	moterys	vyrų	moterys	vyrų
Moterys pakankamai aktyviai kovoja už savo teises	28,4	59,7	35,2	27,4	29,5	6,5	6,8	6,5
Moterys yra mažiau vertinamos darbdavių nei vyrai	65,9	29,0	17,0	41,9	14,8	14,5	2,3	14,5
Moterys patiria didesnę darbdavių diskriminaciją nei vyrai	64,8	24,2	15,9	35,5	8,0	21,0	11,4	19,4
Vyrai per mažai laiko skiria namų ruošai ir vaikų priežiūrai	86,4	45,2	9,1	27,4	3,4	24,2	1,1	3,2
Moterų darbo (namų ruošą, vaikų, pagyvenusių žmonių priežiūra ir pan.) indėlis į ekonomiką įvertinamas pakankamai	15,9	19,4	17,0	30,6	62,5	25,8	4,5	24,2
Moterų galimybės gaunant ir panaudojant finansinius išteklius (pvz. paskolos) yra tokios pačios, kaip ir vyrų	31,8	54,8	21,6	24,2	21,6	6,5	25,0	14,5

Teiginiui, kad moterys pakankamai aktyviai kovoja už savo teises labiausiai pritarė vyrai (net 59,7 proc.). Tuo tarpu moterų nuomonė buvo įvairesnė: mažiau nei trečdalis moterų pritarė šiam teiginiui, beveik tiek pat nepritarė, o 35,2 proc. apklaustų moterų nei pritarė, nei nepritarė šiam teiginiui. Teiginiui, kad moterys yra mažiau vertinamos darbdavių nei vyrai pritarė net 65,9 proc. moterų, tuo tarpu beveik pusė vyrų nei sutiko, nei nesutiko. Teiginiui, kad moterys patiria didesnę darbdavių diskriminaciją nei vyrai, pritarė 64,8 proc. moterų. Teiginiui, kad vyrai per mažai laiko

skiria namų ruošai ir vaikų priežiūrai, pritarė net 86,4 proc. apklaustų moterų ir 45,2 proc. vyrų. Moterų nuomone, jų darbo (namų ruošą, vaikų, pagyvenusių žmonių priežiūra ir pan.) indėlis į ekonomiką įvertinamas nepakankamai. Taip mano 62,5 proc. apklaustų moterų. Tuo tarpu 30,6 proc. vyrai nei pritaria, nei nepritaria šiam teiginiui, 25,8 proc. mano, kad moterų darbas įvertinamas nepakankamai. Reikėtų pabrėžti, kad moterų darbo namuose indėlis į ekonomiką Lietuvoje nėra įtraukiamas į bendrąjį produktą. Teiginiui, kad moterų galimybės gaunant ir panaudojant finansinius išteklius (pvz. paskolos) yra tokios pačios, kaip ir vyrų, pritarė 31,8 proc. moterų, 21,6 proc. nepritarė. Ketvirtadalis moterų nežinojo. Tuo tarpu 54,8 proc. vyrų mano, kad moterų galimybės gaunant ir panaudojant finansinius išteklius (pvz. paskolos) yra tokios pačios.

Taigi, apibendrintai galima teigti, kad moterys savo padėtį lentelėje išvardintose srityse vertina blogiau, nei vyrai. Vyrų nuomone, moterys pakankamai kovoja už savo teises, tuo tarpu moterys taip nemano. Vyrų nuomone, jie per mažai laiko skiria namų ruošai ir vaikų priežiūrai.

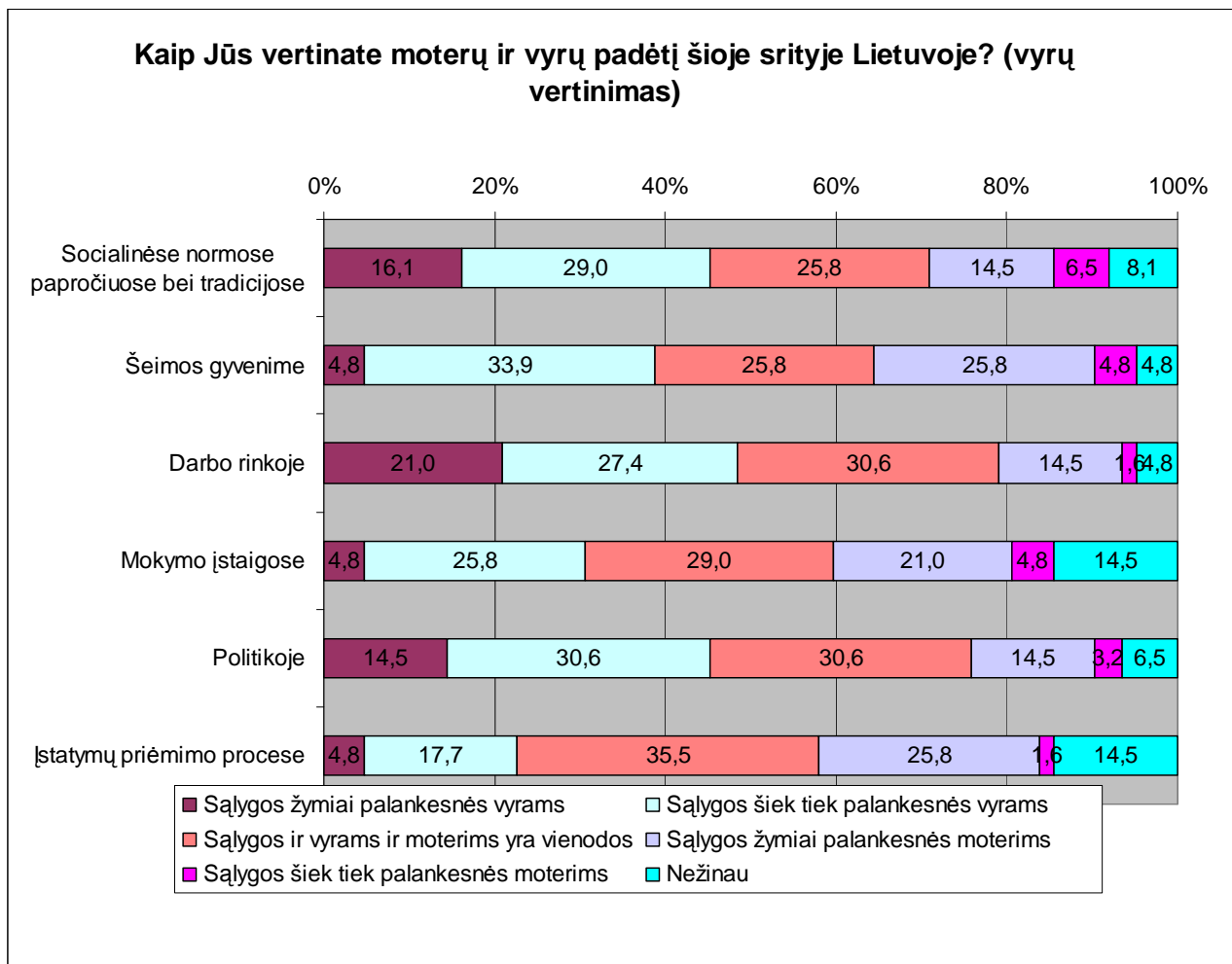
Be to, siekiant išsiaiškinti, kaip respondentai vertina moterų ir vyrų padėtį įvairiose socialinio gyvenimo srityse, respondentai buvo paprašyti įvertinti vyrų ir moterų padėtį socialinėse normose, papročiuose bei tradicijose, šeimos gyvenime, darbo rinkoje, mokymo įstaigose, politikoje bei įstatymuose (žr. 23 pav.). apklausoje dalyvavusios moterys išreiškė šiek tiek kritiškesnę nuomonę. Daugumos moterų nuomone, vyrams sąlygos žymiai ar šiek tiek palankesnės socialinėse normose, papročiuose bei tradicijose, darbo rinkoje bei politikoje. Taip mano apie 65 ir daugiau proc. moterų. Mokymo įstaigose bei įstatymuose, jų nuomone, sąlygos ir vyrams ir moterims yra vienodos. Savo padėtį tiriamose srityse moterys vertina nepalankiai. 20,5 proc. apklaustų moterų mano, kad jų padėtis mokymo įstaigose yra žymiai palankesnė. 14,8 proc. moterų mano, kad jų padėtis šeimos gyvenime yra žymiai palankesnė. Tuo tarpu tik 4,5 proc. apklaustų moterų mano, jog jų padėtis yra žymiai palankesnė socialinėse normose, papročiuose bei tradicijose, darbo rinkoje ir politikoje.

23 pav. Kaip Jūs vertinate moterų ir vyrų padėtį šiose srityse Lietuvoje? (moterų vertinimas)

Vyrų nuomone, visose srityse sąlygos yra šiek tiek palankesnės vyrams arba ir vyrams ir moterims yra vienodos (žr. 24 pav.). Socialinėse normose, papročiuose ir tradicijose sąlygos 29 proc. vyrų mano, kad sąlygos yra šiek tiek palankesnės vyrams, 25,8 proc. mano, kad jos yra vienodos tiek vyrams tiek moterims. Tik 14,5 proc. apklaustų vyrų mano, kad moterims sąlygos šioje srityje yra žymiai palankesnės. Net 33,9 proc. apklaustų vyrų mano, kad šeimos gyvenime sąlygos yra palankesnės vyrams. Po 25,8 proc. apklaustų vyrų mano, kad sąlygos šeimoje tiek vyrams tiek moterims yra vienodos ar žymiai palankesnės moterims. Sąlygos darbo rinkoje 21 proc. vyrų nuomone yra žymiai palankesnė vyrams, 27,4 proc. mano, kad sąlygos šiek tiek palankesnė vyrams. Net 30,6 proc. vyrų mano, kad sąlygos ir vyrams ir moterims yra vienodos. Tik 14,5 proc. vyrų teigimu, sąlygos darbo rinkoje yra žymiai palankesnės moterims. 21 proc. apklaustų vyrų nuomone, sąlygos mokymo įstaigose yra žymiai palankesnės moterims. Ir tik 4,8 proc. vyrų mano, kad sąlygos vyrams šioje srityje yra žymiai palankesnės. 29 proc. mano, kad ir vyrams ir moterims sąlygos yra vienodos. 14,5 proc. vyrų nuomone, politikoje sąlygos vyrams yra žymiai palankesnės, tačiau tokia pati jų dalis mano, kad moterų padėtis politikoje yra žymiai palankesnė. 30,6 proc. mano, kad sąlygos šiek tiek palankesnės vyrams. Tokia pati dalis apklaustų vyrų mano, kad sąlygos

politikoje yra vienodos tiek moterims tiek vyrams. Vertinant vyrų ir moterų padėtį įstatymuose, 25,8 proc. apklaustų vyrų nuomone, sąlygos žymiai palankesnės moterims. 35,5 proc. mano, kad sąlygos ir vyrams ir moterims yra vienodos. Tik 4,8 proc. respondentų vyrų nuomone, sąlygos yra žymiai palankesnės vyrams.

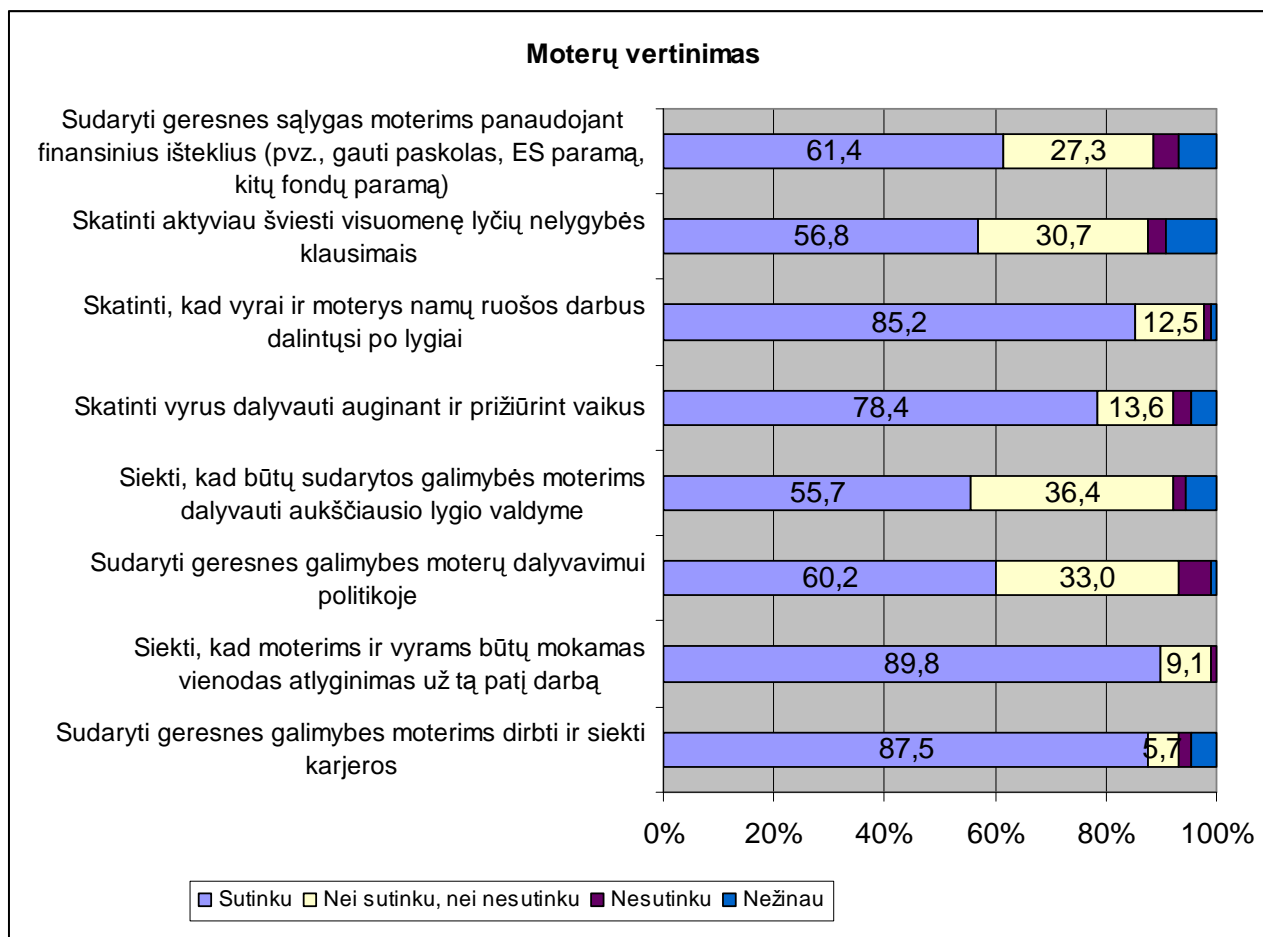

24 pav. Kaip Jūs vertinate moterų ir vyrų padėtį šiose srityse Lietuvoje? (vyrų vertinimas)

Taigi, siekiant išsiaiškinti, kaip respondentai vertina moterų ir vyrų padėtį įvairiose socialinio gyvenimo srityse, apibendrintai galima teigti, kad tiek moterys tiek vyrai sąlygas tiriamose srityse vertina kaip žymiai ar šiek tiek palankesnes vyrams, ar vienodas ir vyrams ir moteris. Apklaustųjų nuomone, labiausiai moteris diskriminuojančios sritys yra politika bei darbo rinka. Tik apie 14 proc. apklaustų moterų ir apie 23 proc. apklaustų vyrų mano, kad sąlygos tiriamose srityse yra žymiai ar šiek tiek palankesnės moterims.

4. 5. Priemonių, skatinančių lyčių lygias galimybes, vertinimas

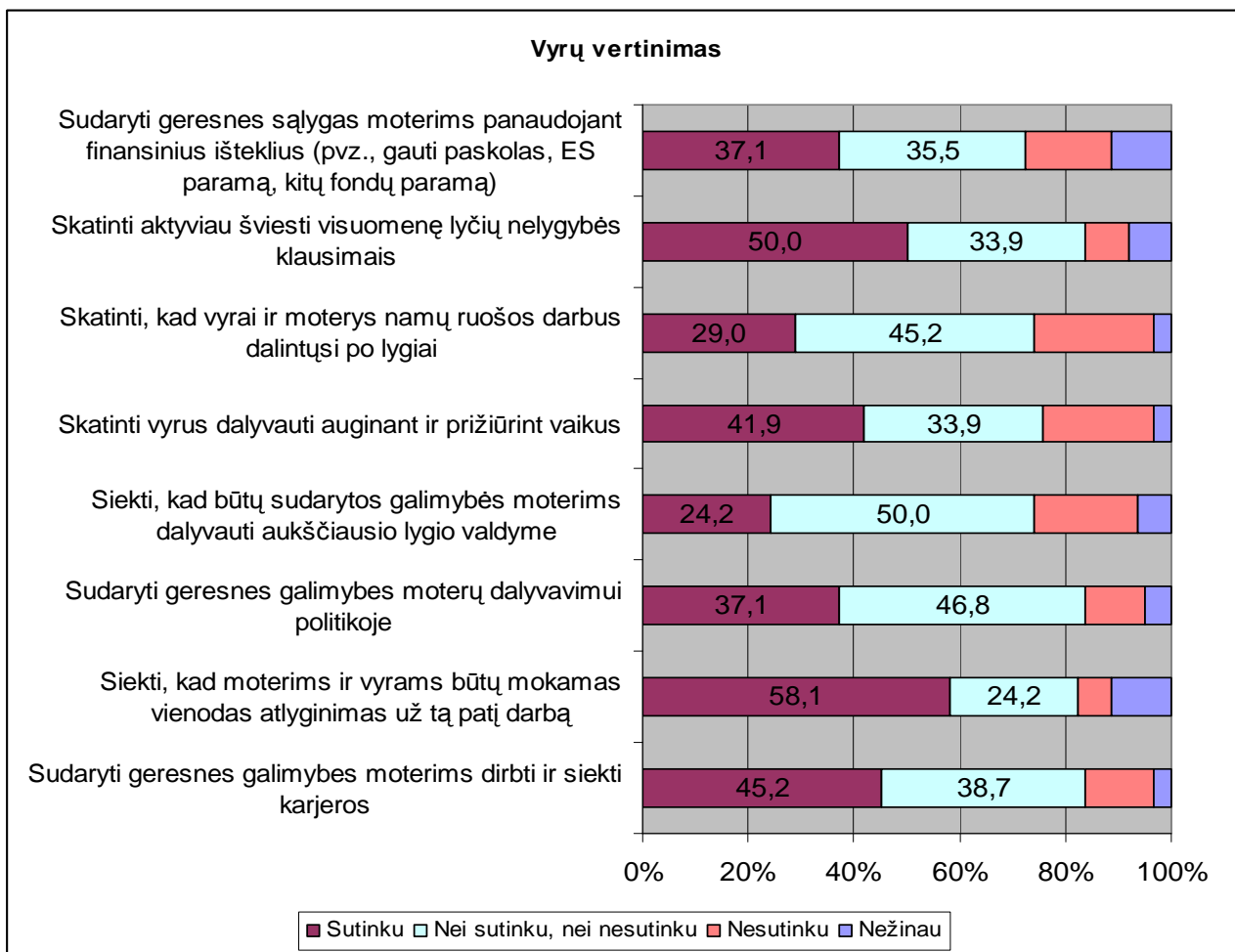
Siekiant sužinoti, respondentų nuomonę apie Vyriausybės vykdomas priemones, kurios skatina lyčių lygybę, buvo pateikti aštuoni teiginiai (žr. 25 pav. ir 26 pav.).

25 pav. Kaip Jūs manote, ar Vyriausybė turėtų imtis šių priemonių, skatinančių lygias moterų ir vyrų galimybes? (moterų vertinimas)

87,5 proc. apklaustų moterų nuomone, Vyriausybė turėtų sudaryti geresnes sąlygas moterims dirbti ir siekti karjeros. Šiam teiginiui pritarė 45,2 proc. vyrų. 89,8 proc. moterų mano, kad Vyriausybė turėtų siekti, kad moterims ir vyrams būtų mokamas vienodas atlyginimas už tą patį darbą. Šiam teiginiui pritarė 58,1 proc. apklaustų vyrų. 60,2 proc. moterų mano, kad Vyriausybė turėtų sudaryti geresnes galimybes moterų dalyvavimui politikoje. Tuo tarpu 46,8 proc. vyrų nei pritaria nei nepritaria šiam teiginiui. 55,7 proc. moterų mano, kad turėtų būti sudarytos geresnės galimybės moterims dalyvauti aukščiausio lygio valdyme. 50 proc. apklaustų vyrų nei pritaria nei nepritaria šiam teiginiui. 78,4 proc. moterų mano, kad Vyriausybė turėtų skatinti vyrus auginti ir prižiūrėti vaikus. Šiam teiginiui pritarė 41,9 proc., 21,0 proc. tam nepritarė. 85,2 proc. moterų mano, kad Vyriausybė turėtų skatinti, kad vyrai ir moterys namų ruošos darbus dalintųsi po lygiai.

29 proc. apklaustų vyrų taip pat šiam teiginiui pritarė, tačiau 22,6 proc. vyrų nuomone Vyriausybė neturėtų imtis tokių priemonių. Į klausimą, ar Vyriausybė turėtų skatinti visuomenės švietimą lyčių nelygybės klausimais, 56,8 proc. apklaustų moterų ir 50 proc. apklaustų vyrų atsakė teigiamai. 61,4 proc. apklaustų moterų nuomone, Vyriausybė turėtų sudaryti geresnes sąlygas moterims panaudojant finansinius išteklius (pvz., gauti paskolas, ES paramą, kitų fondų paramą), 37,1 proc. vyrų taip pat tam pritarė.

26 pav. Kaip Jūs manote, ar Vyriausybė turėtų imtis šių priemonių, skatinančių lygias moterų ir vyrų galimybes? (vyrų vertinimas)

Apibendrintai gali teigti, kad moterys yra labiau nei vyrai suinteresuoto aktyvesniu Vyriausybės priemonių, skatinančių lygias moterų ir vyrų galimybes, įgyvendinimu.

Atlikus tyrimą, siekiant išsiaiškinti kaip gyventojai vertina moterų ir vyrų lygių galimybių padėtį Lietuvoje, gali teigti, kad:

H₁ - Požiūris į lyčių nelygbę priklauso nuo lyties – pasitvirtino.

H₂ - Požiūris į lyčių nelygbę priklauso nuo amžiaus – pasitvirtino.

H₃ - Lyčių nelygybė traktuojama kaip natūrali tvarka, nepripažįstant jos, kaip problemos – pasitvirtino.

H₄ - Padidinus moterų dalyvavimą politikoje, lyčių nelygybė Lietuvoje sumažėtų - pasitvirtino iš dalies.

H₅ - Nuomonė, kad vyriausybė turi aktyviau imtis priemonių, skatinančių moterų ir vyrų lygybę, nepriklauso nuo lyties – nepasitvirtino.

5. LYČIŲ LYGIŲ GALIMYBIŲ ASPEKTO INTEGRAVIMO STRATEGIJOS PROGRAMINĖS GAIRĖS LIETUVOJE

5. 1. Lyčių lygių galimybių padėties SSGG analizė

Stiprybės	Silpnybė
<ul style="list-style-type: none"> • Lyčių lygybė įteisinta Lietuvos ir Europos Sąjungos strateginiuose dokumentuose. Jai užtikrinti yra sukurta pakankama įstatyminė bazė. • Lietuvoje bus įsteigtas Europos lyčių lygybės institutas. Tai bus pirmoji ES institucija šalyje. Šios institucijos steigimas Lietuvoje yra vienas iš svarbiausių laimėjimų šaliai įstojus į ES. Be to, tai pats geriausias Lietuvos pasiekimų lyčių lygybės politikoje įvertinimas. 	<ul style="list-style-type: none"> • Lietuvoje diskriminaciją dėl lyties draudžia įstatymai. Todėl pasitaiko manančių, kad Lietuvoje lyčių lygybės problemų nėra. Nepaisant įstatymų pažangos, daugelis požymių rodo, kad Lietuvoje yra didelis atotrūkis tarp formalios ir realios lyčių lygybės. • Už lyčių lygybės įgyvendinimą atsakingų institucijų veiklą ap sunkina ir jos efektyvumą dažnai riboja nepakankami finansiniai ir žmogiškieji resursai. Valstybės institucijoms, kurios nėra tiesiogiai atsakingos už lyčių lygybės principo įgyvendinimą, apskritai nėra skiriama finansinių ir žmogiškųjų išteklių lygių galimybių iniciatyvoms jų koordinuojamoje srityje įgyvendinti. • Pastebimas lyčių lygybės srityje vykdomų tyrimų, atliekamų lyčių diskriminacijos srityje, trūkumas.
Galimybės	Grėsmės
<ul style="list-style-type: none"> • Aktyvesnis nevyriausybinis organizacijų įtraukimas bei konsultuojantis su jomis rengiant ir įgyvendinant priemones, kuriomis siekiama 	<ul style="list-style-type: none"> • Valstybės pareigūnai yra labai ribotai ir fragmentiškai susipažinę su lyčių lygių galimybių problematika. Be to, daugiausiai vyrai

<p>pagerinti lyčių lygybės situacija Lietuvoje, paskatintų socialinį dialogą bei padėtų lengviau siekti lyčių lygių galimybių principo užtikrinimo socialinėje, politinėje bei ekonominėje srityse.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tai nauja sritis specialistams rengti bei įdomi ir dar per mažai ištirta sritis tyrimams plėtoti. Galima ruošti mokymo programas valstybės pareigūnams bei kitiems suinteresuotiems asmenims. • Europos Sąjunga bei kitos tarptautinės organizacijos skiria paramą lyčių lygių galimybių įgyvendinimui bei mokslinių bei kitokių tyrimų atlikimui. Todėl reikia pasinaudoti galimybe rengti ir teikti projektus moterų ir vyrų lygių teisių skatinimui. 	<p>dominuoja pareigose, atsakingose už sprendimų priėmimą valstybėje. Jie nėra suinteresuoti arba jiems nėra „naudos“ mažinant lyčių nelygybę visose srityse. Dėl to yra pakankamai sunku keisti nusistovėjus stereotipus, požiūrius bei tradicijas.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Analizė genderiniu aspektu mikro lygiu jau buvo naudojama ir anksčiau Lietuvoje. Tačiau makroekonominė genderinė analizė yra naujas ir mažai paplitęs metodas. Siekiant šį metodą pritaikyti praktikoje tikėtina, kad bus susiduriama su sunkumais bei pasipriešinimu (menkas suvokimas apie genderinio atotrūkio mažinimo naudą, tiek vyrams ir moterims; nenorėjimas keisti esamos padėties, ir pan.) • Galimas valstybės tarnautojų bei pareigūnų pasipriešinimas, įgyvendinant lyčių lygybės principą praktikoje, prisiimant naujas pareigas, kurios reikalauja kompetencijos bei specialių žinių.
--	--

5. 2. Lyčių aspekto diegimo pagrindinės kryptys Lietuvoje

Lietuvoje sukurtos atitinkamos teisinės prielaidos užtikrinti moterų ir vyrų lygias galimybes siekti išsimokslinimo, tobulintis, gauti darbą, aukštesnes pareigas, vienodą darbo užmokestį, kad moterys lygiai su vyrais galėtų veikti visose politinio ir visuomeninio darbo, prestižinės veiklos srityse, eiti vadovų pareigas valstybės valdymo institucijose. Vis dėlto didžiausias iššūkis Lietuvos lyčių lygybės politikai įgyvendinimui yra jos efektyvumo užtikrinimas, suteikiantis jai pakankamą politinį svorį ir apimtį, žmogiškuosius resursus bei tinkamą institucinę sąrangą.

Nors ir giriama Lietuva dėl jos pažangaus lyčių lygybės teisinio mechanizmo, tačiau ji net iš tolo nedemonstruoja lyčių lygybės pavyzdžio kitoms šalims. Kad ir kaip ten būtų, lygių teisių įtvirtinimas dar jokių būdų nereiškia pasekmių lygybės (Rees 1998)⁴⁹.

⁴⁹ Reingardienė J. Lyčių lygybės strategija ir užimtumo politika Europos Sąjungoje. Kaunas, 2004.

Tiek privačiame, tiek ir viešajame sektoriuose lyčių aspektai kol kas nėra nuosekliai integruojami analizuojant situaciją, numatant veiklos perspektyvas, formuojant biudžetą, paskirstant išteklius ar kuriant veiksmų planus. Nors kuriose moterų lygių teisių ir galimybių įgyvendinimo srityse Lietuva nuolat pirmavo tarp Rytų ir Vidurio Europos šalių, lenkė kitas Baltijos valstybes.

Vienas iš ekonominės politikos uždavinių pastaruoju metu Lietuvoje turėtų būti vientisos genderinės plėtros koncepcijos sukūrimas ir įgyvendinimas makroekonominių ir struktūrinių reformų lygiu. O sprendimų priėmėjai Lietuvoje rimtai net nesvarsto lyčiai jautraus biudžeto sudarymo galimybės. Nepaisant to, kad Vyriausybei teikiant sprendimų projektus būtina įvertinti siūlomų teisės nuostatų poveikį moterų ir vyrų lygioms galimybėms, tikėtina, kad į lyčių aspektą dažnai nėra atsižvelgiama. Šioje srityje būtina atlikti procedūros poveikį įvertinančius tyrimus. Dabar galiojančios biudžeto sudarymo taisyklės, jų taikymas ir biudžeto sudėtis turi būti ištirti atsižvelgiant į įvairius lyčių lygybės aspektus. Be to, būtina pasinaudoti gerais užsienio valstybėse įgyvendinamos politikos pavyzdžiais.

Vyriausybė, nepaisant kelių įgyvendintų priemonių, vis dar per mažai skatina žiniasklaidos priemones skirti daugiau dėmesio lyčių problematikai, kovoti su tradiciniais lyčių stereotipais vaizduojant moteris ir vyrus ir pateikti modernius abiejų lyčių atstovų įvaizdžius tiek viešajame, tiek privačiame gyvenime.

Nors jau įgyvendinta Valstybinė moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 m. programa bei toliau įgyvendinama 2005 – 2009 m. programa, įgyvendinamos kitos programos ir veiksmų planai, tačiau vis tiek būtina imtis ilgalaikių pastangų ir integruotų strategijų kovoti su diskriminacija dėl lyties sukeliančiais socialiniais ir ekonominiais veiksniais bei praktikomis.

Europos Sąjungos integracijos procesas Lietuvoje paskatino lyčių lygybės politikos įgyvendinimą. Viena iš pagrindinių priėmimo į ES sąlygų buvo Lietuvos teisės normų suderinimas su ES teisės reikalavimais. Integracijos procesai paskatino didelę dalį suinteresuotų asmenų reikalauti, kad valstybė imtųsi veiksmų. Lietuvos piliečių interesus atstovaujantiems asmenims teko patvirtinti lyčių lygybę užtikrinančias teisės normas, tačiau atsižvelgiant į žemą sprendimų priėmėjų suvokimą apie lyčių lygybės problemas, iškyla klausimas, ar tai nebuvo vienas iš europinės integracijos tikslų, o ne sąmoninga ir tikslinga demokratinės visuomenės lyčių lygybės socialiniame bei ekonominiame gyvenime principo užtikrinimo priemonė. Europos Sąjungos teisės viršenybė teikia vilčių, kad lyčių lygybės srityje bus imamasi ir tolesnių veiksmų.

Nors, priėmus Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymą, darbdaviai ir politikai tapo „jautresni“ vienodų sąlygų taikymo principui bei išreiškia tvirtesnę politinę valią siekiant lyčių lygybės, tačiau, teisininkų vertinimu, Lietuvai vis dar reikia daug pastangų, norint lygių galimybių

principo taikymą suderinti su ES direktyvų reikalavimais ir pasiekti tikrąją lygybę *de facto*⁵⁰. Lygių galimybių principas nebuvo pats svarbiausias ir net atidžiau svarstomas derybų su ES klausimas. Ekspertų vertinimu, tai didelė dalimi lemia visuomenės požiūris, teikiantis pirmenybę ekonominei padėčiai ar socialiniams klausimams, o ne moterų ir vyrų lygiateisiškumui. Tam tikra visuomenės dalis vis dar tiki, kad sovietmečiu lygybės turėjome per akis, kuri pridarė daugiau žalos nei naudos, todėl ši perspektyva jiems nėra patraukli. Dar kiti tvirtina, kad lyčių problemų Lietuvoje nėra, kad jos tėra pačių moterų išsigalvotos ar dar vienas iš Vakarų sklindantis užkratas. Kad ir kaip ten būtų, lyčių problemos egzistuoja, jos diena iš dienos tampa vis labiau viešai matomos ir pačios visuomenės pripažįstamos.

5. 3. Lyčių lygių galimybių ekonomikos pagrindinės kryptys

Darbe atlikta ekonominių rodiklių analizė leidžia padaryti išvadą, kad lyčių lygybės aspekto diegimui ekonomikos, ypačingai makroekonomikos srityje skiriamas dėmesys yra per mažas. Lietuvoje pasiekta pažanga įtvirtinant moterų ir vyrų lygias galimybes (išplėtotą teisinę bazę bei sukurta valstybės politikos įgyvendinimo sistema). Tačiau daugelis ekonomikos rodiklių rodo, kad praktikoje vyrų ir moterų padėtis skiriasi: moterų užimtumas – mažesnis, darbo rinkoje pastebima vertikali ir horizontali segregacija, ne visada išlaikomas vienodo apmokėjimo už tą patį darbą principas, moterys yra mažiau atstovaujamos priimant sprendimus, pastebima genderinė asimetrija valstybės biudžete, be to neatsispindi taip vadinama reprodukcinė namų ekonomika, kuri yra svarbus indėlis į žmogiškąjį kapitalą, šalies BVP. Be to griežta fiskalinė ir pinigų politika moteris priverčia imtis didesnės atsakomybės aprūpinant namų ūkių narius maisto produktais, palaikant jų sveikatą, rūpinantis komunalinėmis paslaugomis.

Siekiant pagerinti moterų padėtį darbo rinkoje, pašalinti lyčių lygybės iškraipymus, pagrindinės problemos, kurias būtina spręsti pirmiausiai būtų:

- Siekiant keisti visuomenės stereotipus apie vyro ir moters vietą ekonominėje šalies veikloje, mažinti tradicinį požiūrį į moters ir vyro vaidmenį šeimoje, darbe ir visuomenėje, kuris kliudo plėtoti lygias moterų ir vyrų galimybes darbo rinkoje, mažina moterų galimybes įsidarbinti, siekti karjeros, lemia moterų ir vyrų atlyginimų skirtumus. Viena iš pagrindinių priemonių – visuomenės švietimas, ugdymas bei informavimas lyčių lygybės srityje.

- Siekti sudaryti sąlygas moterims ir vyrams geriau derinti darbo ir šeimos įsipareigojimus, motinystę ir šeimos pareigas vaikus auginančioms moterims – mažinti kliūtis

⁵⁰ Reingardienė J. Europos lyčių lygybės strategija: kintančios lyčių politikos privalumai ir grėsmės/Sociologija. Mintis ir veiksmai, 2004/3

išlaikyti darbo vietą ar ieškoti kitos. Moterys, auginančios vaikus, patiria įvairių sunkumų tiek išdarbindamos, tiek siekdamos karjeros darbe.

- Siekiant didinti moterų galimybes imtis verslo, mažinti kliūtis, su kuriomis susiduria moterys. Nes moterų dalyvavimas versle yra vienas iš svarbių moterų užimtumo didinimo veiksnių. Specifinės kliūtys, su kuriomis dažnai susiduriama – per mažas moterų pasitikėjimas savimi, verslo įgūdžių, informacijos trūkumas, vaikų priežiūra.

- Mažinti tiek horizontalią, tiek vertikalą darbo rinkos segregaciją, kuri lemia moterų ir vyrų darbo užmokesčio skirtumus, skatinant, kad privačiame sektoriuje būtų nustatyti vienodi atlyginimai vyrams ir moterims už vienodos vertės darbą.

- Šviesti visuomenę lyčių lygybės srityje. Tik nedaugelis moterų ir vyrų susipažinę su LR moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymu, per mažai turi informacijos ir apie tai, kur kreiptis, jeigu mano esą diskriminuojami dėl lyties. Menkai jiems žinomos Europos Sąjungos teisės aktų nuostatos dėl vienodo požiūrio į moteris ir vyrus darbo ir socialinėje srityje.

Moterų dalyvavimas priimant sprendimus – būtina sąlyga lyčių lygybės užtikrinimui ekonomikoje. Moterys dar mažai dalyvauja priimant įvairaus lygmens sprendimus, todėl būtina, kad LR Seime ir savivaldybių tarybose moterims ir vyrams būtų atstovaujama po lygiai. Svarbu didinti moterų norą dalyvauti politinėje veikloje ir priimant sprendimus, didinti paramą moterų renginiams bei kitoms iniciatyvoms.

BVP struktūroje neatsispindi reproduktyvinė ekonomika, kuri yra atsakinga už žmogiškojo kapitalo reprodukciją. Socialinės valstybės išmokos yra kaip tam tikra valstybės kompensacija už jų įnešamą neapskaitomą indėlį į BVP, reprodukcinį jų darbą namų ūkyje ekonomikoje. Valstybės politika, nukreipta į socialinių išmokų mažinimą, dar labiau pagilina moterų neapmokamo darbo problemą, moteris tampa dar labiau pažeidžiama, lyginant su vyrais. Taip didinamas genderinis atotrūkis. Lietuvoje būtinai reikia iširti genderinės nelygybės reprodukcijos mechanizmus mikro ir makro lygiu. Tyrimo dėka gauti duomenys, turėtų būti įtraukti apskaičiuojant Lietuvos BVP. Pritaikant pasaulio patirtį šioje srityje sukurti bei įgyvendinti genderinę politiką, tikslingai įtakojančią moters ir vyro statusą.

Atsižvelgiant į ES šalių patirtį, įgyvendinant Europos Tarybos Naująją Socialinės sanglaudos strategiją bei kitus lyčių lygybės prioritetą užtikrinančius programinius dokumentus, Lietuvoje būtų tikslinga pradėti darbus užtikrinant ir gerinant ekonominių tikslų ir socialinių įsipareigojimų suderinamumą. Siekiant efektyviai ir pagrįstai paskirstyti valstybės išlaidas, bei formuojant pajamas patenkinant visų visuomenės narių poreikius, būtina plėtoti lyčių lygybės ekonominę analizę.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Pastaruoju metu vis plačiau visuomenėje vykstantys ekonominiai procesai analizuojami lyčių aspektu ir ypač išryškėja formuojant makroekonominę politiką. Lyčių aspekto analizė remiasi istoriškai susiformavusia genderine sistema - vyrų ir moterų socialinis – ekonominiais vaidmenimis, elgesiu, teisėmis ir normomis, vertybių sistema, prieinamumo prie ekonominių išteklių ir jų panaudojimo galimybėmis. Paneigiamas anksčiau vyravęs neoklasikinės ekonomikos požiūris, kad makroekonominė politika yra neutrali genderiniu požiūriu. Genderinės ekonomikos sudėtinės dalys – genderinė makroekonomika, apimanti valstybės finansus, t.y. biudžeto formavimą, užsienio prekybą, gyventojų pajamų genderinius aspektus, pinigų politikos genderinę analizę ir genderinę mikroekonomiką, kuri apima vyrų ir moterų lygių galimybių įgyvendinimą darbo ir užimtumo, darbo užmokesčio ir pajamų, smulkaus ir vidutinio verslo, regioninėje ir bankininkystės politikoje.

2. Lyčių aspektą ekonomikoje tyrinėjo marksizmo politinės ekonomija, feministinės ekonomikos teorijos, ekonominio institucionalizmo ir neoklasikinės ekonomikos požiūriai. Pagrindinės genderinės ekonomikos teorijos koncepcijos skiriasi skirtingu lyčių lygių galimybių suvokimu, institucine analize, genderinių santykių įtakos ekonomikai vertinimu, taip pat skirtinga ekonomikos plėtros esminių problemų interpretacija bei siūlymais. Pagrindiniai lyčių lygių galimybių ekonomikos aspektai: prieinamumo prie ekonominių išteklių ir jų panaudojimo problemos, reprodukcinė ekonomika, darbo pasidalinimas namų ūkyje, moterų dalyvavimas bendruomeninėje veikloje, moterų vaidmenų modeliai (stereotipai) gamybos sferoje.

3. Tarptautinės organizacijos ir moterų judėjimai davė didelį postūmį genderinės analizės plėtrai. JTO 1995 m. Pekino konferencijos veiksmų platforma tapo vienu svarbiausių dokumentų moterų problemų klausimais. Vienas iš svarbiausių moterų judėjimų akcentų, įnešant korekcijas į ekonominę politiką neapsiriboja vien tik mikroekonomikos sritimis, o išsiplėčia iki makroekonominio lygmens. Svarbiausios trys sritys, susijusios su moterų diskriminacija ekonomikoje: moterų diskriminacija darbo rinkoje, nepakankamas moterų darbo indėlio į ekonomiką įvertinimas ir ribotos galimybės gaunant ir panaudojant ekonominius išteklius. Buvo suvokta, kad sulyginti moterų ir vyrų teises nebepakanka, nes lygių teisių užtikrinimas negarantuoja realios lyčių lygybės, o priešingai, tik dar labiau sustiprina normatyvinius lyčių režimus. Atsirado naujos sampratos ir modelio poreikis. Kaip sprendimo būdas buvo pasiūlyta lyčių aspekto integravimo strategija.

4. Lyčių aspekto integravimo strategija (gender mainstreaming) yra labai aktualus ir svarbus dokumentas, kurį būtina diegti ekonominiu, socialiniu bei visuomeniniu lygmeniu. Tai

politinių procesų organizavimas, reorganizavimas, tobulinimas, plėtra ir vertinimas tokiu būdu, kad lyčių lygybės perspektyva būtų įtraukta į visas politikos sritis, visus lygmenis, visuose etapuose, visų veikėjų. Tačiau šios strategijos diegimas ekonomikoje apsiriboja tik darbo ir užimtumo, darbo užmokesčio bei socialinių paslaugų sritims. Kai tuo tarpu lyčių lygybės analizė tyrimai sparčiai plėtojami jau ir makroekonomikos srityje.

5. ES yra įsipareigojusi eliminuoti lyčių nelygybės priežastis. Lyčių aspektas integruotas į visus teisinius bei programinius dokumentus. Europos Tarybos nauja socialinės sanglaudos strategija yra viena iš pagrindinių priemonių, skatinančių lyčių lygių galimybių prioriteto užtikrinimą. Darni ekonominė plėtra priklauso nuo darnios visuomenės, kurios vienas iš pagrindinių garantų yra moterų ir vyrų lygios galimybės.

6. Nors ES pateikia aiškius lyčių lygybės standartus, Lietuvoje atsispindi lyčių politikos paviršutiniškumas. Lietuva buvo pirmoji Centrinėje ir Rytų Europoje priėmusi Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymą, lyčių lygių galimybių principas nebuvo ir nėra pats svarbiausias klausimas formuojant makroekonominę politiką. Lietuvai vis dar reikia daug pastangų, norint lyčių aspekto integravimo strategiją suderint su ES direktyvų reikalavimais ir pasiekti tikrąją lygybę visose gyvenimo srityse.

7. Siekiant nuosekliai, kompleksiškai ir sistemingai spręsti moterų ir vyrų lygių galimybių problemas, užtikrinant lyčių aspekto integravimą bei siekiant parodyti specifines moterų ir vyrų problemas Lietuvoje nuo 2004 m. įgyvendinama Valstybinė moterų ir vyrų lygių galimybių programa. Tačiau programoje numatytos priemonės yra daugiau vienkartinio pobūdžio. Dažnai pasitaiko, jog tyrimų tam tikroje srityje metu identifikuotoms problemoms spręsti valstybės lygmeniu nesiimama jokių veiksmų. Be to, ši programa iš esmės yra orientuota tik į socialinių problemų sprendimą, ir nors yra teigiama, kad ji yra skirta moterų ir vyrų lygių teisių bei galimybių užtikrinimui net ir pačiame aukščiausiame lygmenyje – valstybės valdyme, tačiau be jokios abejonės ji neapima visų sričių, o svarbiausia - makroekonominės krypties.

8. Lietuvoje teisės aktai numato vienodas teises ir lygias galimybes vyrams ir moteris, tačiau praktikoje oficialūs sprendimai perkeliama nelengvai. Susiformavęs lyčių vaidmenų turinys susijęs su socialinėmis, kultūrinėmis bei ekonominėmis aplinkybėmis. Lietuvoje ekonomikoje apskritai vyrauja patriarchalinės nuostatos, stereotipiniai vaidmenys, didelė disproporcija tarp vyrų ir moterų ekonominės padėties.

9. Atlikta genderinė Lietuvos ekonominių rodiklių analizė parodė, kad šiandien Lietuvoje dar pastebimas žymus atotrūkis tarp vyrų ir moterų darbo rinkos rodiklių (nedarbo lygio, užimtumo, gaunamo atlygio už darbą). Egzistuoja stipri vertikalioji ir horizontalioji darbo rinkos segregacija kai kuriose srityse. Pereinamuoju laikotarpiu vykusios ekonominės reformos paveikė

moterų užimtumo tendencijas, privatizacijos procesai paskatino darbo rinkos pasiskirstymą į „moteriškašias“ ir „vyriškašias“ sritis. Pereinamuoju į rinkos ekonomiką laikotarpiu buvo pastebėtas ryškus moterų užimtumo nuosmukis: moterys sudarė du trečdalius (68 proc.) bendro užimtųjų skaičiaus sumažėjimo. Moterų ir vyrų nedarbo lygis nuo 1991 m. sparčiai augo, o 2002 m. laikomi lūžio darbo rinkos metais: per tuos metus vyrų nedarbo lygis sumažėjo nuo 20 iki 14,7 proc. moterų nuo 14,6 iki 12,9 proc. Nors Lietuva sėkmingai siekia Lisabonos strategijoje iškelto tikslo, iki 2010 m. pasiekti 61 proc. moterų užimtumo lygio, tačiau gyventojų užimtumo tyrimo duomenimis, moterų padėtis darbo rinkoje santykinai blogesnė nei vyrų: moterų užimtumo lygis 2005 m. sudarė 59,4 proc. kai vyrų net 66 proc. 2005 m. moterų vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis sudarė 82,4proc. vyrų vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio.

10. Verslo sritis buvo ilgą laiką rezervuota vyrams, todėl, nepaisant moterų verslininkų skaičiaus augimo paskutiniame dešimtmetyje, jų skaičius išlieka nedidelis, palyginti su vyrų verslininkų ir bendru moterų skaičiumi. Lietuvoje 2005 m. viduryje moterys vadovės sudarė 43 proc. Nepaisant lygybę garantuojančių įstatymų, dėl vyraujančio darbdavių ar visuomenės nusistatymo moterims daug sunkiau siekti karjeros ir užsiimti asmeniniu verslu. Viena iš esminių prielaidų, lemiančių moterų verslumą yra ribotos galimybės gaunant ir panaudojant ekonominius išteklius. Moterims dažnai priklauso mažesnė nuosavybė, jos turi mažesnes pajamas, dėl didesnės atsakomybės rūpinantis namų ūkiu, moterų santaupos yra mažesnės nei vyrų. Genderiniai nukrypimai finansų rinkoje apsunkina moterims verslininkėms gauti paskolas iš bankų verslo pradžiai ar plėtrai bei pablogina padėtį moterims įsisavinant ES struktūrinių fondų paramą.

11. Lyčių aspekto integravimo strategija reikalauja pilno moterų ir vyrų dalyvavimo visose gyvenimo sferose, o taip pat ir sprendimų priėmimo procese. Tačiau atlikta statistinių duomenų analizė parodė, kad moterų atstovavimas visuose valdžios lygmenyse yra nepakankamas: šios kadencijos Seime moterys sudaro tik 22 proc. visų narų. Nors į Lietuvos Respublikos Seimą ir savivaldybių tarybas moterų išrenkama vis daugiau, tačiau iki šiol Lietuvoje lygaus atstovavimo lytims priimant sprendimus vis dar nėra pasiekta.

12. Už socialinį sektorių ir žmogiškųjų išteklių kokybę atsako moterų reprodukcinė ekonomika. Reprodukcinė ekonomika (vaikų priežiūra, auginimas, ugdyimas, lavinimas, maisto ruošimas, rūpinimasis sveikata, komunalinis ūkis) yra neatsiejamos nuo žmogaus gyvybės palaikymo, žmogiškųjų išteklių kokybės, darbo jėgos formavimo. Įvertinti reprodukcijos indėlių yra labai sudėtinga ir problematiška. Moterų veikla namų ūkių ekonomikoje neatspindi bendrajame vidaus produkte, nes reprodukcinės ekonomikos produktas yra sukurtas neformaliame ekonomikos sektoriuje ir yra nematomas nemokamo darbo rezultatas.

13. Vyrų dominuoja krašto apsaugos, gynybos, valstybės valdymo srityse, pramonės šakose, orientuotos į eksportą, finansų, energetikos paslaugų sferose. Tuo tarpu moterys dominuoja švietimo, kultūros, sveikatos apsaugos, socialinės apsaugos srityse. Toks genderinis darbo pasidalijimas daro įtaką valstybės biudžeto išlaidų struktūrai. Atlikus genderinę valstybės ir Kėdainių rajono savivaldybės biudžetų analizę, galima teigti, jog „vyriškoji sritis“ yra finansuojama iš valstybės biudžeto, „moteriškoji“ iš savivaldybių biudžetų. Be to, išlaidos „moteriškomis“ sritims tiek valstybės, tiek valstybės biudžeto išlaidų struktūroje mažėja. Lyčių požiūriu asimetriškas valstybės išlaidų paskirstymas neigiamai veikia ekonomiką, ir ypač valstybės pajamas. Yra pagrindo teigti, kad viena iš valstybės pajamų mažėjimo priežasčių Lietuvoje yra lyčių lygybės iškreipimai formuojant šalies biudžetą.

14. Atlikus anketinę apklausą, siekiant išsiaiškinti, kaip gyventojai vertina moterų ir vyrų lygių galimybių padėtį Lietuvoje, paaiškėjo, kad daugiau moterų, nei vyrų mano, jog lyčių lygybė Lietuvoje neegzistuoja. Pagal atlikto tyrimo rezultatus, susiformavę papročiai, tradicijos, stereotipai bei patriarchalinės nuostatos yra svarbiausias veiksnys, įtakojantis lyčių nelygybę šalyje. Apklaustųjų nuomone, labiausiai moteris diskriminuojančios sritys yra politika bei darbo rinka. Moterys yra labiau nei vyrai suinteresuoti aktyvesniu Vyriausybės priemonių, skatinančių lygias moterų ir vyrų galimybes, įgyvendinimu.

15. Apibendrinant atliktą darbą, galima padaryti išvadą, kad lyčių lygybės iškreipimai yra giliai įsišakniję Lietuvoje. Atlikus ekonominių rodiklių analizę, buvo atskleista, kad egzistuoja ryškūs genderiniai atotrūkių mikro ir makro aspektais. Siekiant išspręsti problemas, susijusias su lyčių diskriminacija, ekonomikoje, būtina plėtoti tyrimus mikroekonomikos ir makroekonomikos srityse. Valstybės sprendimai neturėtų apsiriboti tik mikroekonomikos politikos priemonių įgyvendinimu lyčių lygybės srityje, bet ir būtų adekvatūs formuojant valstybės makroekonomikos politiką šiame kontekste.

REKOMENDACIJOS

1. Naujo požiūrio į vyrų ir moterų vaidmenis formavimas ir diegimas turėtų būti viena iš pagrindinių priemonių siekiant įgyvendinti lygias lyčių galimybes Lietuvoje. Nes lyčių nelygybė traktuojama kaip natūrali tvarka, o ne problema, kurią būtina spręsti. Todėl siūlyčiau kelti žmonių sąmoningumą lyčių lygybės srityje, ugdant lyčių problemų suvokimą, vykdant mokslinius tyrimus, šviečiant visuomenę, kuriant bei įgyvendinant atitinkamus įstatymus bei programas. Be to būtų tikslinga skirti valstybės lėšų nevyriausybinėms švietimo ir viešosios erdvės iniciatyvoms, kurios keistų žiniasklaidos stiprinamas visuomenės nuostatas lyčių vaidmenų atžvilgiu.

2. Nepaisant to, kad Vyriausybei teikiant sprendimų projektus būtina įvertinti siūlomų teisės nuostatų poveikį moterų ir vyrų lygioms galimybėms, tikėtina, kad į lyčių aspektą dažnai nėra atsižvelgiama. Šioje srityje būtina atlikti procedūros poveikį įvertinančius tyrimus.

3. Ypatingą dėmesį skirti moterų skatinimui dalyvauti politinėje veikloje ir priimant sprendimus, didinti paramą moterų renginiams bei kitoms iniciatyvoms.

4. Nors Lietuvoje ir įgyvendinami teisės aktai, reguliuojantys moterų ir vyrų lygių galimybių principo įgyvendinimą, remiama moterų smulkaus ir vidutinio verslo plėtra, ekonominis savarankiškumas ir iniciatyva susikurti darbo vietą, sudaromos sąlygos motinoms ir tėvams derinti darbo ir šeimos pareigas (lanksčių darbo organizavimo formų plėtra, prieinamų geros kokybės vaikų priežiūros paslaugų plėtojimas, socialinė parama šeimai įvairovės didinimas ir socialinių paslaugų plėtra), tačiau siūlyčiau pakeisti ir papildyti galiojančius teisės aktus bei, siekiant užtikrinti, kad jie visiškai atitiktų Europos Sąjungos teisės reikalavimus lyčių lygybės srityje, siekiant efektyviau pašalinti lyčių lygybės iškreipimus.

5. Siūlyčiau atlikti išsamius esamos moterų verslininkų padėties tyrimus, kurie atskleistų jų galimybes gauti kreditą verslo pradžiai. Imtis priemonių, kurios paskatintų moteris imtis privataus verslo ir sudarytų palankesnes sąlygas jų verslo pradžiai.

6. Dabar galiojančios biudžeto sudarymo taisyklės, jų taikymas ir biudžeto sudėtis turi būti ištirti atsižvelgiant į įvairius lyčių lygybės aspektus. Be to, būtina pasinaudoti gerais užsienio valstybėse įgyvendinamos politikos pavyzdžiais. O sprendimų priėmėjai Lietuvoje rimtai net nesvarsto lyčiai jautraus biudžeto sudarymo galimybes. Todėl siūlyčiau plėtoti metodus sudaryti lyčiai jautrų biudžetą bei parengti lyčių lygių galimybių biudžetą – priemonių programą valstybės bei savivaldybės finansų politikos srityje.

7. Siūlyčiau didinti valstybės tarnautojų jautrumą lyčių lygybės problemoms kuriant ir įgyvendinant lyčių aspekto integravimo mokymo programas.

8. Siekiant išvengti kompetentingų darbuotojų trukumo lyčių lygybės principo įgyvendinimą prižiūrinčiose ir kitose institucijose, siūlyčiau sukurti universitetų ir kitų įstaigų mokymo programas lyčių lygybės specialistams rengti.

9. Vienas iš ekonominės politikos uždavinių pastaruoju metu Lietuvoje turėtų būti vientisos genderinės plėtros koncepcijos sukūrimas ir įgyvendinimas makroekonominių lygiu. Todėl siūlyčiau Vyriausybei atlikti moterų ir vyrų ekonominės padėties tyrimą, siekiant nustatyti jų pagrindinius poreikius, suformuluoti pagrindines problemas, iškelti siektinus tikslus bei uždavinius, kurie padėtų pasiekti iškeltus tikslus, parengti genderinės plėtros koncepciją, kuri padėtų išspręsti suformuluotas lyčių nelygybės problemas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

LIETUVOS RESPUBLIKOS ĮSTATYMAI

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr.114-5115.
3. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas // Valstybės žinios. 1998, Nr.112-3100.
4. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas // Valstybės žinios. 2005, liepos 5. Nr.88-3281.

VYRIAUSYBĖS, SEIMO, MINISTERIJŲ NUTARIMAI

5. Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimas Nr. IX-1187 „Dėl Valstybės ilgalaikės raidos strategijos“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5029 .
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gegužės 8 d. nutarimas Nr. 529 „Dėl Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001-2004 metų programos patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2001, Nr. 40-1404
7. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gegužės 8 d. Nutarimas nr. 529 „Dėl Lietuvos Respublikos 2004 metų Užimtumo didinimo 2001-2004 metų programos“ // Valstybės žinios. 2001, Nr.40-1404.
8. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. lapkričio 22 d. nutarimas nr. 1270 „Dėl Lietuvos Respublikos Nacionalinė Lisabonos strategijos įgyvendinimo programos“. 2005 m. spalio 20 d. // Valstybės žinios. 2005, Nr. 139-5019
9. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 266 „Dėl valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2005 – 2009 m. programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2005, Nr. 116 – 4202.
10. LR Vyriausybės 1996 m. lapkričio 8 d. nutarimas nr. 1299 „Dėl Lietuvos moterų pažangos programos ir moterų klausimų komisijos sudėties patvirtinimo“// Valstybės žinios. 1996, Nr. 110-2515.
11. Valstybinė moterų ir vyrų lygių galimybių 2003-2004 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. 712 //Valstybės žinios. 2003, Nr. 55-2452.
12. Lietuvos Respublikos 2004 metų užimtumo veiksmų planas. www.socmin.lt.

KĖDAINIŲ RAJONO SAVIVALDYBĖS BIUDŽETO IŠLAIDŲ SĄMATOS ĮVYKDYMO ATASKAITOS

13. Savivaldybės biudžeto išlaidų sąmatos įvykdymo 2005 m. sausio 1 d. ataskaita, sudaryta 2006 m. vasario 14 d.
14. Savivaldybės biudžeto išlaidų sąmatos įvykdymo 2004 m. sausio 1 d. ataskaita, sudaryta 2005 m. vasario 10 d.
15. Savivaldybės biudžeto išlaidų sąmatos įvykdymo 2003 m. sausio 1 d. ataskaita, sudaryta 2004 m. vasario 10 d.
16. Savivaldybės biudžeto išlaidų sąmatos įvykdymo 2002 m. sausio 1 d. apyskaita, sudaryta 2003 m. vasario 10 d.
17. Savivaldybės biudžeto išlaidų sąmatos įvykdymo 2001 m. sausio 1 d. apyskaita, sudaryta 2002 m. vasario 10 d.
18. Savivaldybės biudžeto išlaidų sąmatos įvykdymo 2000 m. sausio 1 d. apyskaita, sudaryta 2001 m. vasario 7 d.
19. Savivaldybės biudžeto išlaidų sąmatos įvykdymo 1999 m. sausio 1 d. apyskaita, sudaryta 2000 m. vasario 10 d.

TARPTAUTINIAI DOKUMENTAI

20. Europos Tarybos Nauja socialinės sanglaudos strategija (2004-03-31). www.socmin.lt
21. Pekino veikslių platforma (1995 m.) www.lygus.lt
22. Lyčių aspekto integravimo strategija. www.lygus.lt
23. 2001 - 2005 m. Europos Bendrijos lyčių lygybės strategija.
http://europa.eu.int/comm/employment_social/equ_opp/strategy_en.html
24. Moterų ir vyrų lygybės gairės 2006–2010. Briuselis, 1.3.2006. www.lygus.lt
25. Romos sutartis (1957 m.) <http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties>
26. Amsterdamo sutartis (1997 m.) <http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties>

KNYGOS, PUBLIKACIJOS, PRANEŠIMAI

27. A report on gender equality and economic growth. Regeringskansliet, 2001.
http://ec.europa.eu/employment_social/equ_opp/documents/growth_en.pdf. Prisijungimo laikas 2006 05 10.
28. Ar vyrai sugebės?: vyrai ir lyčių lygybė: Šiaurės šalių patirtis / Øystein Gullvåg Holter
Vilnius : Apostrofa, Lygių galimybių plėtros centras, 2005

29. Bakker Isabella. *The Strategic Silence (Gender and Economic Policy)*. Ottawa (Canada): The North – South Institute, 1994
30. *Barbara Evers*. Gender , International trade and the trade policy review mechanism: conceptual reference point for UNCTD. <http://www.gapresearch.org/governance/>. Prisijungimo laikas 2006 09 12.
31. Bendras pranešimas apie socialinę apsaugą ir socialinę įtrauktį. Komisijos komitetas tarybai, Europos parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui. Briuselis, 2005 01 27.
32. Budlender D. *Review of Gender Budget Initiatives*. London: Community agency for Social Enquiry, 2001
33. DAC Guidelines for Gender Equality and Women's Empowerment in Development Co-operation. OECD Publications, 1999.
34. Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas (tyrimo duomenys) (2006 m. katalogas). Parengė Statistikos Departamentas. ISSN: 1648-5386
35. Derek H. C. Chen, *Gender Equality and Economic Development The Role for Information and Communication Technologies The Knowledge for Development Program The World Bank* Washington DC 20433. http://info.worldbank.org/etools/docs/library/117321/35079_wps3285.pdf. Prisijungimo laikas 2006 09 06.
36. Economics and Finance. *Budget Impact Assessments (Gender Budgeting)* <http://www.oecd.org/dataoecd/3/27/1896544.pdf>. Prisijungimo laikas 2006 09 09.
37. Economics and Finance. *Economic Reporting* <http://www.oecd.org/dataoecd/3/29/1896560.pdf>. Prisijungimo laikas 2006 09 09.
38. Elson Diane. *Gender Responsive Budget Initiatives: Key Dimensions and Practical Examples*.
39. Elson Diane. *Gender and economic development*. Rotterdam, 1998.
40. EQUAL lyčių lygių galimybių integravimo vadovas. 2004 http://ec.europa.eu/employment_social/equal/data/document/gendermain_lt.pdf. Prisijungimo laikas 2006 09 12.
41. Eurostat News Release 2006/29. www.eurostat.com. Prisijungimo laikas 2006 10 15.
42. *Gender analysis in macroeconomic and agricultural sector policies and programmes*. SEAGA. Rome, 2003.
43. *Gender and society : essays based on Herbert Spencer lectures given in the University of Oxford / edited by Colin Blakemore, Susan Iversen*. Oxford : Oxford University Press, 2000
44. *Gender Budget Initiatives. Strategies, Concepts and Experiences*. Brussels, 2001.

45. Gender Equality. <http://www.oswego.edu/~economic/eco151.htm>. Prisijungimo laikas 2006 09 28.
46. Gender mainstreaming. An Overview. United Nations, 2002. <http://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/e65237.pdf>. Prisijungimo laikas 2006 08 28.
47. Grybaitė, V. Lyčių ekonomikos teorijos pagrindų apžvalga/Verslas: teorija ir praktika. T. 6, nr. 2 (2005), p. 94-100
48. Gustafsson Siv. Gender Mainstreaming of Economic Theory and Research. <http://www.women.it/cyberarchive/files/gustafsson.htm>. Prisijungimo laikas 2006 08 28.
49. Helena Hofbauer Balmori, Gender and Budgets. Overview Report. www.lygus.lt
50. Gender Mainstreaming. http://ec.europa.eu/employment_social/equ_opp/gms_en.html. Prisijungimo laikas 2006 09 03.
51. Stojimo į ES proceso stebėseną: moterų ir vyrų lygios galimybės. Stojimo į ES stebėsenos programa, 2002 <http://politika.osf.lt/eurointegracija/dokumentai/MoteruIrVyrulygiosGalimybes/stojimoiESstebesena.pdf>. Prisijungimo laikas 2006 09 03.
52. Indicators and monitoring the Employment Guidelines. 2005. European Commission. http://ec.europa.eu/employment_social/employment_strategy/pdf/compendium_may_2006_en.pdf. Prisijungimo laikas 2006 10 21.
53. Indirect discrimination : a case study into the development of the legal concept of indirect discrimination under EC law / Christa Tobler Social Europe series; Antwerp Oxford : Intersentia, 2005
54. IV Lietuvos moterų suvažiavimas. www.moterusuvaziavimas.lt. Prisijungimo laikas 2006 10 21.
55. Jacobsen Joyce P. The Economics of gender. Cambridge
56. JT vystimosi programa. www.undp.lt, <http://gender.undp.sk>. Prisijungimo laikas 2006 09 16.
57. Kanopienė V. Moterų užimtumas Lietuvoje: ES kontekste/Socialinis darbas:mokslo darbai. 2005, nr. 4(2) p. 5-12
58. Kanopienė V. Moterų užimtumas Lietuvoje: galimybių darbo rinkoje įvertinimas. MRU, darbas pateiktas habilitacijos procedūrai. Vilnius, 2004.
59. Lietuvos gyventojų apklausa: moterys ir politika. www.gap.lt. Prisijungimo laikas 2006 09 10.
60. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 lapkričio 25d. nutarimas nr. 1497 Trečiasis pranešimas dėl Jungtinių Tautų Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos moterims panaikinimo įgyvendinimo Lietuvoje.

61. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. rugpjūčio 2 d. nutarimas Nr. 935 dėl Lietuvos 2004-2006 metų bendrojo programavimo dokumento patvirtinimo.
62. Lyčių aspekto integravimo metodologija. www.lygus.lt/ITC. Prisijungimo laikas 2006 09 21.
63. Lyčių aspekto integravimo strategija praktikoje. www.lygus.lt/ITC. Prisijungimo laikas 2006 09 21.
64. Lyčių dialogui atvira bendruomenė : kodėl reikia ir kaip galima siekti lyčių lygybės? / Margarita Jankauskaitė, Indrė Mackevičiūtė Vilnius : Lygių galimybių plėtros centras, 2005
65. Lyčių lygybės principo įgyvendinimo gairės Lietuvos savivaldybėms. Vilnius, 2005 ISBN 9955-668-34-2
66. Lyčių lygybės užtikrinimo gairės Europos Bendrijai 2006-2010 m. (pateikė Europos moterų lobistinė organizacija)
www.womenlobby.org/SiteResources/data/MediaArchive/members/internat/Lithuanian
Prisijungimo laikas 2006 10 20.
67. Lyčių studijos ir tyrimai : teminis straipsnių rinkinys / Šiaulių universitetas. Moters studijų centras Šiauliai : Šiaulių universiteto leidykla, 2005
68. Lygios galimybės: tolerancijos link. Vilnius : Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, 2002
69. Matonytė I. "Politika ir moters karjera"// Sociologija. Mintis ir veiksmas, Klaipėda, 2002, Nr. 2, p. 5-22.
70. Mezentseva E. The gender Economy. Russian Social Science review. 2001. ISSN 1061-1428.
71. Moterys ir vyrai Lietuvoje 2005. Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas
72. Moterys ir vyrai: galimybės darbo rinkoje. Seminarų „Moterų ir vyrų vaidmuo ekonominėje veikloje ir šeimoje: ar realybė užtikrina socialinį teisingumą“ medžiaga. www.lygus.lt
73. Moterys nacionaliniuose parlamentuose. <http://www.ipu.org/wmn-e/arc/classif300906.htm>.
Prisijungimo laikas 2006 10 02.
74. Moterų ir vyrų lygios galimybės. Pranešimas apie padėtį Lietuvoje 2005 m.
www.gap.lt/ataskaitospristatymas. Prisijungimo laikas 2006 09 21.
75. Nelson Julia. Feminist Theory and the income tax. Feminism, objectivity and Economics. London, Routledge, 1996.
76. Neuhold B. Observations and demand from Gender Perspective. UN Conference of „Financing for development“, 2002
77. Niskanen K. Gender Economics in Action: rural women's economic citizenship in Finland during the the twentieth century. Journal of Women's history, 2001. Vol. 13 nr. 2

78. Patricia Alexander with Sally Baden. Glossary on macroeconomics from a gender perspective. <http://www.bridge.ids.ac.uk/reports/re48c.pdf> . Prisijungimo laikas 2006 08 29.
79. Population and Social Conditions. Labor Market. 13/2006. www.eurostat.com. Prisijungimo laikas 2006 10 13.
80. Purvaneckienė G. „Problems of gender Equality in the Political life of Lithuania“. www.lygus.lt
81. Purvaneckienė G. Lyties dimensija socialinės kaitos procese. VU. <http://www.lygus.lt/gm/article.php?id=69>. Prisijungimo laikas 2006 09 10.
82. Purvaneckienė G. Moterys Lietuvos Visuomenėje. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą. 1999.
83. Rakauskienė O.G. Makroekonominė politika: genderinis požiūris//Viešoji politika ir administravimas. MRU, 2002, Nr. 3.
84. Rakauskienė O.G., Lisauskaitė V. Lyčių lygių galimybių modelis Švedijos ekonomikoje: gairės Lietuvai//Viešoji politika ir administravimas. MRU, 2005, Nr. 12.
85. Rakauskienė, Ona Gražina. Valstybės ekonominė politika : (fiskalinė, užsienio prekybos ir socialinė politika) : monografija / Ona Gražina Rakauskienė. Vilnius, 2006. 768 p. ISBN 9955-19-032-9
86. Rakauskienė O.G. (Red. kolegijos narė). Moterų vaidmuo Lietuvos ekonomikoje. Knyga, skirta IV Lietuvos moterų suvažiavimui: Lietuvos moterų pažanga: iššūkiai ir realybė. 1990–2005 m. m. Vilnius: Mokslo aidai, 2005. 240 p.
87. Reingardienė J. Europos lyčių lygybės strategija: kintančios lyčių politikos privalumai ir grėsmės/Sociologija. Mintis ir veiksmas, 2004/3. ISBN 1392-3358
88. Reingardienė J. Lyčių lygybės strategija ir užimtumo politika Europos Sąjungoje. Kaunas, 2004.
89. Report from The Commission to The Council, The European parliament, The European Economic and Social Committee of the regions on equality between women and men, 2005 //Brussels, 14.2.2005. COM(2005) 44 final. <http://europa.eu/scadplus/leg/en/cha/c10315.htm>. Prisijungimo laikas 2006 09 03.
90. Seiz. J. A. Feminist Economics. P. 454 – 462.
91. Shiril M. Rai. Gender and the Political Economy of Development/ Cambridge, UK 2002
92. Smulkus ir vidutinis verslas Lietuvoje ir Vidurio Europoje.– V.: Statistikos tyrimai, Vilnius, 2002
93. Socialinės apsaugos, plėtros ir užimtumo ekonominių veiksnių iki 2015 metų strategija/ Medaiskis T., Biliūnaitė L., Dobravolskas A.

94. Stiglitz Y. E. Globalization and its Discontents. www.wwnorton.com. Prisijungimo laikas 2006 09 24.
95. Stojimo į ES proceso stebėseną: vyrų ir moterų lygios galimybės. AVI (Atviros visuomenės institutas), New York, 2002
96. Supporting gender mainstreaming. The work of the Office of the Special Adviser on Gender Issues and Advancement of Women
97. Šeduikienė J. Moterys politikoje. Skaičiai ir faktai. www.lygus.lt
98. Taljūnaitė M., Žvinklienė A. Demokratija ir moteris: akademinės moterys Lietuvos ir ES darbo rinkoje. Dabartis ir perspektyvos. Vilnius, 2002
99. Tamara Tutnjivic. Genger. <http://www.ilo.org/public/english/employment/crisis/download/wp9.pdf>. Prisijungimo laikas 2006 10 03.
100. Tarybos sprendimas dėl Bendrijos sanglaudos politikos strategijos gairių. Europos Bendrijos Komisija. Briuselis, 2006 07 13
101. The economics of equal Opportunities/ Jane Humphries, Jill Rubery
102. Valstybė ir socialinė politika. //Šiuolaikinė valstybė. P. 395 – 417
103. Viešoji politika lyčių lygybės aspektu. Vilnius: MRU, 2005. – 152 psl.
104. Women's economic, social and cultural rights in Republic of Lithuania. www.moterukoalicija.webinfo.lt/doc/Report2.doc. Prisijungimo laikas 2006 09 12.
105. Žmogaus socialinė raida. Vilnius: Homo liber, 2001, p. 21
106. Журженко И. Дискурс рынка и проблема гендера в экономике. <http://ons.gfns.net/1999/5/16.htm>. Prisijungimo laikas 2006 10 21.

INTERNETINIAI ŠALTINIAI

107. www.moterys.lt - Lyčių studijų centras (Vilniaus universitetas)
108. www.gap.lt - Lygių galimybių plėtros centras
109. www.lygus.lt – Moterų informacijos centras
110. www.lygybe.lt – Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba
111. www.stat.gov.lt - Statistikos Departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės
112. www.ldb.lt – Lietuvos Darbo Birža
113. www.lgsei.lt - Lygių galimybių ir sanglaudos ekonomikos institutas
114. www.socmin.lt – Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija
115. www.finmn.lt - Lietuvos Respublikos Finansų ministerija
116. www.kedainiai.lt – Kėdainių rajono savivaldybė

SANTRAUKA

Darbo tema: Lyčių lygių galimybių ekonomika Lietuvoje: koncepcija, raida ir ateitis.

Pagrindinės sąvokos: lyčių lygybė, lygios galimybės, diskriminacija, lyčių aspekto integravimo strategija, genderinė ekonomika, genderinė analizė, genderinis atotrūkis, lyčiai jautrus biudžetas.

Pastaruoju metu ypač sustiprėjo genderinė analizė ekonomikos mokslų tyrinėjimo srityje. Genderinio aspekto tyrinėjimai ekonomikos moksle analizuoja vyrų ir moterų ekonominio statuso skirtumus ir priežastis jiems atsirasti. Genderinės ekonomikos sudėtinės dalys – genderinė makroekonomika, apimanti valstybės finansus, t.y. biudžeto formavimą, užsienio prekybą, gyventojų pajamų genderinius aspektus, pinigų politikos genderinę analizę ir genderinė mikroekonomika, kuri apima vyrų ir moterų lygių galimybių įgyvendinimą darbo ir užimtumo, darbo užmokesčio ir pajamų, smulkaus ir vidutinio verslo, regioninėje ir bankininkystės politikoje.

Lyčių aspekto diegimo strategija yra vienas populiariausiu pastaruoju metu naudojamų metodų siekiant lyčių lygybės. Tai lyčių aspekto įtraukimas į pagrindines šalies politikos kryptis.

Darbo tikslas: išnagrinėti lyčių lygių galimybių ekonomikos atsiradimo priežastis, lyčių lygių galimybių problemas Lietuvoje ir pasiūlyti jų sprendimo būdus.

Šiame darbe analizuojama lyčių lygių galimybių ekonomikos samprata, esami ES ir Lietuvos dokumentai, įtvirtinantys lyčių lygias galimybes, genderiniai Lietuvos ekonomikos aspektai: darbo rinkoje, sprendimų priėmimo procese, BVP struktūroje bei Lietuvos valstybės biudžete, atskleidžiamos pagrindinės lyčių lygių galimybių problemos šalyje.

Darbe teigiama, kad nors Lietuvoje pasiekta pažanga įtvirtinant moterų ir vyrų lygias galimybes (išplėtota teisinė bazė bei sukurta valstybės politikos įgyvendinimo sistema), tačiau daugelis ekonomikos rodiklių rodo, kad praktikoje vyrų ir moterų padėtis skiriasi. Akcentuojama, kad darbo rinkoje egzistuoja vertikali ir horizontali segregacija, ne visada išlaikomas vienodo apmokėjimo už tą patį darbą principas, moterys yra mažiau atstovaujamos priimant sprendimus, pastebima genderinė asimetrija valstybės biudžete, be to neatsispindi taip vadinama reprodukcinė namų ekonomika, kuri yra svarbus indėlis į žmogiškąjį kapitalą, šalies BVP.

Vienas iš galimų problemų sprendimo būdų galėtų būti vientisos genderinės plėtros koncepcijos sukūrimas ir įgyvendinimas makroekonominių lygiu.

SUMMARY

Theme of the paper: Gender economics in Lithuania: concept, development and future.

Keywords: gender equality, equal opportunities, discrimination, gender mainstreaming, gender economics, gender analysis, gender gap, gender responsive budget.

The gender analysis extremely increased in economics research area recently. Gender dimension in economics analysis economic status of woman and man and what determines them. The elements of gender economics are macroeconomics which includes gender analysis of public finance, i.e. the formation of budget, foreign trade, public income and microeconomics which includes gender analysis of equal gender opportunity in labor market and employment, wages and income, small and medium - size enterprises, regional politics and banking.

Gender mainstreaming is one of the most frequently used methods for gender equality achievement. The gender equality perspective is incorporated into the mainstreaming of every political area of the country.

The purpose of paper: to analyze the origin and of gender economics, the problems of equal gender opportunities in Lithuania and to propose the problem solving methods.

The gender economic concept, present legislation of EU and Lithuania, gender aspects of labor market, decision making process, GDP structure and national budget are analyzed in this paper. The main gender equality problems are disclosed.

The paper states that even the advances are achieved in women and men equal opportunities (legislation, national gender equal opportunities policy implementation), many economic indicators shows, that women and men situation is different. Emphasized, that there is vertical and horizontal labor market segregation, the principle of equal pay is not always obeyed, women act less in decision making process, gender bias are noticed in the budget of Lithuania. Even though, so called home care economics which is very important for the human factor does not reflect in national GDP.

One of the problem solving problems might be implementing of integral gender development concept in macroeconomics.

PRIEDAI

Lietuvos valstybinė moterų ir vyrų lygių galimybių 2005-2009 m. programos tikslai ir uždaviniai

Lietuvos valstybinė moterų ir vyrų lygių galimybių 2005-2009 metų programa

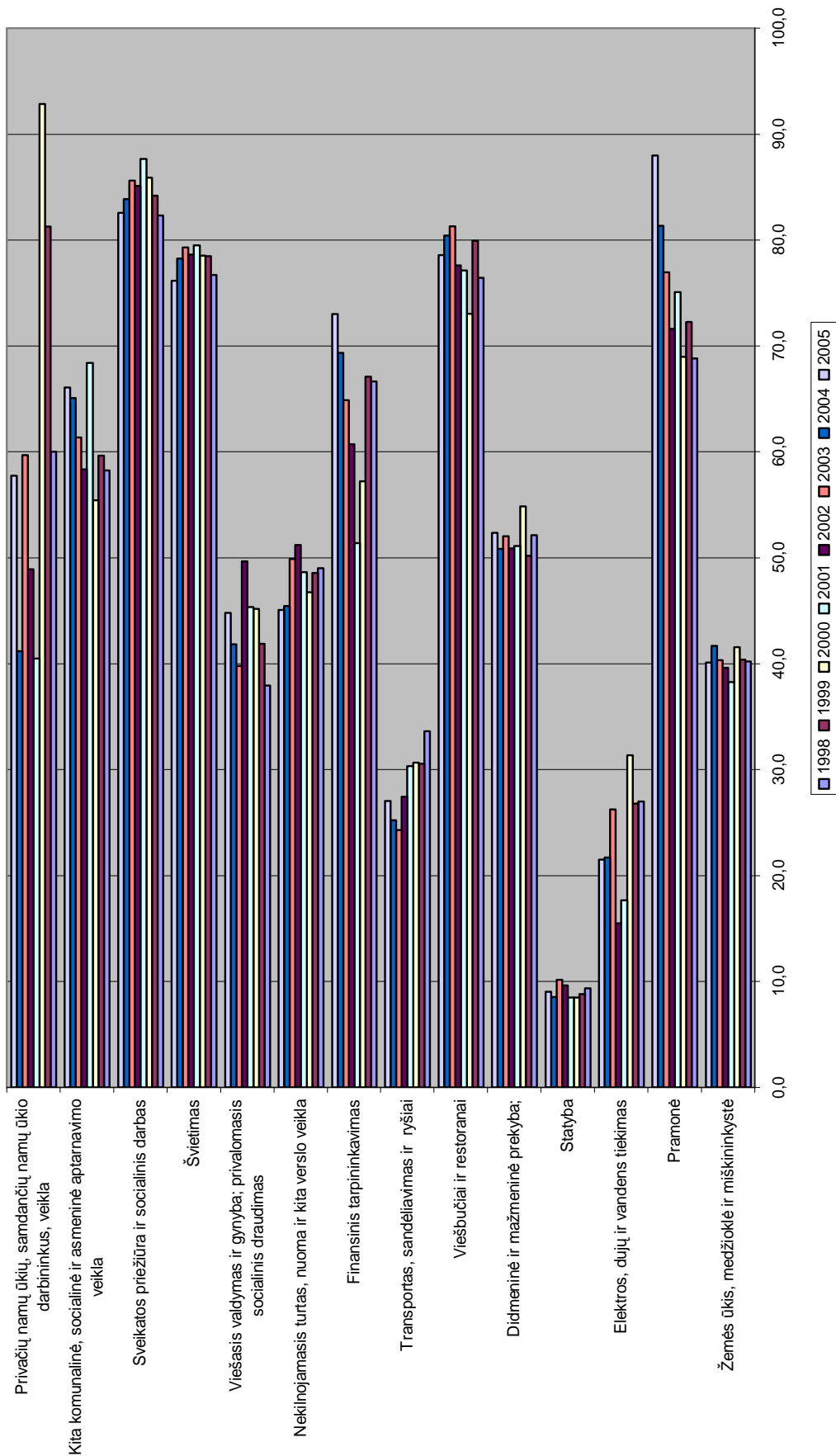
Tikslai:

- nuosekliai, kompleksiskai ir sistemingai spręsti moterų ir vyrų lygių galimybių problemas visose srityse;
- užtikrinti lyčių aspekto integravimą;
- parodyti specifines moterų ir vyrų problemas ir jas spręsti.

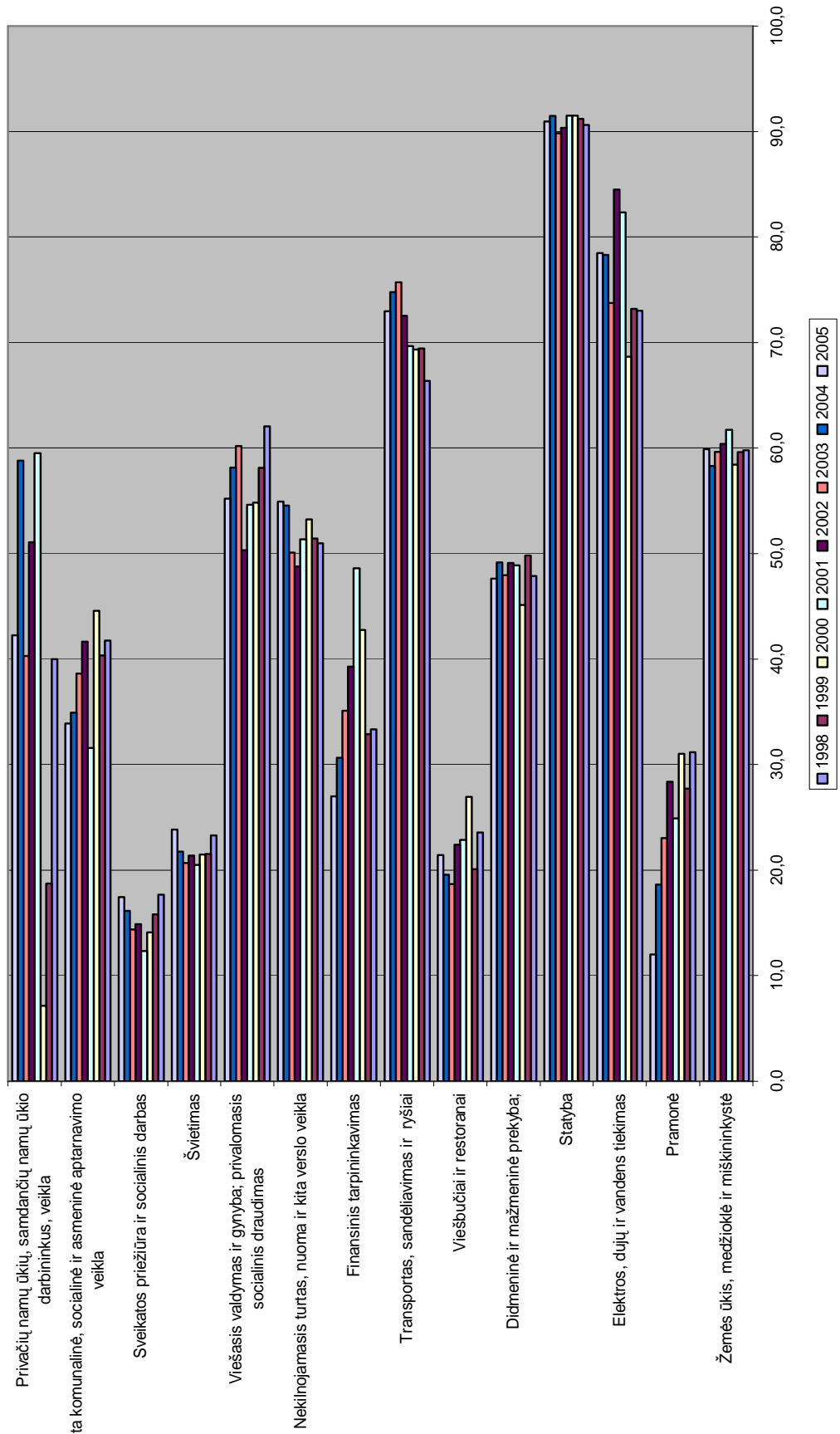
Uždaviniai:

- keisti vyro ir moters vietos ekonominėje šalies veikloje stereotipus;
- sudaryti sąlygas moterims ir vyrams derinti darbo, taip pat profesinės karo tarnybos ir šeimos įsipareigojimus;
- gerinti moterų, po ilgesnės pertraukos grįžtančių į darbo rinką, vyresnio amžiaus moterų įsidarbinimo galimybes;
- didinti moterų galimybes imtis verslo ir jį plėtoti, skatinti moterų ekonominį aktyvumą;
- skatinti darbdavius nustatyti vyrams ir moterims vienodą darbo užmokestį už vienodos vertės darbą;
- skatinti socialinę partnerystę ir plėtoti socialinį dialogą, užtikrinant lyčių lygybę darbo rinkoje;
- įtraukti lyčių lygybės klausimus į formalųjį ir neformalųjį švietimą;
- sudaryti palankesnes sąlygas moterims siekti mokslo, karjeros, tobulinti profesijos įgūdžius;
- didinti moterų galimybes eiti vadovaujančias pareigas ir pareigas, kurias einant priimam sprendimai;
- skatinti moterų ryžtą aktyviai dalyvauti visuomeniniame ir politiniame gyvenime;
- tobulinti esamą teisinę bazę, skirtą smurtautojui atskirti nuo nukentėjusiojo šeimos, ir teisės akto įgyvendinimo mechanizmą;
- remti nevyriausybinų organizacijų, ypač krizių centrų, projektus, užtikrinančius socialinę pagalbą smurto šeimoje aukoms ir darbą su smurtautojais;
- spręsti specifines moterų ir vyrų sveikatos problemas;
- siekti ilgesnės vyrų gyvenimo trukmės – mažinti moterų ir vyrų vidutinės gyvenimo trukmės skirtumą;
- užtikrinti švietimą ir informavimą šeimos planavimo ir reprodukcinės sveikatos klausimais, ypač kaime;
- integruoti lyčių aspektą į aplinkosaugą;
- skatinti valstybės ir savivaldybės institucijų ir įstaigų, švietimo ir mokslo įstaigų, nevyriausybinių organizacijų bendradarbiavimą, užtikrinantį lyčių lygybę;
- siekti sustiprinti moterų ir vyrų lygių galimybių įgyvendinimo institucinį mechanizmą apskričių ir savivaldybių lygmeniu;
- stiprinti darbuotojų, valstybės tarnautojų gebėjimus užtikrinti moterų ir vyrų lygias galimybes;
- tobulinti pedagogų, teisėsaugos ir teisėtvarkos pareigūnų, aplinkosaugos specialistų kvalifikaciją lyčių lygybės klausimais;
- skleisti tarptautiniu mastu Lietuvos patirtį, kaip užtikrinti moterų ir vyrų lygias galimybes;
- atlikti moterų ir vyrų padėties pokyčių išplėstinį vertinimą;
- tobulinti statistinės informacijos pagal lytį duomenų rinkimą ir teikimą vartotojui bendradarbiaujant su kitomis duomenis renkančiomis ir tyrimus atliekančiomis institucijomis ir nevyriausybėmis organizacijomis.

Moterų užimtumas veikloje (proc.)

Vyrų užimtumas veikloje (proc.)

ANKETA

Moterų ir vyrų lygių galimybių padėties vertinimas Lietuvoje

Prieš pradėdant pildyti šią anketa, prašome perskaityti šią informaciją.

Tai yra anoniminė anketa – joje nebus Jūsų vardo ir pavardės (apklausos rezultatai bus skelbiami tik apibendrintai).

Apklausos tikslas – išsiaiškinti kaip gyventojai vertina moterų ir vyrų lygių galimybių padėtį Lietuvoje.

Siekiant kuo sėkmingesnio tyrimo, labai svarbu, kad atsakymas į kiekvieną klausimą būtų kiek galima rimtesnis, atviresnis ir nuoširdesnis. Atminkite, Jūsų atsakymai yra visiškai slapti.

Tyrimas visiškai savanoriškas. Jei kuris nors klausimas dėl kokių nors priežasčių atrodo nemalonus, palikite jį neužpildytą.

Apklausa atlieka MRU magistrantė Rūta Šimkevičiūtė (tel. pasiteiravimui 8 682 64766)

Iš anksto dėkoju už dalyvavimą.

1. Jūsų lytis: (pažymėkite vieną atsakymo variantą)

- Moteris
 Vyras

2. Jūsų amžius: (pažymėkite vieną atsakymo variantą)

- 15 – 24 m.
 25 – 54 m.
 55 – 64 m.

3. Kaip Jūs manote, ar egzistuoja lyčių nelygybė Lietuvoje? (pažymėkite vieną atsakymo variantą)

- Taip
 Ne
 Sunku pasakyti

4. Kaip Jūs manote, kas labiausiai įtakoja lyčių nelygybę Lietuvoje? (sunumeruokite pagal svarbą nuo 1 iki 6, kai 1 – labai svarbu, 2- mažiau ir t.t.)

- Per mažas valdžios atstovų dėmesys moterų ir vyrų lygių galimybių klausimams
 Papročiai, tradicijos, stereotipai, patriarchalinės nuostatos
 Moterų diskriminacija darbo rinkoje
 Per mažas moterų dalyvavimas politikoje
 Neefektyvus esamos lyčių lygių galimybių politikos įgyvendinimas
 Per mažai tolerantiška visuomenė

5. Įvertinkite teiginius apie moterų ir vyrų padėtį Lietuvoje: (Irašykite + Jums tinkančiame langelyje kiekvienoje eilutėje)

	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Nežinau
Moterys pakankamai aktyviai kovoja už savo teises				
Moterys yra mažiau vertinamos darbdavių nei vyrai				
Moterys patiria didesnę darbdavių diskriminaciją nei vyrai				
Vyrai per mažai laiko skiria namų ruošai ir vaikų priežiūrai nei moterys				
Moterų darbo (<i>namų ruošą, vaikų, pagyvenusių žmonių priežiūra ir pan.</i>) indėlis į ekonomiką įvertinamas pakankamai				
Moterų galimybės gaunant ir panaudojant finansinius išteklius (pvz. paskolas) yra tokios pačios, kaip ir vyrų				

6. Kaip Jūs vertinate moterų ir vyrų padėtį šiose srityse Lietuvoje? (Irašykite + Jums tinkančiame langelyje kiekvienoje eilutėje)

	Sąlygos žymiai palankesnės vyrams	Sąlygos šiek tiek palankesnės vyrams	Sąlygos ir vyrams ir moterims yra vienodos	Sąlygos žymiai palankesnės moterims	Sąlygos šiek tiek palankesnės moterims	Nežinau
Socialinėse normose papročiuose bei tradicijose						
Šeimos gyvenime						
Darbo rinkoje						
Mokymo įstaigose						
Politikoje						
Įstatymuose						

7. Kaip Jūs manote, ar Vyriausybė turėtų imtis šių priemonių, skatinančių lygias moterų ir vyrų galimybes? (*Irašykite + Jums tinkančiame langelyje kiekvienoje eilutėje*)

	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Nežinau
Sudaryti geresnes galimybes moterims dirbti ir siekti karjeros				
Siekti, kad moterims ir vyrams būtų mokamas vienodas atlyginimas už tą patį darbą				
Sudaryti geresnes galimybes moterų dalyvavimui politikoje				
Siekti, kad būtų sudarytos galimybės moterims dalyvauti aukščiausio lygio valdyme				
Skatinti vyrus dalyvauti auginant ir prižiūrint vaikus				
Skatinti, kad vyrai ir moterys namų ruošos darbus dalintųsi po lygiai				
Skatinti aktyviau šviesti visuomenę lyčių nelygybės klausimais				
Sudaryti geresnes sąlygas moterims panaudojant finansinius išteklius (<i>pvz., gauti paskolas, ES paramą, kitų fondų paramą</i>)				

Moterų ir vyrų skaičius
Metų pradžioje

Metai	Gyventojų skaičius, tūkst.		Pasiskirstymas pagal lytį, %		1000-iui vyrų tenka moterų
	moterys	vyrų	moterys	vyrų	
1990	1946,2	1747,5	52,7	47,3	1114
1995	1925,8	1717,2	52,9	47,1	1121
2000	1867,8	1644,3	53,2	46,8	1136
2001	1856,1	1630,9	53,2	46,8	1138
2002	1851,1	1624,5	53,3	46,7	1140
2003	1845,2	1617,3	53,3	46,7	1141
2004	1837,2	1608,7	53,3	46,7	1142
2005	1827,2	1598,1	53,3	46,7	1143
2006	1816,6	1586,7	53,4	46,6	1145
Mieste	1232,1	1036,7	54,3	45,7	1188
Kaime	584,5	550,0	51,5	48,5	1063

Darbo jėgos aktyvumo, užimtumo ir nedarbo lygis
15–64 metų amžiaus gyventojų, procentais

	2000		2004		2005	
	moterys	vyrų	moterys	vyrų	moterys	vyrų
Darbo jėgos aktyvumo lygis	67,1	74,2	65,6	72,7	64,9	72,0
Užimtumo lygis	57,5	60,1	57,8	64,6	59,4	66,0
Nedarbo lygis ¹	13,9	18,8	11,8	11,0	8,3	8,2

¹ Skaičiuojamas 15 metų amžiaus ir vyresniems gyventojams.

Darbo jėgos aktyvumo lygis pagal amžiaus grupes ir lytį
(vidutinis metinis skaičius; procentais)

Amžiaus grupės	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Iš viso								
15–64	72,0	72,1	70,5	69,4	69,3	69,7	69,0	68,3
15–19	18,6	17,9	11,6	8,6	6,8	7,4	5,3	4,1
20–24	67,7	67,8	63,3	59,6	58,2	56,1	49,5	47,7
25–29	88,2	88,3	88,6	87,0	86,6	86,3	85,3	84,7
30–34	89,3	91,4	88,9	88,7	89,1	89,9	90,3	89,1

35–39	91,1	92,6	90,7	91,7	90,6	89,8	90,0	89,9
40–44	91,9	91,0	90,5	90,7	91,4	91,4	91,1	91,2
45–49	91,0	89,0	89,0	87,6	88,0	88,6	89,1	87,6
50–54	86,0	85,7	83,5	83,2	83,6	85,3	85,1	83,4
55–59	59,4	60,0	63,6	64,3	66,6	71,4	72,6	69,4
60–64	24,4	25,5	26,5	24,9	27,1	30,6	33,2	35,8
65+	6,1	5,5	7,5	5,7	4,5	5,0	3,9	3,9
Vyrai								
15–64	77,7	76,3	74,2	73,4	73,2	73,1	72,7	72,0
15–19	23,5	21,3	16,2	11,1	8,6	8,8	7,1	5,2
20–24	77,0	75,3	70,1	67,0	64,5	63,0	57,2	55,5
25–29	93,0	91,7	90,3	91,1	90,4	90,2	91,2	89,7
30–34	93,9	94,0	92,1	92,3	92,2	92,7	94,2	93,0
35–39	93,2	92,9	92,3	92,8	93,1	92,9	91,2	91,6
40–44	90,8	90,7	89,7	89,6	92,2	91,3	91,7	91,7
45–49	91,5	86,8	89,0	87,2	88,3	88,3	87,9	87,9
50–54	88,4	84,7	82,1	82,1	83,9	85,4	86,4	84,9
55–59	78,4	79,2	75,7	77,9	78,4	79,2	76,0	73,0
60–64	35,8	36,6	38,3	39,6	40,3	44,5	51,1	54,0
65+	9,8	8,8	10,3	8,3	7,3	8,3	6,4	6,3
Moterys								
15–64	66,7	68,2	67,1	65,8	65,7	66,5	65,6	64,9
15–19	13,5	14,3	6,8	6,1	4,9	6,0	3,5	2,9
20–24	58,4	60,3	56,4	52,1	51,7	48,8	41,5	39,6
25–29	83,2	84,7	87,0	82,9	82,8	82,3	79,3	79,5
30–34	84,6	88,9	85,7	85,2	86,0	87,1	86,5	85,3
35–39	89,1	92,3	89,2	90,6	88,1	86,7	88,8	88,2
40–44	92,9	91,2	91,3	91,7	90,7	91,5	90,5	90,7
45–49	90,6	91,0	89,0	87,9	87,8	88,9	90,2	87,3
50–54	84,0	86,6	84,7	84,1	83,3	85,2	83,9	82,1
55–59	44,5	45,0	54,1	53,7	57,3	65,3	69,9	66,5
60–64	16,2	17,6	18,0	14,2	17,5	20,5	20,3	22,7
65+	4,2	3,8	6,1	4,4	3,0	3,3	2,6	2,6

Nedarbo lygis pagal amžiaus grupes ir lytį
(vidutinis metinis skaičius; procentais)

Amžiaus grupės	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Iš viso	13,2	14,6	16,4	17,4	13,8	12,4	11,4	8,3
15–19	30,2	32,3	44,9	46,5	38,4	45,2	41,1	29,3
20–24	20,9	25,8	27,0	28,6	20,9	21,8	20,2	14,4

25–29	14,0	14,5	14,8	16,8	13,5	12,1	9,8	6,3
30–34	15,5	17,0	19,2	15,8	11,9	10,5	9,4	7,6
35–39	11,6	14,8	14,7	16,4	13,3	10,4	10,4	6,9
40–44	10,4	13,6	13,4	16,8	12,8	11,4	11,3	7,4
45–49	11,8	11,1	15,3	16,7	12,9	10,5	10,2	9,2
50–54	13,1	11,4	16,1	16,8	15,4	12,4	11,7	9,8
55–59	8,2	7,5	13,1	14,8	12,6	11,5	11,3	8,3
60–64	2,1	1,8	5,8	9,1	8,5	11,5	8,7	3,8
65–74	0,3	...	3,0	1,2	0,2	5,8	4,5	0,3
Vyrai	14,7	16,2	18,8	19,9	14,6	12,7	11,0	8,2
15–19	31,2	34,1	50,6	48,5	41,8	39,9	37,2	26,7
20–24	23,6	28,1	27,1	33,8	20,2	19,7	20,3	14,9
25–29	16,0	15,1	18,2	19,1	14,9	15,3	10,7	6,8
30–34	17,5	20,1	22,0	16,8	12,6	10,8	9,2	8,4
35–39	12,3	17,2	17,6	18,4	12,9	11,3	8,5	5,6
40–44	11,2	14,1	14,3	19,6	14,1	11,5	11,0	7,6
45–49	13,5	11,0	15,6	18,5	12,5	10,0	9,2	8,0
50–54	13,3	11,1	18,2	18,0	16,5	11,7	10,8	9,0
55–59	8,4	9,9	16,4	18,5	14,4	9,8	9,2	8,6
60–64	2,7	2,9	7,0	12,8	13,4	13,2	10,5	5,6
65–74	0,5	...	5,4	2,0	...	2,7	2,4	0,6
Moterys	11,6	13,0	13,9	14,7	12,9	12,2	11,8	8,3
15–19	28,5	29,4	30,8	42,6	32,2	53,4	49,1	34,2
20–24	17,1	22,8	27,0	21,7	21,9	24,5	20,2	13,8
25–29	11,6	13,9	11,2	14,2	11,9	8,6	8,7	5,8
30–34	13,3	13,7	16,3	14,7	11,1	10,2	9,6	6,9
35–39	11,0	12,4	11,9	14,4	13,6	9,4	12,2	8,2
40–44	9,7	13,1	12,7	14,3	11,5	11,3	11,6	7,2
45–49	10,2	11,3	15,0	15,1	13,3	11,0	11,0	10,3
50–54	12,9	11,7	14,5	15,9	14,5	13,0	12,4	10,6
55–59	8,0	4,1	9,4	10,4	10,8	13,1	13,0	8,0
60–64	1,2	...	4,0	1,7	0,4	8,8	5,5	0,7
65–74	0,7	0,5	0,5	10,0	7,0	...

Užimti gyventojai pagal ekonominės veiklos rūšis ir lytį

(vidutinis metinis skaičius; tūkstančiais)

EVRK kodai	Ekonominės veiklos rūšys	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
	Iš viso	1489,4	1456,5	1397,8	1351,8	1405,9	1438,0	1436,3	1473,9
A	Žemės ūkis, medžioklė ir miškininkystė	284,0	278,8	258,1	231,3	249,8	255,5	225,6	204,2
B	Žuvininkystė	1,9	2,6	3,5	2,6	0,8	1,5	1,9	2,8
C–E	Pramonė	328,6	306,2	290,8	281,1	293,3	297,5	288,7	296,2
C	Kasyba ir karjerų eksploatavimas	3,0	3,2	3,1	2,8	4,3	5,1	4,3	3,3
D	Apdirbamoji gamyba	288,3	265,7	254,0	243,2	260,6	264,6	254,9	266,5
E	Elektros, dujų ir vandens tiekimas	37,3	37,4	33,7	35,1	28,4	27,8	29,5	26,5
F	Statyba	99,3	91,7	83,7	84,8	93,2	107,1	116,2	132,5
G–Q	Paslaugos	775,5	777,1	761,7	752,1	768,8	776,5	803,9	838,2
G	Didmeninė ir mažmeninė prekyba; variklinių transporto priemonių ir motociklų remontas, asmeninių ir namų ūkio reikmenų taisymas	212,4	205,2	200,4	205,7	211,2	214,7	228,0	233,3
H	Viešbučiai ir restoranai	24,3	27,8	27,1	25,8	28,0	29,4	32,7	33,1
I	Transportas, sandėliavimas ir ryšiai	99,2	92,2	90,5	86,0	87,4	92,2	93,9	93,9
J	Finansinis tarpininkavimas	18,3	15,2	14,5	10,9	14,0	16,8	15,0	16,3
K	Nekilnojamasis turtas, nuoma ir kita verslo veikla	42,0	41,2	43,2	41,1	54,9	53,5	55,8	62,3
L	Viešasis valdymas ir gynyba; privalomasis socialinis draudimas	73,0	77,7	73,7	71,9	81,3	74,9	77,9	81,7
M	Švietimas	142,6	151,9	161,0	155,0	138,9	134,8	141,0	148,0
N	Sveikatos priežiūra ir socialinis darbas	100,6	102,3	96,5	99,6	94,6	98,9	98,4	98,6
O	Kita komunalinė, socialinė ir asmeninė aptarnavimo veikla	61,1	60,0	53,6	51,9	53,8	54,6	55,8	63,7

P	Privačių namų ūkių, samdančių namų ūkio darbininkus, veikla	2,0	3,1	1,4	4,2	4,8	6,7	5,0	7,1
Q	Eksteritorialinių organizacijų ir įstaigų veikla	...	0,5	0,1	0,0	0,2	0,2
	Vyrai	761,5	729,2	686,5	664,5	707,8	726,2	733,8	750,9
A	Žemės ūkis, medžioklė ir miškininkystė	169,2	166,3	151,2	142,8	150,9	152,4	131,6	122,6
B	Žuvininkystė	1,7	2,3	2,9	2,5	0,8	1,4	1,8	2,2
C–E	Pramonė	177,1	160,1	153,6	146,6	156,9	154,2	156,0	157,8
C	Kasyba ir karjerų eksploatavimas	1,6	1,8	1,5	2,2	3,0	3,9	3,2	2,3
D	Apdirbamoji gamyba	148,3	131,1	128,9	115,5	129,9	129,8	129,7	134,6
E	Elektros, dujų ir vandens tiekimas	27,3	27,3	23,2	28,9	24,0	20,5	23,1	20,8
F	Statyba	90,0	83,7	76,6	77,5	84,1	96,2	106,2	120,5
G–Q	Paslaugos	323,5	316,7	302,2	295,0	315,1	322,0	338,2	347,8
G	Didmeninė ir mažmeninė prekyba; variklinių transporto priemonių ir motociklų remontas, asmeninių ir namų ūkio reikmenų taisymas	101,7	102,2	90,4	100,6	103,7	103,0	112,1	111,1
H	Viešbučiai ir restoranai	5,7	5,6	7,3	5,9	6,3	5,5	6,4	7,1
I	Transportas, sandėliavimas ir ryšiai	65,9	64,0	62,7	59,9	63,4	69,8	70,2	68,5
J	Finansinis tarpininkavimas	6,1	5,0	6,2	5,3	5,5	5,9	4,6	4,4
K	Nekilnojamasis turtas, nuoma ir kita verslo veikla	21,4	21,2	23,0	21,1	26,8	26,8	30,5	34,2
L	Viešasis valdymas ir gynyba; privalomasis socialinis draudimas	45,3	45,1	40,4	39,3	40,9	45,1	45,3	45,1
M	Švietimas	33,2	32,7	34,6	31,8	29,7	27,9	30,7	35,3
N	Sveikatos priežiūra ir socialinis darbas	17,8	16,2	13,6	12,3	14,1	14,2	15,9	17,2
O	Kita komunalinė, socialinė ir asmeninė aptarnavimo veikla	25,5	24,2	23,9	16,4	22,4	21,1	19,5	21,6

P	Privačių namų ūkių, samdančių namų ūkio darbininkus, veikla	0,8	0,6	0,1	2,5	2,4	2,7	3,0	3,0
Q	Eksteritorialinių organizacijų ir įstaigų veikla	0,1	0,2
	Moterys	727,8	727,4	711,3	687,3	698,1	711,8	702,5	723,0
A	Žemės ūkis, medžioklė ir miškininkystė	114,8	112,5	106,9	88,4	98,9	103,1	94,0	81,6
B	Žuvininkystė	0,2	0,3	0,6	0,1	...	0,1	0,2	0,6
C–E	Pramonė	151,5	146,1	137,2	134,5	136,4	143,3	132,7	138,5
C	Kasyba ir karjerų eksploatavimas	1,4	1,4	1,6	0,6	1,4	1,2	1,2	0,9
D	Apdirbamoji gamyba	140,0	134,6	125,0	127,7	130,6	134,7	125,2	131,8
E	Elektros, dujų ir vandens tiekimas	10,1	10,0	10,6	6,2	4,4	7,3	6,4	5,7
F	Statyba	9,3	8,1	7,1	7,2	9,0	10,9	9,9	12,0
G–Q	Paslaugos	452,1	460,4	459,6	457,0	453,7	454,5	465,7	490,4
G	Didmeninė ir mažmeninė prekyba; variklinių transporto priemonių ir motociklų remontas, asmeninių ir namų ūkio reikmenų taisymas	110,7	103,0	109,9	105,1	107,4	111,8	116,0	122,2
H	Viešbučiai ir restoranai	18,5	22,3	19,8	19,9	21,8	23,9	26,3	26,0
I	Transportas, sandėliavimas ir ryšiai	33,4	28,2	27,7	26,1	24,0	22,4	23,7	25,4
J	Finansinis tarpininkavimas	12,2	10,2	8,3	5,6	8,5	10,9	10,4	11,9
K	Nekilnojamasis turtas, nuoma ir kita verslo veikla	20,6	20,0	20,2	20,0	28,1	26,7	25,4	28,1
L	Viešasis valdymas ir gynyba; privalomasis socialinis draudimas	27,7	32,5	33,3	32,6	40,4	29,8	32,6	36,6
M	Švietimas	109,4	119,2	126,4	123,2	109,2	106,9	110,3	112,7
N	Sveikatos priežiūra ir socialinis darbas	82,8	86,1	82,9	87,3	80,5	84,6	82,5	81,3
O	Kita komunalinė, socialinė ir asmeninė aptarnavimo veikla	35,6	35,8	29,7	35,5	31,4	33,5	36,3	42,1

P	Privačių namų ūkių, sąmoningų namų ūkių darbininkus, veikla	1,2	2,6	1,3	1,7	2,3	4,0	2,1	4,1
Q	Eksteritorialinių organizacijų ir įstaigų veikla	...	0,5	0,1	0,0	0,1	...